

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT
O'ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

Gulzoda Soatova

**“MAORIF VA O'QITG‘UVCHI”
JURNALIDA ADABIYOT
MATERIALLARI**

MONOGRAFIYA

**“BOOKMANY PRINT”
TOSHKENT – 2023**

UO‘K: 821.512.133.09

KBK: 83.3(50')

S 73

Soatova, Gulzoda.

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida adabiyot materiallari [Matn]: Monografiya / G. Soatova. – Toshkent: Bookmany print, 2023. – 144 b.

Mas’ul muharrir:

Qo‘ldosh Pardayev

Filologiya fanlari doktori, dotsent

Taqrizchilar:

Adiba Davlatova

Filologiya fanlari doktori, dotsent

Soxiba Madirimova

Filologiya fanlari nomzodi, dotsent

Monografiyada XX asr boshlaridagi nufuzli matbuot nashrlaridan biri – “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalining dunyo yuzini ko‘rishi, faol mualliflari, chop etilgan adabiy va ilmiy asarlar tasnifi va tahlili, hanuzgacha ilmiy jamoatchilikka ma’lum bo‘lmagan adabiy asarlar ilmiy istifodaga olib kirilgan. Shunindek, XX asr boshlaridagi adabiyotga doir munozaralar xolis ilmiy baholangan va ularning adabiy tanqid va adabiy-estetik tafakkur rivojidagi o‘rni aniqlangan. Tarjima asarlar ham tahlil etilib, ularning XX asr boshlari tarjimashunosligida tutgan o‘rni ochib berilgan.

Monografiya jadid adabiyoti bilan qiziquvchi tadqiqotchilar, filolog, matnshunos va jurnalist mutaxassislarga mo‘ljallangan.

Monografiya Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti Kengashining 2023-yil 20-aprel 1- sonli majlisi bayonnomasi bilan nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9943-9727-8-0

© Soatova G.

© “Bookmany print” nashriyoti, 2023.

*Ushbu kitobimni millat dardini o‘z dardi deb
bilgan jadid bobolarimiz, aziz bobojonimlarim
hamda momojonimlarim va mo‘tabar ustozim
Qarshiyeva Bahor Maxmudovnaning porloq
xotirasiga bag‘ishlayman*

KIRISH

XX asr birinchi choragi Turkiston ijtimoiy hayotida jadidchilik harakati o‘ziga xos mavqega ega bo‘lgan. Jadidchilik harakatining g‘oya va fikrlari XX asr 10-yillaridan so‘ng ko‘plab vaqtli matbuot nashrlarida aks etdi. Ayniqsa, “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnaliga oid bunday fikrlarning haqiqatga qanchalik muvofiqligi haqida uning barcha sonlaridagi matnlarni tadqiq etish asosida xulosa chiqarish ilmiy va mantiqiy jihatdan to‘g‘ri ekani shubhasizdir. Ayni zamonda, mazkur manbani sinchiklab o‘rganish jadidlarning XX asr 20-30-yillar adabiy muhitiga, adabiy jarayonga munosabatining mohiyati nimadan iborat bo‘lganini aniqlashga ham muayyan darajada ko‘maklashadi. Mazkur jurnalda o‘zbek adabiyoti ijodkorlarining turli janrlarga oid asarlari bosilgan. Ularning aksariyati hamon adabiy jamoatchilik e’tiboridan chetda qolib kelmoqda. “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalni sahifalarida yangi ijtimoiy voqelik sharoitida adabiyotshunoslikka oid mulohazalar tahlil va talqin etildi, zarur o‘rinlarda ularga isloh kiritish yuzasidan takliflar bildirildi. Natijada, mazkur nashrning adabiyotshunoslik rivojida ham muayyan ahamiyatga molik bo‘lgani shubhasizdir. Ayni paytda, jurnalning davriy nashr sifatida o‘rganilishi uning adabiyotshunosligimiz tarixidagi o‘rni va ahamiyatini belgilashda ham muhim ilmiy qiymatga ega.

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalni Rahim Oxunjonovich Inog‘omov tashabbusi bilan ish boshlagan. Jurnalining 1-soni O‘zbekiston jumhuriyati Maorif xalq komissarligi tomonidan 1925-yil mart oyidan Toshkentda O‘zbekiston Davlat nashriyotining 1-matbaasida chiqa boshlagan, oyda bir marta chop etilgan jurnal ijtimoiy-siyosiy, ta’limiy-tarbiyaviy, adabiy-ilmiy va rasmiy jurnal bo‘lib, xalq ommasini savodli qilish, turmush farovonligi darajasini ko‘tarish, xotin-qizlar ozodligi, adabiyotshunoslik va tilshunoslik muammolarini yoritishdek ulkan vazifani o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ygan edi.

Jurnal mas’ullari jurnalning kelajagi va uzoq umr ko‘rishi uchun o‘z vazifalariga sidqidildan yondashgan. Bu boshqarma (tahririyat)

tomonidan jurnalning 1-soni ilk sahifalarida berilgan chaqiriqda yaqqol ko‘zga tashlanadi: “Jurnalimiz tilagi maorif xodimlariga ma’naviy ko‘mak berishdir. Otini “Maorif va o‘qitg‘uvchi” qo‘ydiq. Bas, shuni o‘qig‘on kishilarning o‘zi ma’nosini anglasa kerak. Bu kungacha shunday o‘rtoqchiliq gazeta bo‘lmadi. Boshqa mamlakatlarni ko‘rsak, ularda turli yo‘llardagi jurnallar to‘lib chiqib turardi. Boshqalarini qo‘ya qolaylik, ayniqsa, bir ish haqida ham bir necha ismda jurnal va gazetalar chiqadi. Bizda bo‘lsa, maorif xodimlarining xizmat maydoniga ko‘mak uchun endigina mana shu jurnal chiqariladi...¹”. Ziyo Said ham jurnal haqida bunday yozadi: “Bu jurnal oylik bo‘lib, borgan sari muvaffaqiyat qozonmoqda va kundan kunga takomillashib, o‘quvchilarni o‘ziga tortmoqdadir”².

Jurnalning faol mualliflari: Fitrat, Cho‘lpon, Elbek, Sadriddin Ayniy, Hoji Muin, Vadud Mahmud, G‘ozi Yunus, Abdulla Alaviy, Said Ahroriy, Shokirjon Rahimi, N.Rahimi, Gulbek, Bektosh, Shokir Sulaymon, Zarif Bashir, Aziz Ubaydullin, Mannon Ramz, Abdulhamid Majidiy, Abdulmo‘min Sattoriy, Ashurali Zohiriy va Nosir Saidlar bo‘lgan.

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalining (1925-1929) besh yil davomida nashr etilgan sonlaridagi nazmiy, nasriy asarlar, ilmiy, adabiy-tanqidiy maqolalar va tarjima asarlarga oid 307 ta adabiy materiallar bosilgan, shundan: 189 tasi she’riy (7tasi tarjima), 68 tasi nasriy (22 tasi tarjima), 11 tasi adabiy-tanqidiy (1ta tarjima), 39 tasi ilmiy (2 ta tarjima) asarlar ekanligi ilk bor aniqlangan. Cho‘lpon, Elbek, Mirtemir, Oybek, Hamid Olimjon, G‘ayrat, Botu, Abdulhamid Majidiy, Uyg‘un, Shokir Sulaymon, Abdulla Alaviy kabi taniqli ijodkorlar, shuningdek, Bektosh, Gulbek, Botur, N.Rahimi, Oydin, Oltoy singari shu paytgacha ijodi o‘rganilmagan shoirlarning turli mavzularda jami: 189 ta (5454 misra) she’ri chop etilgani aniqlangan hamda ilmiy jamoatchilikka ma’lum bo‘ligan 92 ta (1996 misra) she’r, jumladan, Elbekning “Sham”, Mirtemirning “Dengiz”, Botuning “Adabiyot”, Abdulla Alaviyning “Karvon”, Oltoyning “Telefon”, Mirhodiyning “Mashina”, Nodi Mirzaning “Buloqlar” singari she’rlari ilk bor ilmiy istifodaga olib kirildi.

Jurnalidagi nasriy asarlardan Elbekning “Qishloqqa sayohat”, “Kelgusining quyoshi”, “Yangi turmush izlovchi”, Mahmud Suboyning

¹ Тахририят. //Маориф ва ўқитгувчи. – Тошкент, 1925. – № 1. – Б. 3.

² Зиё Said. Танланган асарлар.(Нашрга тайёрловчи Ш.Турдиев). – Т.: Фофур Ўлом, 1974. – Б.92.

“Omonat” hikoyasi, Somoniyning “O‘zgarish” hikoyalari, Mahmud Subayev (Abuvaraja)ning “Shifoli suv” hikoyati, Ziyo Usmoniy tarjimasidagi imzosiz “Xun-chi-fu”, Uchqun tarjimasidagi A. Barbiyusning “Baxtsiz bir ko‘rinish”, Jo‘raboyev tarjimasidagi Beltenevning “Qo‘rquinch dalasi” kabi 23 ta hikoya ilk bor ilmiy istefodaga olib kirildi. Jurnal ijodkorlari she’rlarining grafik shakllantirilishi aniqlangan, mazkur she’rlarning joriy nashrlarda esa grafik shakllantirilish holati buzilgani, shoirning grafik shakllantirishdan ko‘zlagan ijodiy niyati amalga oshmay qolgani, she’rlarning jurnal nusxasi bilan joriy nashrlardagi qiyosi natijasida sarlavhalarning ham jiddiy o‘zgarishga uchragani ilmiy dalillangan.

Umuman olganda, “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnali milliy uyg‘onish davrining boshqa nashrlari qatori adabiyot orqali millatni asriy jaholat girdobidan olib chiqish, ma’rifatni yuksaltirish, Turkistonni mutaraqqiy davlatlar darajasiga ko‘tarish maqsadlariga xizmat qildi. Jurnal ijtimoiy-siyosiy, ta’limiy-tarbiyaviy, adabiy-ilmiy nashr sifatida yo‘lboshchi bo‘lib, unda ta’lim-tarbiya, adabiyot va san’at, ijtimoiy masalalar, tilshunoslik muammolari keng yoritildi.

Jurnalning davr ijtimoiy-adabiy hayotida tutgan o‘rni va undagi adabiyot materiallari tasnifi

Ilmiy muammo yechimiga kirishdan avval XX asr boshlari adabiy jarayoniga nazar tashlash zarurati seziladi. Bu davrda til va adabiyot sohasida turli uyushmalar, to‘garaklar va adabiy oqimlar tashkil topdi. Jumladan, Respublika hududida “Chig‘atoy gurungi” (1919-1922) adabiy uyushmasi, “Qizil qalam” (1926-1930) jamiyati, O‘zbekiston proletar yozuvchilar uyushmasi (1930-1932) faoliyat ko‘rsatdi. Bularning harakatida jiddiy xatolar bilan birga, foydali tadbirlar, ijobiy ishlar ham mavjud edi. Yangi o‘zbek adabiyoti ana shunday tarixiy voqealar zaminida davr ijtimoiy hayotidagi o‘zgarishlarga faol aralasha bordi. XX asr 20-yillar o‘zbek adabiyoti rivojida Hamza, Sadriddin Ayniy, Abdulla Qodiriy, Cho‘lpon, Fitrat, Muhammadsharif So‘fizoda, Abdulla Avloniy, G‘ayratiy kabi ko‘plab ijodkorlar faollik ko‘rsatdi. Shu bilan birga ular safiga kelib qo‘shilgan Oybek, G‘afur G‘ulom, Abdulla Qahhor, Hamid Olimjon, Mirtemir, Uyg‘un, Elbek, Oydin, Botu, Komil Yashin, Sobir Abdulla, Gulbek, Oltoy, Bektosh kabi yosh ijodkorlar ham qalam tebratdilar. Mazkur ijodkorlarning adabiyot namunalari vaqtli matbuotda chop etilib turdi.

XX asrning 20-30-yillarida xalqning fidokorona mehnati tufayli xalq xo‘jaligida ayrim ijobiy siljishlar ro‘y berib, mакtab-maorif, ilm-fan, adabiyot va san’at sohasida muayyan yangiliklar paydo bo‘ldi. Ammo bu davrda mamlakatda mudhish shaxsga sig‘inish illati ham tomir ota boshlagan edi. Natijada, boshqarishdaadolatsizlik va qonunbuzarlikka yo‘l qo‘yildi. Minglab sof vijdonli kishilar stalinizm ta‘qibiga uchrab, qurban bo‘ldi. Abdulla Qodiriy, Cho‘lpon, Fitrat, Usmon Nosir, So‘fizoda, Botu, Elbek, Abdulhamid Majidiy singari iste’dodli ijodkorlar “xalq dushmani” sifatida yo‘q qilindi.

Shaxsga sig‘inish mamlakat va xalq hayotiga katta ziyon yetkazdi. Jumladan, adabiyot va san’at rivojiga jiddiy to‘g‘anoq bo‘ldi. Biroq bu mash‘um davr taraqqiyotni, ayniqsa, so‘z san’ati rivojini to‘xtatib qo‘ymadi va to‘xtatib qo‘yolmas ham edi. Bu haqda akademik Izzat Sulton shunday yozadi: “XX asr murakkab asr bo‘ldi: ikki jahon urushi, oktyabr to‘ntarishi va boshqa mamlakatlardagi inqiloblar... Bunday tarixiy davrlar sersaboq bo‘ladi. Menimcha, XX asr tajribasidan kelib chiqadigan ikki muhim saboq bor: Birinchi saboq har qanday sharoitda, davrlar fojialarga qanchalik to‘la bo‘lmashin, baribir, taraqqiyot

to‘xtamaydi, davom etaveradi. Ikkinchи xulosa shuki, insoniyat taraqqiyotining asosiy shakli tadrijiy rivojlanish bo‘lib qoladi³.

XX asr boshidan to 20-yillarning o‘rtalarigacha bo‘lgan davr o‘zbek xalqining ijtimoiy hayotida o‘zining alohida xususiyatlari bilan ajralib turadi. Bu davrda ilm-ma’rifatni, maktab-madrasalarni jo‘shqin targ‘ib qilish, ijtimoiy hayotning hamma sohalarida o‘zgarish yasash uchun kurashish kun tartibiga chiqdi. Tabiiyki, jamiyatning keng qatlamlarida sodir bo‘layotgan bu uyg‘onish harakatining boshida ma’rifatparvar jadidlar turdi. Ular yangicha tafakkur, yangi dunyoqarash shakllanishi uchun o‘z ijodiy-amaliy faoliyatlari bilan kurashdilar. Adabiyot ana shu kurashda asosiy omil bo‘lib xizmat qildi. Professor B.Qosimov ta’biri bilan aytganda: “Bu adabiyot mohiyatan yangi adabiyot edi. Chunki u qarashlarini yangiladi, o‘zlikni qaytardi”⁴. Tilshunos olim Abdulhamid Nurmonov ta’kidlaganidek, bu davrda Markaziy Osiyoda ziyorolar o‘rtasida milliy o‘z-o‘zini anglash hissi kuchaydi, bu esa o‘z navbatida milliy til va adabiyotni yaratishga urinishni yuzaga keltirdi. Bu masalalar davr nashrlarida keng muhokama qilingan. Bu borada “Sharq haqiqati”, “Inqilob”, “Yangi yo‘l”, “Yer yuzi”, “Alanga”, “Bilim o‘chog‘i”, “Maorif va o‘qitg‘uvchi” kabi gazeta va jurnallar jamotchilik nazarini tortgan va ularda davrning til siyosati, adabiyotning ilmiy muammolari, adabiy taftish va adabiy tanqid masalalari erkin muhokama ob’ekti bo‘lgan. Fitrat so‘zlari bilan aytganda: “Ijtimoiy xastaliklarimizga davo izlovchi jadidlar yangilik tarafдорларидир. Jadidlar, yangilik tarafдорлари: millatimiz, xalqimiz bu darajada tuban qoluvlariga, shu martabada yomon kunlarga tushuvlariga nodonlig‘лари sabab bo‘ldi, bizning uchun o‘quv, ilm-ma’rifatga yopishuv lozim, vatanimiz, mamlakatimiz va millatimiz ilm nuri birla yoqtursun, din ham dunyo ilmlari birla jihozlansun”⁵.

Turkiston ziyorilari ustida yakdillikni vujudga keltirish barcha ijodiy kuchlarni o‘z atrofida to‘plash uchun matbuot organi nihoyatda zarur edi. 1925- yilda O‘zbekistonda umumiy tiraji 92 ming nusxa bo‘lgan 24 nomda gazeta va 22 nomda jurnal chop qilinib turgani ma’lum⁶.

³ Иззат С. Аср сабоқлари / Ўзбекистон адабиёти ва санъати. – Тошкент, 2001. - №1, январ.

⁴ Пардаев К. “Ал-Ислом” журналида адабиёт материаллари. Филол. фан. номз...дисс. – Т., 2008. – Б.16.

⁵ Фитрат. А. Жоҳилона мутаасибга мисол. /Халқ сўзи, - Тошкент, 1991. – № 13 декабрь. – Б.4. (Мақола “Очиқ сўз” газетасининг 15 январ сонидан олинган).

⁶ Кориниёзов Т.Н. Совет Ўзбекистон маданияти тарихидан очерклар. – Т.: Фан, 1956, – Б. 305.

Ayniqsa, “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida adabiyotning ilmiy va amaliy masalalari keng yoritildi. 20-30-yillar o‘zbek adabiyotshunosligining asosiy tub masalalari ana shu jurnalda yoritilganini ta’kidlash kerak. “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida o‘z davrining dolzarb va zaruriy maqolalari chop etilgan. Ular matnini o‘rganish, birinchidan, o‘sha davr adabiyotshunosligini tasavvur qilishga imkon beradi, ikinchidan, davr talablari asosida o‘zbek adabiyotshunosligida ayrim aniqlik kiritilishi lozim bo‘lgan masalalarni belgilab olishga yordam beradi.

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnali 23 yoshida vazir bo‘lgan Rahim Oxunjonovich Inog‘omov tashabbusi bilan ish boshlagan. Ijodkor 1902-yil dekabr oyida Toshkentda tug‘ilgan. Namuna maktabida, so‘ng Moskvadagi Sverdlov universitetida, Sharqshunoslik institutida o‘qidi. Fitratning “Chig‘atoy gurungi”da ishtirok etib, o‘z davrining ilg‘or fikrli yoshlaridan biriga aylandi. Rahim Inog‘omov Akmal Ikromov, Usmonxon Eshonxo‘jayev, Abdullajon Karimov kabi turkistonlik talabalar bilan 1922-1923-yillar Moskvada “So‘l communistlar” nomli guruh tashkil etadi. Ular: “Oktyabr inqilobi Turkiston mehnatkashlariga hech qanday ozodlik bermadi, biz hamon Rossiya koloniyasini holidamiz”, - der edi⁷.

Uning “Dunyoning ahvollaridan” maqolasi “O‘zgarishchi yoshlar” (1924-yil 30-iyul 5-son) jurnalida chop etilgan bo‘lib, yoshlarning xalqaro ahvoldidan xabardor bo‘lish uchun gazeta va jurnallarni doimiy kuzatib borish zarurligini aytsa, “Maorif va o‘qitg‘uvchi” (1926-yil 9-son) jurnalida nashr etilgan “To‘lgan to‘qqiz yilni ham ko‘rsinlar” mavzusidagi maqolasida O‘zbekistonning maorif sohasidagi muvaffaqiyatlarini sarhisob qiladi. Uning 1926-yilda nashr etilgan “O‘zbekiston ziyorilari” asari katta shov-shuvlarga sabab bo‘lgan. Unda oktyabr to‘ntarilishiga salbiy munosabatda bo‘lib, o‘zbeklarning maorif sohasidagi yutuqlari inqilobning emas jadidchilarning sa’y harakatlaridir, degan fikrlar aytilgan edi.

Rahim Inog‘omov 1925-yilda Turkiston Respublikasi Maorif xalq komissari lavozimiga tayinlanadi. Uning tashabbusi bilan maorif komissarligining nashri sifatida “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnali ta’sis etildi. Bosh muharrir sifatida Rahim Inog‘omov g‘ayrat bilan ishga kirishdi va jurnalning ilk sonida u butun maorif idoralariga va maorif ishchilariga murojaat qilib: “Bu chiqorilg‘an jurnolning hozirgi maorif maydonidagi ehtiyojlarimizda katta rol o‘ynashida shubhamiz yo‘qdir.

⁷ Ирзаев Б. Коммунистларга қарши чиққан коммунист. - Oyinahttps://oyina.uz › article

Mamlakatning shunday jurnollar bilan to‘lishin istar edik. Lekin baxtga qarshi ko‘p qiyin sharoitlar orqasida birdan bir o‘zbek tilida shu bittagina jurnol vujudga keladir”, - deydi va so‘zining davomida barchani ushbu jurnalda faol qatnashishga da’vat etadi.

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalining 1-soni O‘zbekiston jumhuriyati Maorif xalq komissarligi tomonidan 1925-yil mart oyidan Toshkentda chiqa boshlagan, oyda bir marta chop etilgan jurnal ijtimoiy-siyosiy, ta’lim-tarbiya, adabiy, ilmiy va rasmiy jurnal bo‘lib, xalq ommasini savodli qilish, ongini o‘stirish, turmush farovonligi darajasini ko‘tarish, xotin-qizlar ozodligi, adabiyotshunoslik va tilshunoslik masalalarni yoritishdek ulkan vazifani o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ygan edi. Jurnal shajarasini Sarvar Mahmudovning “Xalq ta’limi jurnali: bir maqsad, bir maslak, bir asr”⁸ nomli risolasiga tayanib quyidagicha ko‘rsatishimiz mumkin.

№	Jurnal nomlari	Nashr etilgan yillari	Jurnalning vazifasi
1.	“Maorif” jurnali	1918-yil dekabrdan 1919-yil aprelgacha	Ta’lim va tarbiya
2.	“Bilim o‘chog‘i” jurnali	1922-yil sentyabrdan 1923-yil maygacha	Fanniy, adabiy, ijtimoiy
3.	“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnali	1925-yil martdan 1933-yil dekabrgacha	Ta’lim-tarbiyaviy, ijtimoiy, ilmiy, fanniy, adabiy, rasmiy
4.	“Politexnik maktab va pedagogika” jurnali	1934-yil yanvardan 1936-yil dekabrgacha	Pedagogik, metodik
5.	“Sovet pedagogikasi” jurnali	1937-yil yanvardan 1941-yil aprelgacha Ikkinci davri 1951-yil noyabrdan 1960-yil dekabrgacha	Pedagogik, metodik
6.	“Sovet maktabi” jurnali	1961-yildan 1991-yilgacha	Pedagogik, metodik
7.	“Xalq ta’limi” jurnali	1991-2022- yillar	Ilmiy-metodik, pedagogik

⁸ Махмудов С. Халқ таълими журнали: бир мақсад, бир маслак, бир аср. – Т.: Mashhurpress, 2018. – Б.12-20.

Jurnal Toshkentdagি O‘zbekiston Davlat nashriyotining 1 matbaasida chop etilgan. U 1925-yil kichik hajmda bir ustunlik va 160 sahifalik, 1926-yildan esa katta hajmli va ikki ustunlik bo‘lib chiqqan. Jurnalning 1929-yil 4-sonidan boshlab 60%, 11-sonidan esa 100% lotin yozuviga o‘tgan. Jurnal 1926-yildan boshlab Samarqandda chiqqan. 1933-yilda jurnal o‘z faoliyatini tugatgan.

Jurnal tiraji 1925 yilda 4000, 1926 yilda 4000, 1927 yilda 4057, 1928 yilda 4000, 1929 yilda 4057, 1930 yilda 3000, 1931 yilda 3000, 1932 yilda 6800, 1933 yilda 6050 nusxada chiqib turgan.

Jurnalga quyidagilar muharrirlik qilgan: Davlat Rizo o‘g‘li (1925-yil martdan 1926-yil iyulgacha), Said Ahmad Nazirov (1926-yil iyul), Mo‘min Xo‘jayev (1926 yil avgustdan 1927-yil fevralgacha), tahrir hay’ati (1927-yil mart-aprel), Mannon Ramz (1927-yil maydan 1929-yil martgacha), Qurbon G‘iyosov (1929-yil aprel-may), tahrir hay’ati (1929-yil iyun-avgust), Abdulla Karimov (1929-yil sentyabr-oktyabr), A.Ismoilzoda (1929-yil noyabr-dekabr), tahrir hay’ati, Nosih Muhibdinov, Qurbon Beregin, U.Salimov (1930-yil), Qurbon Beregin (1931-yil yanvar-avgust), tahrir hay’ati (1931-yil sentyabr-oktyabr), 1932-yilda tahrir hay’ati, Ataullayev, 1933-yilda Ataullayev, V.Valiyev, tahrir hay’ati.

Jurnal o‘z oldiga qo‘ygan maqsadlariga erishish uchun o‘z davrning iste’dodli ijodkorlari bilan hamkorlikda ishlashni, shu orqali davr muammolari va yechimlarini ko‘rsatishga harakat qiladi. Jurnalning birinchi sonidayoq ushbu chaqiriq bilan kitobxonlarga quyidagicha murojaat etadi: “Jurnalga yozib turishlari uchun tashqaridagi qalam-kuchlarimizni chaqiramiz! Xususan, qo‘llarda bo‘lgan umumga ahamiyatli bo‘lgan rasmlarni, maqolalarni jurnalga kirgizish uchun egalaridan idoramizga yuborishlarini so‘raymiz. Asl nussxalari kopiyasini olish bilan, o‘z hisobimizga egalariga yo‘qolmaslik qilib qaytarishga va’da beramiz”⁹.

Adabiyotshunos Naim Karimov “41- yilning sovuq shamoli” maqolasida jurnal tashkilotchilaridan Shokir Sulaymon haqida shunday yozadi: “Men Rahim Inog‘omovning tavsiyasi bilan “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnali tahririyatiga kotib etib tayinlandim. Jurnalga Ikromovning yaqin kishilari – Otajon Hoshim, Ramziy, Botu rahbarlik qilishgan, jurnalning nashr etilishida esa Miyon-Buzruk Solihov,

⁹ Тархрияят. //Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. –№ 1. – Б. 3.

Beregin, Bo‘lat Soliyev, G‘ozi Olim Yunus va Nazrulla Inoyatov ishtirot etganlar”¹⁰.

Jurnal mas’ullari jurnalning kelajagi va uzoq umr ko‘rishi uchun o‘z vazifalariga siddqidildan xizmat qilgan. Bu boshqarma (tahririyat) tomonidan jurnalning 1-soni ilk sahiflarida berilgan chaqiriqda yaqqol ko‘zga tashlanadi: “Jurnalimiz tilagi maorif xodimlariga ma’naviy ko‘mak berishdir. Otini “Maorif va o‘qitg‘uvchi” qo‘ydiq. Bas, shuni o‘qig‘on kishilarning o‘zi ma’nosini anglasa kerak. Bu kungacha shunday o‘rtoqchiliq gazeta bo‘lmadi. Boshqa mamlakatlarni ko‘rsak, ularda turli yo‘llardagi jurnallar to‘lib chiqib turardi. Boshqalarini qo‘ya qolaylik, ayniqsa, bir ish haqida ham bir necha ismda jurnal va gazetalar chiqadi. Bizda bo‘lsa maorif xodimlarining xizmat maydoniga ko‘mak uchun endigina mana shu jurnal chiqarildi...”¹¹. Ziyo Said ham jurnal haqida bunday yozadi: “Bu jurnal oylik bo‘lib, borgan sari muvaffaqiyat qozonmoqda va kundan kunga takomillashib, o‘quvchilarni o‘ziga tortmoqdadir”¹². Jurnal to‘g‘risida ayrim ma’lumotlar Nazira Abduazizovaning “Mustaqil O‘zbekiston jurnalistikasi tarixi (yangilanish va ravnaq topish jarayonlari)”, “Milliy jurnalistika tarixi” asarlarida uchraydi¹³.

Jurnal O‘zbekiston Maorif komissarligining bir necha kollegiyalarida muhokama ob’ekti bo‘lgan. Jumladan, 1925- yil (oyi ko‘rsatilmagan)da “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalining vazifalari to‘g‘risida”¹⁴, 1925-yil 8-avgustda “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalining dasturi to‘g‘risida”¹⁵, 1925-yil 27- sentyabrda “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalining faoliyati to‘g‘risida”¹⁶ va keyingi yillardagi faoliyati doimiy ravishda muhokama qilib borilgan. Demak, jurnal Respublika rahbariyatining doimiy e’tiborida bo‘lgan va har qanday moliyaviy qiyinchiliklarga qaramasdan uning nashr qilinishiga mablag‘ ajratilgan.

¹⁰ Каримов Н. 41 йилнинг совуқ шамоли. /Ўзбекистон адабиёти ва санъати. – Тошкент, 2004. - № 33. –Б.2

¹¹ Тахририят. //Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 1. – Б. 3.

¹² Зиё Said. Танланган асарлар.(Нашрга тайёрловчи Ш.Турдиев). – Т.:Faafur Fулом, 1974. – Б.92.

¹³ Абдуазизова Н. Мустақил Ўзбекистон журналистикаси тарихи (янгиланиш ва равнақ топиш жараёнлари). – Т.: Akdemiya, 2007. – Б.21; Миллий журналистика тарихи, I жилд. – Т.: Шарқ, 2008, – Б. 274

¹⁴ Архив. Ф№ Р-94, ОП №1, Д№ 198а, лл. 155 – 157.

Архив. Ф№ Р-94, ОП №1 Д№ 15 лл.89

¹⁵ Архив. Ф№ Р-94, ОП №1 Д№ 15 лл.89

¹⁶ Архив, Ф№ Р-94. ОП №1, Д№ 15, 134.

Jurnalning asosiy ruknlari: “Rasmiy bo‘lim”, “Umumiyl bo‘lim”, “Ta’lim-tarbiya”, “Ijtimoiyat”, “O‘lkani tanish”, “Adabiyot”, “Lug‘at va atamalar”, “Fan va texnika”, “Taqid va kitobiyot”, “G‘arb adabiyoti”, “Tarjimai holi”, “Til va istiloh”, “Go‘zal san’atlar”, “Adabiy taftishlar”, “Maorif xabarlari”, “Siyosiy oqartirish”, “Iqtisodiyot”, “Dehqonchilik”, “Kasabachilik”, “Mahalliy xabarlar”, “So‘roq-javoblar”, “Xabarlar”, “Idoradan javob va kengashlar”, “E’lonlar”dan iboratdir.

Jurnalning eng faol mualliflari: Fitrat, Cho‘lpon, Elbek, Sadriddin Ayniy, Hoji Muin, Vadud Mahmud, G‘ozi Yunus, Abdulla Alaviy, Said Ahroriy, Shokirjon Rahimi, N.Rahimi, Gulbek, Bektosh, Shokir Sulaymon, Zarif Bashir, Aziz Ubaydullin, Mannon Ramz, Abdulhamid Majidiy, Abdulmo‘min Sattoriy, Ashurali Zohiriya va Nosir Saidlar bo‘lgan. “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnaliga 1927-yil 7-8- sonidan boshlab “Bolalar bo‘limi” ham ilova qilingan. Uning 1-soni avgust oyida 4 betlik, 2-, 4-sonlari esa 8 betlik bo‘lib chiqqan. Unda bolalar uchun ertak, she’r va rasmlar chop etilgan.

Jurnal ruknlariga e’tibor qilsak, asosiy qismini adabiy materiallar tashkil etadi. “Tarjimai hol” ruknida taniqli ijodkorlar tarjimai holi, “Adabiy taftishlar” ruknida esa yubileyi nishonlanadigan adiblarga bag‘ishlangan maqolalar va tarjima asarlar, “Taqid va kitobiyot” ruknida tanqidiy maqolalar, chet el ijodkorlari tomonidan yozilgan turkum asarlar, “Adabiyot” va “G‘arb adabiyoti” ruknida nazmiy asarlar va hikoyalar berib borilgan. Jumladan, “Adabiy taftishlar” va “Tarjimai hol” bo‘limlarida Navoiy, Miriy, Ajziy, Shekspir, Qozi kalon shal, Turdi, Ahmad Yassaviy kabi ulug‘ ijodkorlar va ularning o‘lmas asarlari haqida tadqiqotlar olib borilib, kitobxonlar e’tiboriga havola etib borilgan.

“Adabiy taftishlar” bo‘limi 1927-yildan boshlab “Adabiy tekshirishlar” deb nomlangan. Bu bo‘limda Abdulhamid Majidiyning “Shavqiy”¹⁷ maqolasi ham joy olgan. Maqolani muallif quyidagi so‘zlar bilan boshlaydi: “Hozir menim qo‘limda o‘nga yaqin shuhrat tutmagan shoirlarning devon, hikoya, doston va boshqa mayda-chuyda narsalari saqlanadi. Bularidan mukammal devon egalari Shavqiy, Vaysiy, Vali, Noqis, Nodim, Vola, Dabriy, Mahdiy, Asqar, Salohiy degan shoirlar bo‘lib, devon tuzmaganlari: Muftiy, Hokiy, Homid, Toyib va Tarjumon kabi shoirlardir. Shulardan hozir Shavqiy to‘g‘risida ayrim bir maqola berib, qolg‘onlari to‘g‘risida qisqa mazmunda boshqa vaqt ma’lumot berish niyatidaman”. So‘ng Shavqiying tarjimai holi, g‘azallari ustida

¹⁷ Мажидий А. Шавқий. // Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд 1927. – № 12. – Б. 44-48.

to‘xtaladi. Muallif Shavqiyning devonini qo‘lga kiritganini, asarlarining yarmi eski o‘zbek, qolganlari fors, tojik tilida ekanini ta’kidlab, undan namunalar keltiradi.

Jurnalda chop etilgan adabiyot materiallari matni tasnifiga o‘tishdan oldin, ta’kidlash joizki, bu adabiyot namunalarining barchasi ham yuksak badiiyat talablariga javob bera olmaydi. Bularni badiiy saviyasiga ko‘ra ikki guruhga tasnif etish mumkin. Birinchisi, g‘oyaga birlamchi ahamiyat berilgan asarlar, ikkinchisi, yuksak badiiyat namunalari. Birinchisiga mansub asarlar ijodkor bo‘lмаган, adabiyotdan uzoq va havaskor o‘quvchilar tomonidan yaratilgan asarlardir. Bunday asarlarga F.Rahmonning “Nash’ali damlar” she’ri, ”Chin turmushg‘a endi chiqdim” hikoyasi, Hasan Sodiqning “Suyun endi sen”, Sabohatoyning “Istagim”, Ruknididdinning “Bahor” kabi asarlarini kiritish mumkin.

Badiiyat jihatidan mukammal asarlarga esa Cho‘lponning “Ulug‘ hindiy”, “Tagur va tagurshunosliq” nomli maqolalari, “Bahorni sog‘indim”, “Kuz yomg‘iri”, “Zangbuning qizi” kabi she’rlari, Elbekning “Sham”, “Kapalak” she’rlari, “O‘tmishim” she’riy dostoni va “Qishloqqa sayohat” hikoyasi, Botuning “Yaralangan qush”, “Adabiyot”, “Haqiqat” she’rlari, N.Rahimiyning “Suv”, “Kelingiz”, “Qish manzaralari” she’rlari, Bektoshning “Ko‘rsam”, “Ayriliqda”, “Istamas” kabi she’rlari kiradi.

Jurnalda chop etilgan she’rlarni mavzusiga ko‘ra quyidagicha tasnif etish mumkin:

a) **ma’rifiy she’rlar:** “Yosh ishchilarga“ (N.Rahimiyy), “Istash” (Cho‘lpon), “Erk nima?”, “Turushmi bu?” she’rlari (Elbek), “Adabiyot” (Botu), “Yigirmanchi asr” (Gulbek), “Oy” (Rashid Abdulla).

b) **Ijtimoiy-siyosiy she’rlar:** “Qutlash” (Oltoy), “Tutqun qizg‘a” (Gulbek), “Ozod xotun so‘zi” (Botur), “Kurash” (Botu), “Oktyabr arafasida” (Abdulla Alaviy), “O‘n bir yil” (N.Rahimiyy), “Dengiz” (Mirtemir), “Erk yo‘lida” (Muzayana Alaviya), “Yorug‘ yulduz” (Ibrohim Usmoniy).

v) **Maishiy mavzudagi she’rlar:** “Kimdan o‘rganding dedingiz” (Bektosh), “Ish” (N.Rahimiyy), “Qizlar o‘yini” (Oydin), “Dehqon o‘g‘li” (Botur), “Cho‘pon” (Elbek).

g) **Tabiat va muhabbat mavzusidagi she’rlar:** “Tong”, “Yog‘ochlar, ko‘katlar” (N.Rahimiyy), “Oqshom” (Bektosh), “Bahor” (Uyg‘un), “So‘nggi muhabbat” (Sh.Sulaymon), “Yozgi tong”

(Mirtemir), “Bahor oqshomi” (Qosimjon Hoshim), “Dala qizi” (Siddiq Salim), “Bahor” (Rukniddin), “Tong” (Yog‘du) kabilar.

Jurnalda jami 5454 misra she'r chop etilgan bo'lib, shundan, ilmiy jamoatchilikka ma'lum bo'lman 92 (1996 misra)ta she'r va 23 ta hikoya matni tabdili amalga oshirilib, ilmiy istifodaga olib kirildi. 1925-1926 yillarda chop etilgan she'rlarning tuzilishi juda tartibsiz. Bitta she'rning har bir bandi har xil misralardan tashkil topgan, to'rtlik, otilik, sakkizlik, hattoki o'n yettilik, yigirma birlik kabilar. 1927-yildan she'rlarning bandlari tartibga solib borilgan, to'rtlik, otilik shaklida. 1928-1929-yillarda bosilgan she'rlar shakl va mazmun jihatdan ancha mukammallashgan.

“Maorif va o'qitg'uvchi” jurnalini nashr etish jarayonida nasriy asarlar ham davr ruhidan kelib chiqib, ma'lum darajada saralangan va shundan so'nggina o'quvchilar e'tiboriga havola etilgan. Nasriy asarlarda ham nazmiy asarlarda bo'lgani kabi badiiylikdan ko'ra ijtimoiylik ustunlik qiladi. 1927-1929-yillarda chop etilgan hikoyalarda o'lkada kechayotgan ijtimoiy-siyosiy voqealar badiiy lavhalarda hikoya qilinadi. Jurnalda berilgan nasriy asarlar hikoya, hikoyat, roman, ertak, qissa kabi janrlardadir.

O'z navbatida jurnalda chop etilgan nasriy asarlarni mavzusiga ko'ra quyidagicha guruhash mumkin:

a) **ijtimoiy-siyosiy mavzudagi nasriy asarlar:** “Qishloqqa sayohat” (Elbek), “Lolaxon” (Yashin), “Uzun qulqoq” (Muallif Sitin, tarjimon Boyish), “Baxtsiz bir ko'rinish” (Muallif A.Barbiyus, tarjimon Uchqun), “Bog'olon sirlari (imzosiz), “O'zgarish” (Somoniyl), “Qulbobo yoki ikki ozod” (S.Ayniy).

b) **Ma'rifiy mavzudagi nasriy asarlar:** “Shifoli suv” (Mahmud Subayev), “Omonat”, “Chin va yolg'on” (M. Suboy), ”Mirob” (Muallif Yelena Zart, tarjimon Boyish), “Chulniqon” (Ruschadan Rahim Ali tarjimasida), “Aldangan qiz” (Mahbuba Rahim qizi), “Qo'rquinch dalasi” (Muallif Beltenev, tarjimon Jo'raboyev), ”Intiqom” (Muallif Rulav Xan, tarjimon Amalaxonim).

Mazkur nasriy asarlar ichida ma'rifiy mavzudagi hikoya va hikoyatlar alohida ahamiyatga ega. Xususan, “Shifoli suv” hikoyasida ayollar oilada og'ir-bosiq va shirin so'z bo'lsa, oila farovon bo'lishi aytilsa, “Omonat” hikoyasida esa omonatga xiyonat qilmaslik fazilati yoritiladi. “Aldangan qiz” hikoyasida qizlarning soddaligi, ishonuvchanligi kelajakda ayanchli ahvolga tushishiga sabab bo'lishi ukdiriladi.

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida 32 ta tarjima asar berilgan bo‘lib, bular asosan, rus tilidan tarjima qilingandir. Jumladan, “Xun-chifu”, “Qo‘rqinch dalasi”, “Mirob” hikoyalari jurnalxonni o‘ziga maftun etgan. Ayniqsa, Cho‘lponning Thokur ijodi borasida olib borgan tadqiqotlari, (“Suba” asari, Thokur she’rlari) XX asr adabiyoti tarjimachilik taraqqiyoti rivojida muhim ahamiyatga ega. Bu tarjima asarlar orqali rus, xitoy, hind va boshqa xalqlar adabiyoti ma’lum darajada o‘zbek o‘quvchilariga tanishtirib borilgan.

Jurnalda bosilgan adabiy-tanqidiy maqolalar ham adabiy manba sifatida qimmatlidir. Maqolalarda o‘z davridagi adabiy jarayonga, yangi asarlar yutuq va kamchiliklariga, umuman asarning badiiy saviyasi, imlo va tilida yo‘l qo‘yilgan xato va kamchiliklarga baho beriladi. Mazkur tanqidiy maqolalarning yozilishida ba’zi bir qusurlar bo‘lsada, 20-30-yillardagi fikrlar xilma-xilligini o‘rganishda ilmiy qiymatga ega.

Jurnalda ilmiy asarlar ham berilgan. Bu asarlar jurnalning “Adabiy taftishlar”, keyinchalik “Adabiy tekshirishlar va tarjimai hol” bo‘limida berilgan bo‘lib, o‘zbek va jahon adabiyotining taniqli ijodkorlari, qozilar, rahbar xodimlari haqida muyyan darajada ma’lumot beradi. Ularning hali fanga unchalik ma’lum bo‘lmagan hayoti va ijodidan ma’lumotlar berib borilgan. Jumladan, Navoiy, Miriy, Turdi Farog‘iy, Ahmad Yassaviy, Qozikalon Shal, Shekspir kabi ko‘plab ijodkorlar buning dalilidir. Masalan, A.Zohiriyning 1927 yil 1-, 2- qo‘shma sonida nashr etilgan Navoiy haqidagi “Navoiyning yubileyi va tarjimai holig‘a yangi bir sahifa” sarlavhali maqolasida Alisher Navoiy va Husayn Boyqaronning Navoiy hajga borishi masalasida yozishgan forscha maktubini ilm ahliga ma’lum qilishi kabilardir.

Ilmiy asarlarni quyidagicha tasnif etish mumkin: 1. O‘zbek va chet el ijodkorlarining tarjimai holiga oid ilmiy maqolalar. 2. O‘zbek va chet el ijodkorlarining asarlari tahliliga bag‘ishlangan ilmiy maqolalar.

Jurnalning adabiy manba sifatidagi qimmatini ko‘rsatadigan yana bir jihat, bugungi kungacha tabdil qilinib, ilmiy jamotchilikka ma’lum bo‘lmagan asarlarning chop etilishidir. Ba’zilaridan namuna keltiramiz. Jumladan, Elbekning she’riy to‘plamlarida uchramaydigan “Sham”¹⁸ she’ri jurnalning 1925- yil 11-, 12- qo‘shma sonida “Adabiyot” bo‘limida berilgan. Shoир she’rda sham atrofga yorug‘lik taratib, ko‘ngillarni xushnud etishini, ammo o‘zi erib bitishini tasvirlaydi.

¹⁸ Элбек. Шам. //Маориф ва ўқитғувчи. 1925. №11-12. – Б. 75.

Albatta, sham shu davr fidoyilari ramzi bo‘lib, she’r quyidagi misralar bilan boshlanadi:

*Shodlig ‘imdan chiroq tomon boqdim,
Eh essiz, borlig ‘img ‘a o ‘t yoqdim,
Sham yonib yog ‘dular sochar erdi,
Ko ‘ksini g ‘am sori ochar erdi.*

Jurnalining 1928-yil 8-, 9- sonida ilmiy jamoatchilikka ma’lum bo‘limgan Mahmud Odilning “Ozod xotin so‘zi”¹⁹ mavzusida she’ri berilgan. Asarda ilondek oyoqlariga yopishgan erksizlik ipidan qutulib, erkin hayotga erishgan ayol hasratlari keltirilgan. Ayol ilgari erkaklar oyoqlari ostida ezilgani, erk ashulasini aytolmagani, endi esa o‘z erki ila ishda va o‘qishda erkaklar bilan teng huquqli bo‘lib ishlayotgani, o‘qiyotgani aytilib, yurt taraqqiyoti uchun o‘z hissasini qo‘shishi maqsad qilinadi:

*Ilgari ilondek erksizlik ipi,
Oyoqlarimg ‘a o ‘ralg ‘on edi,
Erk osmonig ‘a ucholmas edim.*

*Ilgari ayamay erksiz erkaklar,
Oyoq ostida ezar edilar,
Erk ashulasin aytolmas edim.*

*Endi erkliman o‘z erkim ila,
Ishda, o‘qishda erkaklar ila,
Aralash ishlab o‘qimoqdaman!*

*Endi eldagi ezgu amalga,
Erishmak uchun umid olovi ila,
Eskilik uyin ag ‘darmoqdaman!*

¹⁹ Маҳмуд О. Озод хотин сўзи. //Маориф ва ўқитғувчи. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд ,1928. № 8-9. – Б. 61.

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalining 1925-1929-yillardagi sonlarida chop etilgan adabiyot materiallarni quyidagi jadvalda ko‘rishimiz mumkin.

Adabiyot materialining turi	Nazmiy asarlar	Nasriy asarlar	Tarjima asarlari	Adabiy-tanqidiy maqolalar	Ilmiy maqolalar
Soni	189ta (7tasi tarjima)	68ta nasriy (22ta tarjima) 9ta hikoyat, 2ta qissa, 6ta sochma hikoya, 2ta ertak, 1ta roman va 48ta hikoya	32ta	11ta (1ta tarjima)	39ta (2ta tarjima)
Mualliflari	Cho‘lpon, N.Rahimiy, Elbek, G‘ulom Zafariy, Rahim Ali, Abdulla Alaviy, Botur, Bektosh, Oydin, G‘ayratiy, Hamid Olimjon, Shokir Sulaymon, Botu, Oltoy, Gulbek, Mirtemir, Uyg‘un, Said Ahroriy, Majidiy, Muzayana Alaviya, Mirhodiy, Yashin, Yo‘qsil, Oybek, I.Usmoniy, Nodi Mirza	Sherbek, Elbek Shokir Sulaymon, Said Ahroriy, Boyish, G‘ozi Yunus, F.Rahmon, Mirtemir, Kavkab, Somoni, Sadriddin Ayniy, Yashin, Mahbuba Rahim qizi, N.Rahimiy, A.Hofiz, Amalaxonim, Abuvaraja, Fotih Bakir, Vadud Mahmud, O‘lmas, Tayfun, Rahim Ali.	Mahmud Suboy, Ziyo Usmoniy, Y.Omon, Bayish, Rahim Ali, Qaysar Hikmat, Oston, Amalaxon im Hayosiy, Uchqun, Jo‘ra boyev, Cho‘lpon, Siddiqiy.	Ramul, Said G‘ani, Inoyat Said, Miyon Buzruk, Ali, E.Sayid, L.Xo‘jaye v, G‘ozi Olim, Vadud Mahmud, Cho‘lpon, Xanif Burno-shev, Qubikuf.	Tursunqul, G‘ozi Olim, Fitrat, Shokir Sulaymon, A.Nazm, Ashurali Zohiriy, Samoy-lovich, Abdulhamid Majidiy, Miyon Buzruk, M.Raf‘ili, Mutolaachi, F.Rahmon, Ismoil Hikmat, Mahbuba Rahim qizi, Fathi Burnosh, Hoji Muin, Cho‘lpon.

Materialning jurnalidagi rukni	“Adabiyot” bo‘limi	“Adabiyot” va “G‘arb adabiyoti” bo‘limi.	“Adabiyot ” va “G‘arb adabiyoti” bo‘limi.	“Taqnid va taqriz” bo‘limi	“Adabiy taftishlar va tarjimai hol” bo‘limi.
---	-----------------------	---	---	----------------------------------	--

Xullas, “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalni badiiy, ta’limiy, tarbiyaviy, ilmiy-metodik, adabiy, ma’rifiy, publitsistik materiallari bilan XX asr o‘zbek adabiyoti, madaniyatini boyitdi. Millat ziyolilarini hayotni chuqur idrok etishga, murakkab, ziddiyatli hodisalarni mohirona aks ettirishga da’vat etdi. Jurnalda hanuzgacha ilmiy jamoatchilikka ma’lum bo‘lmagan adabiyot materiallarning yoritilishi, ularning ilmiy istifodaga olib kirilishi jurnalning adabiy manba sifatidagi ahamiyatini ko‘rsatuvchi dalildir.

Umuman olganda, XX asr 20-30-yillari adabiy jarayonini o‘rganishda “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalidagi adabiyot materiallari matni muhim adabiy manba sifatida qimmatlidir.

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalidagi adabiyot materiallarining annotatsiyali bibliografiyasи

XX asr 20-yillaridagi boshqa vaqtli matbuot nashrlariga qaraganda “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida adabiyot materiallari hajm jihatidan ko‘pligi bilan ajralib turadi. Jurnalning 1925-1929-yillarida Cho‘lpon, N.Rahimi, Elbek, G‘ulom Zafariy, Rahim Ali, Abdulla Alaviy, Botur, Bektosh, Oydin, G‘ayratiy, Hamid Olimjon, Shokir Sulaymon, Botu, Oltoy, Gulbek, Mirtemir, Uyg‘un, Said Ahroriy, Majidiy, M.Alaviya, Mirhodiy, Yashin, Yo‘qsil, Oybek, I.Usmoniy, Nodi Mirza kabi ijodkorlarning nasriy va nazmiy asarlari nashr etilgan. Nazmiy asarlar 189 ta (7tasi tarjima) bo‘lib, ular ma’rifiy, tabiat tasviri, vatan tuyg‘usi, ayollar ozodligi singari turli mavzulardadir. Mazkur she’riy asarlarning muallifi va ularning qisqacha annotatsiyasiga to‘xtalishga harakat qilamiz.

Cho‘lponning **“Dala yo‘llaridan”²⁰** she’ri suvning tilidan jaranglaydi. She’r Andijonda yozilib, ilk bor “Maorif va o‘qitg‘uvchi”

²⁰Чўлпон. Даала йўлларидан. //Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 5-6. – Б.93-94.

jurnalida nashr etilgan. Mazkur she'r Cho'lponning uch jildlik "Asarlar to'plami"²¹ va "Ko'klam ruhi"²² kitobida ham bosilgan.

Q.Norxo'jayevning ta'kidlashicha, Cho'lpon 1926-1927-yillarda "Dala yo'llarida" deb nomlangan yana bir she'riy to'plam hozirlagan. Lekin bu to'plam nashr qilinmasdan qo'lyozmaligicha qolgan va keyinchalik yo'q qilib yuborilgan. Bu she'r ham o'sha to'plamga kiritilgan namunalardan deb taxmin qilinadi²³. She'rda suv dala yo'llaridan har bir yaproqni o'ziga yelpig'ich qilib, shamolga yuzini tutib oqib borishi, shahar shovqini ichida uning ovozi eshitilmay qolishidan arz qiladi va kimsasiz yerlarga ham tunganmas ma'no baxsh etishi ta'kidlanadi. She'rdagi kimsasiz yerlarga ham tunganmas ma'no baxsh etuvchi suv obrazi go'yoki Cho'lponning ozodlik yo'lidagi metin irodasidir.

*Kichkina ariqning pastak shovvasi,
Mayin tovush bilan "shov"lab turadir.
"Ey, qo 'pol shaharning janjal g 'ovg 'asi
Dala yo 'llarida men bormen" deydir.*

Elbekning "**Turmushmi bu?**"²⁴ she'rida esa eski turmushga tanqidiy nazar bilan qarab, yangisini istaganlarni, yosh qizga uylanib, uning ko'z yoshlarini sababsiz oqizuvchilar qoralanadi. Turmushi mustahkam bo'lishi uchun qahramonlarcha turmush o'rtog'inining yonida bo'lishi lozimligi obrazlar orqali tasvirlanadi. Muallif she'rda ko'p xotinlilikka qarshi, bu eskilik sarqiti ekanligi, turmushni mustahkam saqlash, unga xiyonat qilmaslik haqida kuyunchaklik bilan yozadi. She'r 1926-yilda yozilgan va shu yili mazkur jurnalda chop etilgan. Shoiring "Tanlangan asarlar"ida²⁵ uchraydi.

*Chin turmush qurmoqni istagan har yosh,
Yozuqsiz ko 'zlardan oqizmaydi yosh!
Eskiliklarni buzib chiqishda,
Bo 'lur u ularga qahramon yo 'ldosh!*

²¹ Чўлпон. Асарлар. 1-жилд. (Нашрга тайёрловчи О. Шарафиддинов). – Т.: Хазина, 1994. – Б.170.

²² Чўлпон. Кўклам руҳи. – Т.: Ёшлар нашриёт уйи, 2019. – Б 143.

²³ Чўлпон. Асарлар. 1-жилд. (Нашрга тайёрловчи О.Шароғиддинов). – Т.: Хазина, 1994. – Б.439.

²⁴ Элбек. Турмушми бу? //Маориф ва ўқитгувчи. – Самарқанд, 1926. – № 4. – Б.18.

²⁵ Элбек.Танланган асарлар.– Тошкент: Шарқ,1999. – Б.72.

Oydin (Manzura Sobirova)ning Samarcanda yozilgan “**Bahor kechalari**”²⁶ she’rida bahor faslining sokin tuni tasvirlanadi. Bu tunda Oyning nuri yorug‘lidan kechami yoki kunduzmi bilib bo‘lmasligi, kuchli tabiat ozod qo‘llari bilan borliqni maysalar bilan bezagani, suvlarning shildirashi, maysalarning xushbo‘ylici yurakni o‘ynatishi, qo‘lida ketmon bilan bir bobo kelib, suvning o‘ynab oqishidan shodlanganligi mohirona tasvirlanadi:

Oh, qanday go‘zal,
Erkin bu choqlar.
Allalab, kuylar,
Sevib erkalar!

Mirtemirning “**Dengiz**”²⁷ she’rida esa dengiz misolida muallif xalqini ko‘radi. Jaholat iskanjasida yotmasdan qo‘zg‘alishi, toshishini, jaholat qal’asini ostiga bosib, zolimlar dunyosini bitirishini so‘raydi. Muz ostida, zulm ostida tinch yotavermasdan qaynab zolimlar kemasini ostiga bosishini istaydi. Ushbu she’r Mirtemirning “Saylanma”, va “Tanlangan asarlar”ida uchramaydi. She’r Cho‘lponning “Xalq” she’rini eslatadi:

*Tinch dengiz, tinch dengiz, qo‘zg‘al, qo‘zg‘al bas!
Ovchilar kemasin irg‘it ko‘ksingdan.
Yovuzlar dunyosin yo‘qot ustingdan,
Ustingda o‘ynatma, ost tomong‘a bos!*

Cho‘lpon she’rlaridan ta’sirlanish Mirtemirning “Ana, bog‘lar...”²⁸ she’rida ham uchraydi. Undagi “Kulib turgan shu hayotdan haqqing ol, Sen ham inson, sen ham inson, sen inson!” misralari Cho‘lponning “Tiriksan, o‘limgansan, Sen-da odam, sen-da insonen: Kishan kiyma, bo‘yin egma, Ki sen ham hur tug‘ilg‘onson” degan buyuk satrlarini yodga soladi.

Botuning “**Adabiyot**”²⁹ she’rida esa muallif borliqdan dunyo ko‘ngidan darak berishini so‘raydi, “falak” unga g‘ovg‘alaru savdolarni baxsh etishini aytib, yana u borliqdan ko‘ngil erkini qo‘riqlovchi

²⁶ Ойдин. Баҳор кечалари. //Маориф ва ўқитғувчи”. – Самарқанд, 1928. – № 5-6. – Б.34.

²⁷ Миртемир. Денгиз. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 7-8. – Б.33.

²⁸ Каримов Н. Миртемир маърифий-биографик роман. – Т.: MERIYUS, 2012. – Б 73.

²⁹ Боту. Адабиёт. //Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 9-10. – Б.70.

“malak”ning qaerda ekanligini so‘raydi. Shoirning baxti faqat istagining ka’basi (qalbi)da ekanligini so‘zlaydi: “O‘z jannatimda javlon aylasam, ko‘ngil amriga bo‘ysunib yov baxtini sahrolarda sarson qilsam osiylikmi?” - deb kitobxonga murojaat qiladi. Yashash maydonidagi kurashlardan qochmasdan unga o‘z nurini sochishini, qancha g‘avg‘o, qancha savdo kelsa-da, ko‘ngilni ko‘ngilga qo‘ygan “tilak”dan minnatdorligini aytadi. She’rning boshlanishidan oldin “(Eski yo‘lda, eski kuyda)” degan jumla keltirilgan.

Mazkur she’r Botuning she’riy to‘plamlari va “Tanlangan asarlar”ida uchramaydi.

*Kuchli borliq sirli dunyo ko ‘nglidin ber bir darak:
Ko ‘pmi g‘avg‘o, ko ‘pmi savdo menga baxsh aylar “falak”?
Qaysi tog ‘da, qaysi bog ‘da, qaysi chog ‘da sayr etar
Erka ko ‘ngil erkini tun-kun qo ‘riqlovchi “malak”.*

*Istagimning kabasida aylanar baxt naylasam?
Kim so‘kar, kim shodlanar arshimda javlon aylasam?
Osiymanmi ko ‘kragimda qaynag‘an “kuch”amriga
Bo ‘ysunub yov baxtini cho llarda sarson aylasam?*

*Men yashash maydonida qo ‘rqib kurashdanmi qochay?
Yovg‘a yor bo ‘lg‘on amalga men o ‘zim nurmi sochay?
Qancha g‘avg‘o, qancha savdo kelsa kelsun bir ko ‘ray:
Ko ‘ngilga ko ‘ngilni qayd etgan “tilak”dan o ‘rgilay.*

Botuning ushbu she’ridan so‘ng jurnal mutasaddilari tomonidan shoir haqida shunday so‘zlar bitilgan: “Sevimli shoirimiz Botuning “Farg‘ona” gazetida bosilg‘on so‘ng‘i she’ridir. Ma’no va uslub tomonidan to‘lqunlana boshlag‘an bu she’r, uch-to‘rt oydan beri xasta bo‘lg‘on shoirimizning tuzala boshlag‘onini mujdalaydir. Botuning sog‘ayishini qutlag‘on bo‘lib ko‘chirdik”.

Jurnalda she’rlari bosilgan ijodkorlarning hammasi ham taniqli emas. Havaskor shoirlar ham bor. O‘rta Osiyo adliya texnikumi talabasi **Hasan Sodiq** shunday ijodkorlardan. Uning “Suyun endi sen”³⁰ she’ri shu yili o‘qishni bitirgan o‘zbek qizlariga bag‘ishlanadi. She’rda o‘zbek qizlari ko‘p yillar davomida ezilib paranji tagida yuzlari sarg‘aygani, ota-onalar yosh qizlarini yig‘lab yolvorishiga qaramasdan oltinga

³⁰ Ҳасан Содик. Суюн энди сен. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1929. – № 5. – Б.10.

sotishi, ko‘p o‘tmay bu xoqonlik yiqilib, shundan so‘ng qizlar o‘zligini tanib, erk qo‘ynida g‘unchadek ochilgani tasvirlanadi. Ushbu she‘r jurnalda lotin alifbosida berilgan.

*Ko ‘p o ‘tmay yiqildi ul buyuk xoqon,
Porladi mashriqdan qizil yulduzing.
Shunda tushundingda, kim ekansan sen,
G ‘unchalandi shunda gullaring sening.*

Bu mavzu Botuning “**Paranji**” she‘rida³¹ ham o‘z aksini topadi. She‘rda oshiqning qiz chiroyini paranji sabab ko‘rolmay ko‘ziga yosh kelishi, qachon paranjini tashlab erkinlikka chiqishi, qiz javob berolmasdan sekin ketgani, oshiqning yuragi esa o‘rtanayotgani ifodalanadi. Nihoyat, kunlar o‘tib nurli zamon kelgani, natijada, qiz paranjisini tashlab, oshig‘i bilan erkin so‘zlashgani she‘r misralarida tilga olinadi. She‘r Botuning “Tanlangan asarlari”³²da uchraydi.

*Ko ‘b kunlar o ‘tdi.
Yangi kuch tutdi
Mazlum qo ‘lidan;
Erksizlik turdi
Odamga yurdi
A ‘lam yo ‘lidan.*

Oltoy (Bois Qoriyev) esa zamonasining taraqqiy etayotganidan bir nishona bo‘lgan “**Telefon**³³” she‘rida dunyo aylanishi, inson ham tinch turmay tinimsiz harakatda bo‘lishi, buning natijasida, telefondek bir yangilik paydo bo‘lganidan xursand bo‘ladi. Telefon jom chalib kishini chaqirishi, u insonlarga ishlarini eslatib turishini, bino yonganida telefon orqali bir zumda qancha ofatning oldi olingani, agar telefon bo‘limganda suv purkagich mashina o‘rniga odamlarning suv tashishi juda qiyin va samarasiz ekanligi tasvirlanadi. She‘r 1925- yil 2 -iyunda Toshkentda yozilgan va mazkur jurnalda chop etilgan. She‘r shoirning “Armug‘on” she‘riy to‘plamida uchramaydi.

³¹ Боту.Паранжи. //Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 2. – Б.52-54.

³² Боту. Танланган асарлар. (Нашрга тайёрловчи Каримов Н. ва Турдиев Ш). – Т.: Шарқ, 2004. – Б 50.

³³ Олтой. Телефон. //Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 7-8. – Б.83-86.

*Ko ‘rinishidan,
Hamma chehralardan,
Qo ‘rqinchliq yo ‘q bo ‘ldi.
Yana, telefon ching ‘irar ching ‘ir...!*

Zamonasining taraqqiy etishidan quvonib yozilgan she’rlardan yana biri Mirhodiyning “**Mashina**”³⁴ she’ridir. She’rda har ishchi qo‘liga mashina olishi turmushda yangilik bo‘lgani, mashina jonsiz bo‘lsa-da, quvvatli ekani, shu jonsiz narsa bilan ishchilar mashg‘ul bo‘lib, ishlarini yengil bitirishi, ishchining yo‘ldoshi ekanligi ta’kidlanadi.

*Mashina ul jonsiz,
Tabiiy bir quvvat.
U bilan shul sonsiz,
Insonda harakat.*

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida tarjima qilinib, nashr etilgan she’rlar ham bor. Erkin tomonidan tarjima qilingan Lermontovning “**Munozara**”³⁵ she’rida ikki tog‘ Qazbek (Kazbek) va Elbrus tog‘lari o‘rtasidagi munozara yoritiladi. Keksa tog‘ Elbrus Qazbekka qarab: - “Kishilar kelib, sening ustingga chiqib, uy qurishmoqda, niyatini bildingmi? Ular senda uy qurmasin, jilg‘alaringga bolta urmasin, oltin izlab ko‘ksingga tig‘ urmasin, yo‘llar qurmasin, ulardan karvonlar o‘tmasin, burgut bilan bulutdan bo‘lak hech kim ko‘rmagan tepangga odamlarni chiqarding. Bilib qo‘y, ular ayyor bo‘lishadi, ayniqsa, sharq odamlari”, - deydi.

Bunga javoban Qazbek shunday deydi: “Hech qo‘rqma sharqdan, chunki 900 yildan beri endi tinchidi... Ular ajdodlarining sukunatli zamonlarini yod etib, rohat qilib, yulduz sanab yotibdi. Bitgandir qari sharq, menga teng kela olmaydi”. Elbrus esa unga juda maqtanayotganligini aytdi. Shunda birdan shovqin, to‘palon bilan Ural qo‘zg‘aldi, Dun bo‘ylari ko‘pirib, oppoq tojlari yarqirab qo‘shin ko‘rindi. Olovlar yoqib, nog‘oralar chalib Sharqqa hujum boshladи. Bundan Qazbek xafa bo‘lib o‘z eli Sharqqa qaradi. Boshiga telpagini bosdirib, mangu tindi.

³⁴ Мирходий. Машина. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 1. – Б.39.

³⁵ Лермонтов. Мунозара. //Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925-1926. – № 11-12. – Б.85-86.

Qor toshlарg‘а to‘lib,
Ho‘qqayib qolg‘on Qazbek.
Yovlarni sanag‘udek,
Bo‘lib qarag‘an edi.
Lekin sanay olmadi,
Xafalanib o‘zining,
Elin ko‘zdan kechirdi,
Qoshlarig‘a telpagin,
Bosib abadiy tindi.

Jurnalning “Adabiyot” bo‘limida bolalar uchun atalgan she’rlar ham berib boriladi. 1927- yildan jurnalga bolalar adabiyoti ham qo‘shilgani idora tomonidan rasman e’lon qilinadi. Bolalar uchun yozilgan Elbekning “**Kapalak**”³⁶ she’rida kapalakka murojaat qilib, uning tinib-tinchimasligi, sevgan yori gulg‘uncha ekanligi, g‘unchalar kelinchakdek, ochilguncha ozgina kutib turishi, chiroyliligi sabab butun gullar unga zor, qish kelganda esa unga dunyo tor ekanligi aytilib, kapalakdan faqat gullar bilan emas, bolalar bilan ham suhbatlashishni iltimos qilinadi. U esa: “Sizlar meni tutib, oyog‘imdan bog‘lab qo‘yasizlar” deb qochgani, bola esa hozir erkinlik zamoni kelgani, bunday ishlar qilinmasligini aytgani badiiy obrazlar bilan tasvirlanadi.

-O‘rtoqjon bunday dema,
Bo‘sh-bo‘shg‘a g‘am yema!
U zamon o‘tib ketgan,
Erkinlik kelib yetgan!

Xo‘b, bo‘lmasa, o‘ynashay,
Sizlar bilan kuylashay:
Erkimiz qutli bo‘lsin,
Shodliqla dunyo to‘lsin!

Jurnalning 1925-1927-yillardagi sonlaridagi she’rlarda so‘z erkinligi, o‘z fikrlarini ochiq-oydin bayon qila olish harakatlari sezilib turadi va turmush muammolarini ko‘tarib chiqish mavzularidagi she’rlar ham anchagina uchraydi. Ammo 1928-1929-yillardagi sonlarida berilgan she’rlar siyosiylashib borgan. Bu she’rlarda inqilobga atalgan, qizil imperiyani ulug‘lovchi, ularning g‘oyalarini targ‘ib qiluvchi she’rlar

³⁶ Элбек. Капалак. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926-1927. – № 12. – Б.25.

ham mavjud. Jurnalning 1930-1933-yildagi sonlarida esa adabiyotga oid bo‘limlar olib tashlanib, jurnal to‘lig‘icha ilmiy, pedagogik, metodik yo‘lga o‘tadi. Jurnalning ushbu yildagi sonlarida adabiyot materiallarini deyarli uchratmaymiz. Chunki, jurnalxonlar bu jurnalning ta’limiy va tarbiyaviy jurnal bo‘lishini istadilar. Sotti Husayn 1929-yil 25-fevralda “Yosh leninchi” gazetasida “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalining ayrim ruknlari haqida bir maqola nashr etdiradi. U tanqid uchun jurnalning 1928-yil 11-sonini asos qilib oladi. 1929-yil 4-sonida mahalliy xabarlar rukni ostida Davidov Aziz tomonidan yana bir maqola e’lon qilindi. Bu ikki muallifning asosiy talabi jurnaldagi ta’limiy va tarbiyaviy materialarga ko‘proq e’tibor qaratib, siyosiy va ijtimoiy, madaniy masalalarni boshqa nashrlar zimmasiga yuklashni tashkillashtirish edi.

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida berilgan she’rlar qimmatli adabiy manba sifatida 20-30-yillar adabiy muhiti, shu davr she’riyatidagi yutuq va kamchiliklarni oydinlashtirishi jihatidan ahamiyatlidir.

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida she’rlar bilan birgalikda nasriy asarlar ham berilgan. Ularning mavzulari turlichaydi. Ba’zilarida insoniy xislatlar ulug‘lansa, ba’zilarida xurofotga berilgan insonlar qoralanadi, yana ba’zilarida esa farovon turmushga erishish uchun amalga oshirilgan ishlar hikoya qilinadi.

Jurnalning ilk sonida Elbekning “**Qishloqqa sayohat**”³⁷ hikoyasi chop etilgan. Muallif bahor faslida ko‘pdan beri bormagan, bolaligi o‘tgan qishlog‘iga bahor faslida borishga to‘g‘ri kelib qoladi. Bu, albatta, unga o‘zgacha kayfiyat, ruh bag‘ishlaydi. O’sha bolaligidagi ko‘m-ko‘k o‘rmonlar, tiniq suvlar, fayzli ko‘chalar ko‘z oldidan o‘tadi. Juda sevinib, ot aravada yo‘lga tushadi. Ilk bor uni keksa tog‘lar kutib oladi va shunday deydi. “Biz seni ko‘p kutdik. Va nihoyat kelding. Biz keksayib, belimiz bukilib qoldi. Bolam, endi bizda kuch qolmadi, biz saqlay olmaymiz, endi bizga ishonma, mana yurtingni endi o‘zing saqla!”.

So‘ng yo‘lidan daryo chiqib, unga mahzun so‘zlaydi. So‘zlarini tushunarsiz, yoki o‘n to‘qqizinchi yil o‘choqlaridagi falokatdan so‘zlaydi yoki mening charchab, bolaligim o‘tgan qishlog‘imning hozirgi xarob, eski, och holatini ko‘rib xafa bo‘lganim uchun mening kayfiyatimni ko‘taradi. Shunda birdan ko‘za ko‘targan qizlar kelib, ushbu qo‘sinqi birgalikda kuylaydi.

³⁷ Элбек. Қишлоққа саёҳат. //Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 1. – Б.136-143.

Daryolarni bo‘ylaymiz,
Erkinlikda o‘ynaymiz.
Qurib ketsun qari chollar,
Biz ularga tegmaymiz.
Soylar to‘lib suv oqar,
Tursun sochpopuk taqar.
Boyaqish cholg‘a tushibdur,
Ko‘z yoshig‘a kim boqar.

Hikoya qahramoni och-nahor, ozib ketgan, umidsiz odamlarni, xaroba, buzilgan eski uy va ko‘chalarni ko‘rib, o‘tkinchilardan buning sababini so‘raydi. Ular buning sababi tinimsiz bo‘lib turadigan urushlarda ekanligini aytadi. Ammo muallif bunday ayanchli turmushning sababi odamlarning yalqovligi, bilimsizligi, yashash yo‘llarini o‘rganmaganligi degan xulosaga keladi.

Abuvaraja (Mahmud Subayev)ning “**Shifoli suv**”³⁸ nomli hikoyasida esa hech urushishdan charchamaydigan, ikkisining suvi tinimaydigan Umar aka bilan Sharofatoyning turmushidagi muammolar qalamga olinadi.

Umar aka xotini Sharofatoyni juda yomon uradi. Bunga sabab Sharofatoyning chakagi baquvvatligi, bir gapirib boshlasa, umuman tugatmasligi. Kunlardan bir kuni ularnikiga bir yo‘lovchi mehmon bo‘ladi. Umar aka hovlida yo‘qlidan foydalanib, Sharofatoy erini urishini, jahldorligini, bunda unga yordam berishini mehmondan so‘raydi. Shunda yo‘lovchi Sharofatoydan suv olib kelishini aytib, suv ichida bir nimalar o‘qib dam soladi. Keyin unga berib, buni ering sen bilan janjallahayotganda og‘zingga solib, yutmay ushlab turasan, toki urush tugaguncha. Bu “shifoli suv”, xudo xohlasa bundan keyin sizlar hech qachon urushmaysizlar deydi.

Kech kirib Umar aka uyiga keldi. Hali kelib ulgurmasdan: “Nega qaqqayib turasan, ovqat olib kel”, “Bu sho‘rvamas, hovuz suvi-ku” deb to‘xtamay so‘kaverdi. Sharofat shuncha gap qaytarishga harakat qilsa ham og‘zidagi suv yo‘l bermadi, erining yonida tupurib ham tashlay olmadi. Ovqatlanib bo‘lgach, Umar aka yotog‘ida o‘yladi: “Men chindan ham yomonman, o‘tirsam, tursamda baqirib, so‘kib yuraman. Xotinim ham mendan bezor bo‘libdi. Endi o‘zimni tuzatmasam bo‘lmaydi”.

Ertasi kuni Umar aka Sharofatoyning holini so‘radi, sekingina dasturxon yoniga o‘tirib, sho‘rvasini ichdi, ovqatning totli bo‘lganligini

³⁸ Абуваража. Шифоли сув. //Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 2. – Б.63-64.

tasdiq ham qildi. Sharofatoyga ham erining tajovuzini qaytarishning ilojini ko‘rishning keragi yo‘q edi. Bular tinch yashay boshladilar. “Shifoli suv” o‘z kuchini ko‘rsatdi.

Ushbu hikoyada oilada tinchlikni saqlash uchun “Odobning boshi til” deganidek, ayol kishi tilini tiyish kerakligi, shu orqali tinchlikka, farovonlikka erishish lozimligi ukdiriladi. Bu mavzu bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Biz ushbu hikoyani boshqa nashrlarda uchratmadik.

Jurnalda boshqa tillardan tarjima qilingan nasriy asarlar ham talaygina. Tarjimonlardan Mahmud Suboy, Cho‘lpon, Ziyo Usmoniy tomonidan berilgan tarjima asarlar alohida ahamiyat kasb etadi.

Xuddi shunday tarjima qilingan asarlardan biri Suboy tarjimasidagi sharq xalqlarining **“Chin va yolg‘on”** ertagidir³⁹. Ertakning boshiga “Sharq ertagi, ruschadan tarjima qilindi” deb yozib qo‘yilgan. Ushbu ertakda Axmad ismli sofdil, saxiy vazirni uni ko‘rolmaydigan, ochko‘z vazir Mustafo hamtovog‘i Abdulloh bilan birgalikda tuhmat qilib, hibsga oldiradi. Ustiga ustak uni jazoga hukm qilish uchun xon Mustafoni chaqiradi. Bu uning uchun ayni muddao edi. Chunki Mustafo ham oldin vazir bo‘lib, Axmadning sofdilligi, vijdonliligi sabab mansabidan ayrilgan, saroydan quvilgan edi.

Hukmn ni ijro qilish uchun hamma yig‘ildi. Unga qarshi dalillar shunday jiddiy ediki, shu sababli uni kimdir olovda kuydirish kerak dedi, kimdir esa oyoq-qo‘lini kesib, to‘g‘rab o‘ldirish kerak dedi. Shunda bir Hoji bobo kelib, aybdorga so‘z beraylik, biron nima so‘zlasin. Agar so‘zlagan so‘zi rost bo‘lsa uni oson o‘ldiramiz, agar yolg‘on so‘zlasa qiynab o‘ldiramiz deydi. Shunda Arslonbek aybdorlarning so‘zi rost ham yolg‘on ham bo‘lmasa nima qilamiz deb so‘radi. Bunga javoban Mustafo rost bilan yolg‘onning orasidagi so‘zni shayton ham topa olmaydi. Hoji boboning gapi to‘g‘ri deb, Axmadning tezroq o‘lishini xohladi. Shunda xon ham gapga qo‘shilib, agar rost bilan yolg‘onning orasidagi gapni topib so‘zlasa, unda u jonini saqlab qolg‘on bo‘ladi deydi.

Axmadni hukm uchun olib kelib, unga so‘z navbati berildi. Axmad o‘lim qoidasini eshitgan edi. Shu sababli u o‘ylab javob berdi. “Meni to‘g‘rab o‘ldirish kerak”, dedi. Bundan quvonib ketgan Mustafo: “Seni yolg‘on gapiradi deb yanglishgan ekanman. To‘g‘ri gapirding. Seni qiynab o‘ldirish kerak” dedi. Hoji bobo dedi: “So‘zları chinga o‘xshaydi, boshi kesiladi”. Shunda Arslon ularni to‘xtatib, baland ovozda Hoji

³⁹ Субой М. Чин ва ёлғон. //Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 4. – Б.59-64.

boboga siz so‘zlari chin, boshini kesamiz deysiz, Axmadning o‘zi bo‘lsa meni to‘g‘rab o‘ldirish kerak deydi. Agar to‘g‘rab o‘ldirish kerak bo‘lsa, u yolg‘on gapirayotgan bo‘ladi. Men o‘ylagan vaziyat kelib chiqdi. Uning so‘zlari rostmi yoki yolg‘on? Buni yecholmasdan ular xonga murojaat qiladi. Xon esa bu yolg‘on bilan rost orasidagi so‘zlar deb Axmadning hayoti saqlab qolinsin deydi.

Bu voqeadan so‘ng Axmad oilasi bag‘riga sog‘-omon qaytadi, Mustafo esa bu yerdan bosh olib ketadi.

Ertakda baxillik, egrilik, ochko‘zlik kabi xislatlar insonni badnom qilishi, yaxshilikka olib kelmasligi, aqli, vijdonli, sofdil insonlar har qanday vaziyatda ham o‘z maqsadiga erisha olishlari bir voqe misolida ko‘rsatib beriladi. Halol, sofdil, yurt manfaatini o‘ylaydigan kishilar har bir davr va jamiyat uchun zarur.

Boyish tarjimasi Sitinning “**Uzun quloq**”⁴⁰ hikoyasida qizil imperiya va oq podsho askarlari o‘rtasidagi jang tasvirlanadi.

Andrey Barbiyusning “**Baxtsiz bir ko‘rinish**”⁴¹ hikoyasi Uchqun tarjimasida berilgan bo‘lib, bir mahbusning bir kunlik ayanchli qismatidan hikoya qilinadi.

Beltenevning Jo‘rabyev tarjimasidagi “**Qo‘rqinch dalasi**”⁴² sarlavhali hikoyasi ham kitobxonni taajjublantiradi. Bu hikoya ruscha “Vokrug sveta” jurnalining 1929-yil aprel oyida chiqqan sonlaridan birida bosilgan edi. Jurnal idorasi bu hikoyani “xayoliy” hikoya deb atadi. Unda Madagaskar o‘rmonlarining birida odam yeguvchi yog‘ochning topilganligi haqida hikoya qilinadi. Hikoya qilinishicha, Akademik Klin shogirdlari bilan Kuyinyun tog‘lariga, o‘rmonga sayohat uyuştiradi. Kunduzi 70 daraja issiq, kechasi esa juda sovuq. Kadin, Prishvin, shu yerlik yo‘l ko‘rsatguvchi Tauli va akademik o‘rmonga kirishdi. U yerda har xil sariq baxmal, yungli daraxtlarni, hasharot yeguvchi o‘simgiklarni, ilondek chirmashib ketuvchi sariq gullarni ko‘rib hayratlanishdi. Negadir, Tauli qushlarning, hasharotlarning, hatto suvning ovozi eshitilmaydigan joyga kelib to‘xtadi. U yoqqa bormasligini, u yer la’natlangan ekanligini, u yerda “qorin” bo‘lib, hali bu joydan hech kim tirik chiqmaganligini aytadi. Bu yog‘iga o‘zlari ketishga majbur bo‘ldi. Ular g‘alati odat chiqarishdi. Tunda shunchalar och qolar ediki, xuddi hayvondek daraxtlarning tanasini g‘ajir edi.

⁴⁰ Ситин. Узун қулоқ. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 9-10. – Б.37-39.

⁴¹ Барбиюс А. Бахтсиз бир кўриниш. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1929. – № 2-3. – Б.33-35.

⁴² Белтенев. Кўркинч даласи. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1929. – № 5. – Б.4-10.

Hasharotu hayvonlar faqat bir tarafga qarab yugurishar edi. Bir-ikki kun shunday qiyinalishdi. So‘ng bir katta yaproqli, tikonlari nayzadek, tikonlar orasida qorindek-qorindek gullari bor o‘simplikka duch kelishdi. Uning hidi shunday ishtahani ochar ediki, oldingizda nima bo‘lsa hayvonmi, o‘simplikmi yeb tashlashni xohlaysiz. Shu hid bularni shu yerga olib kelgan edi. Butun hayvon va hasharotlar yugurib kelib, o‘zlarini bu o‘simplikning bag‘riga otishar ekanda, qoringa yem bo‘lishar ekan. Komanda qanchalar bu o‘simplik zahridan qiynalib, og‘izlari qurib, lablari yorilib, kechalari daraxt tanalarini g‘ajib chiqsada, buni bugun o‘rganib, ertaga yo‘qotmoqchi bo‘ldi. Ertasi kuni ular keldi. Prishvin o‘simplikning chetiga juda yaqin borib bukildi. Yopishqoq junli tikonlaridan bittasi Prishvining kiyimiga ilinib oldi. Shuning o‘zi ham yetarli edi. Albastining sochlari, shekilli, tikonlarining qolg‘onlari ham silkindilar, tortindilar va gajaklandilar. Tikonlarning qisqarishi shunday tezlik bilan bo‘ldiki, Prishvin qichqirishga ham ulgura olmadi. Prishvin gavdasi bilan havoda qoqinib ketib va kichkina gajak yasab qon ichuvchi yaproqning ustiga gurillab tushdi. Ignal tikonlar badaniga sanchildilar. Odam qoni oqib ketdi. Yaproq qurbanoni parcha-parcha qismlarga yirtib, rahmsiz sur’atda buklay boshladi. Prishvining sherigi Kadin buni ko‘rib dahshatdan qotib qoldi.

Jamoadan faqat Kadin qoldi. U ham bu voqeadan qo‘rqib esini yo‘qotdi...

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida berilgan nasriy asarlar turli davrlardagi turlicha hayotni hikoya qiladi.

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalining “Taqnid va taqriz” bo‘limida asosan tanqidiy maqolalar berib borilgan. Ularda o’sha davrgacha yaratilgan badiiy, ilmiy hamda metodik asarlarga baho beriladi.

Vadud Mahmudning **“Turk adabiyoti tarixi”⁴³** nomli adabiy-tanqidiy maqolasida Ismoil Hikmatning Ozarbayjonda bir necha marotaba nashr etilgan “Turk adabiyoti tarixi” nomli kitobi haqida so‘z boradi. Muallif Ismoil Hikmatning turk adabiyoti vakillari haqida bildirgan fikrlari, ularning kitobda berilgan asarlari haqida tahliliy fikrlarini berib boradi. Masalan, “Homidnoma” haqida shunday deydi: “Homidnomada Homidning yuksak nasridan” hech namuna berilmagandir. Keyin Homidning san’atkorligini tahlil qilishda Ismoil Hikmat ko‘p vaqt shakl masalalariga bog‘lab qoladir. Ruhiy hayajon tahlillari juda ozdir. Homid “dohiy shoir” otlidir, faqat bir “dohiy shoir”

⁴³ Вадуд Махмуд. Турк адабиёти тарихи. //Маориф ва ўқитғувчи. . – Т., 1925. – № 9-10. – Б.109-116.

sifati ila tahlil etilmaydur, har qancha “dohiy, dohiyona” degan so‘zlar ko‘p ishlatilsa ham, o‘qib chiqg‘on kishi uning dahosiga u qadar oshna bo‘lib chiqmaydur. Chunki tahlil noqisdir”.

“Bu asar yetti yuz sahifadan iboratdur. Bosmasi tuzukkinadur. Faqat birinchi jilddan ko‘p rasmlari yaxshi chiqmag‘ondur. Qolg‘on jildlarida esa bu kamchilikning tuzatilishi kerakdir” jumlalari bilan maqola yakunlanadi. Ushbu maqola V. Mahmudning “Tanlangan asarlar”⁴⁴ida ham uchraydi.

Cho‘lpon jurnalning 1925-yil 11-,12- sonida hind ijodkori R.Thokur haqida **“Tagur va tagurshunosliq (Tagurni qanday taniylar?)”**⁴⁵ nomli katta avtobiografik maqolasini e’lon qiladi. Keyinchalik ushbu maqola Cho‘lponning “Asarlar”⁴⁶ to‘plami 4 jildida ham nashr etilgan. Maqolada Robindranat Thokur haqida barcha madaniyat olam ahli, jumladan, hind, ingliz, turk, tatar ijodkorlari va o‘quvchilari yetarli ma’lumotga egaligi ta’kidlanadi. Muallif fikrining isboti sifatida xorijiy davlatlarda Thokur haqida maqolalar bosilib chiqqan gazeta va jurnallarning nomini keltirib o‘tadi. Lekin o‘z yurtidagi bu boradagi ishlar Cho‘lponni qoniqtirmaydi va shunday deydi: “Ammo bizning yurtda Bizning o‘zbek o‘quvchilari esa bundan bir yilcha burun “Inqilob” majmuasining bir sonida Tagordan oling‘on “Chirog‘lar” degan she’rni o‘qidilar. Undan keyin mana bu majmuuning o‘tgan sonida kaminaning Tagor to‘g‘risidag‘i mulohazasi bilan birga uning bolalarg‘a atab yozg‘on she’rlarining sochma tarjimasini ko‘rdilar. Lekin, bizning o‘qug‘uvchilari Tagorning kimligini, zotini va aslini hali bila olg‘onlari yo‘q. Gazeta va majmualarning o‘z so‘zi bilan aytsak, o‘zbek tilida Tagorning tarjimai holi chiqg‘oni yo‘q. Bu safargi mubohasamiz o‘sha kamchilikni to‘ldirmoq niyatida yoziladir”.

Inoyat Sayidning **“O‘qish kitoblarida fanniy xatolar”**⁴⁷ nomli tanqidiy maqolasida Elbekning Lubensuf, Arxangelskiylar tomonidan tahrir qilinib, 1926- yilda “O‘zbekiston davlat nashriyoti” tomonidan nashr etilgan 169 betli, 2-sinflar uchun mo‘ljallangan “Bilim” nomli o‘qish kitobidagi yutuq va kamchiliklar haqida boradi. Muallif kitobni

⁴⁴ Вадуд Махмуд.Танланган асарлар. (Нашрга тайёрловчи Б.Каримов).— Тошкент: Маънавият, 2007. – Б.49.

⁴⁵ Чўлпон. Тагур ва Тагуршунослик. //Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925-1926. – № 11-12. – Б.69-73.

⁴⁶ Чўлпон. “Асарлар” 4 жилд. . (Нашрга тайёрловчи Нематова Донохон). – Т.: Академнашр, 2016. – Б.33.

⁴⁷ Сайд И. Ўқиши китобларида фаний хатолар. // Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 2. – Б.53-55.

quyidagicha baholaydi: “Kitobning shaharlarda ham o‘qish kitobi bo‘lib xizmat qilishini e’tiborg‘a olib, shahardagi ishchilar mayda hunarmandlarning turmushlari haqida hech bir maqola kirdizilmagan. 8 mart kuni haqida hech bir maqola yo‘q. Kitobning rasmlari bolalarni qiziqtiradurg‘on emas. Kitobqa kirib ketgan tekissizliklar bor. Ular shundan iborat: ba’zi bir joylarda bolalarg‘a bir narsani o‘zbekcha tushuntirib, ikkinchi joyda ular tushunmagan arab tilida so‘zlab ketishlar bor”.

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalidagi “Adabiy taftishlar va tarjimai hol” bo‘limida berib borilgan ijodkorlar ijodi, shaxsiyati haqidagi taftish ishlari ham alohida o‘rin tutadi. Masalan, 1925-1929-yillarda mazkur bo‘limda mutafakkir Alisher Navoiy haqida Abdusalom Niyoziy, Abdurauf Fitrat, Ashurali Zohiriy, Ismoil Hikmat, A.Nazm kabi ijodkorlar va F.Rahmon kabi talaba tomonidan berib borilgan maqolalar buning dalilidir.

Ashurali Zohiriyning **“Navoiyning yubileyi va tarjimai holig‘a yangi bir sahifa”**⁴⁸ nomli maqolasida 1927-yilda Navoiyning tavallud kuni O‘zbekistonda nishonlanmagani, shoirning mufassal tarjimai holi tuzilmagani, Navoiy Ozarbayjon til va adabiyoti rivojiga u qadar hissa qo‘shtimagan bo‘lsada, Ozarbayjonda birinchi butun ittifoq turkiyatichilar qurultoyi kunlarida tantanali yubiley qilinganligi, 107 sahifali tarjimai holi va asarlari ilmiy tahlillari bir kitob holida nashr etilgani, bundan tashqari uning “Vaqfiya”, “Munshaot” asarlarini bosib tarqatganini ta’kidlagan holda kuyunib bunday yozadi: “Lekin biz, Navoiyni kattamizdan kichigimizg‘acha, savodlilarimizdan savodsizlarimizg‘acha bilgan, tanig‘onmiz. Uning tilidan, falsafasidan hikmatli so‘z va qochirmalaridan foydalang‘onimiz va lazzatlang‘onimiz holda, uning ehtiromini joyig‘a yetkiza olmadiq. Ulug‘ bobomizning yubileyisini yaxshilab qarshi ola olmadiq”.

Ashurali Zohiriy maqolada 1940-yilda Navoiyning 500 yillik yubileyiga tayyorgarlik ko‘rish, uni munosib o‘tkazish, Navoiy tarjimai holi uchun ma’lumotlar to‘plab, nashr qilish, buning uchun ilmiy markaz huzurida komissiya tuzib, G‘arb va Sharq navoiyshunos olimlari tadqiqotlarini puxta o‘rganish masalalarini kun tartibiga qo‘yadi. Yangilik sifatida Alisher Navoiy va Husayn Boyqaroning bir-biriga yozgan forscha xatini keltiradi.

⁴⁸Ашурали Зохирий. Навоийнинг юбилейи ва таржимаи ҳолиға янги бир саҳифа. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 1-2. – Б.27-29.

Ashurali Zohiriy Navoiy ijodi tadqiqotchisi sifatida Navoiyning “Muhokamat ul-lug‘atayn” va “Vaqfiya” asarlarini nashr ettirgan. 1914-yilda “Ona tili” nomli maqolasida Alisher Navoiyning “Muhokamat ul-lug‘atayn” asarining o‘zbek tili tarixi rivojida muhim o‘ringa ega ekanligini alohida ta’kidlab ko‘rsatadi. Ashurali Zohiriy “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalining 1927-yil 1-, 2- sonida nashr etilgan “Navoiyning yubileyi va tarjimai holig‘a yangi bir sahifa” nomli maqolasida ham Navoiy shaxsiyati va ijodiga katta ehtirom va hurmat bilan qaraganini ko‘rishimiz mumkin. Muallif Navoiy tavallud kunini ko‘tarinki ruhda, yuksak saviyada o‘tkazilishini xohlaydi. Navoiy merosini o‘rganish, undan qolgan durdonalarni avaylab, kelajak avlodga yetkazish, ijodini keng targ‘ib qilish dolzarb vazifalardan ekanligini ta’kidlab o‘tadi.

Ashurali Zohiriy ma’rifat va istiqlol fidoyisi, XX asr boshlari va Turkistondagi madaniy va ma’rifiy hayotning taniqli namoyondalaridan biri edi.

Abdurauf Fitratning “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnali “Adabiy taftishlar” bo‘limida chop etilgan **“Navoiyning forsiy shoirlig‘i ham uning forsiy devoni to‘g‘risida”**⁴⁹ sarlavhali maqolasi ham ilmiy qimmatga molikdir. Fitrat ta’kidlashicha, Navoiy ijodining forsiyda ham e’tiborga molik ekanligi, jumladan, Davlatshoh Jomiy, Som Mirzo, Hidoyat, Husayn kabi fors tazkirachilari Navoiyning forsiy merosidan ta’sirlanib, kuchli qalam egasi bo‘lganligini, biroq Boburning “Navoiyning forsiy she’rlari, turkiy she’rlariga ko‘ra kuchsizdir” – degan ma’lumotlarini keltirib, Navoiy ijodi haqida mulohazalar bildiradi. Navoiyning forsiy asarlariga qo‘llagan “Foniy” taxallusi aslida “Foniy “mi yoki “Fanoiy”? – deyilgan savollarga javob izlaydi. Fitrat “Tazkirachi Hidoyat uning taxallusini “Foniy” desa, Bobur esa “Boburnomada “Foniy” deb beradi” – degan ma’lumotlarni keltirib, o‘zining quyidagicha mulohazasini keltiradi: “Biroq Navoiyning o‘zi “Lison ut-tayr” kitobida shunday deydi:

*Forsiy nazm ichra chun so ‘rdim qalam,
Nazmnинг har sinfini qildim raqam.
Fayz yetgach ul maoniydin manga,
Topdi belgu nazm “Foniy” manga”.*

⁴⁹ Фитрат А. Навоийнинг форсий шоирлиғи ҳам унинг форсий девони тўғрисида. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 1-2. – Б.38-41.

Ko‘rinadiki, Fitrat bu taxallusni Navoiy ijodidan misol keltirib, dalillashga harakat qiladi. Maqolada Navoiyning forschha devoni 6000 baytdan ortiq ekanligi, unga bu borada Hisrav Dehlaviy, Hofiz Sheraziy, Jomiy ustozlik qilgani, Salmon Savojiyning baytiga Navoiyning e’tirozi, Fitrat forschha devon haqidagi ba’zi noaniqliklarga oydinlik kiritish va undagi she’rlar tahlili kabi masalalar teran fikrlar bilan yoritilgan. Maqola Fitratning “Tanlangan asarlar⁵⁰”ida ham uchraydi.

Bu haqda adabiyotshunos Uzoq Jo‘raqulov shunday yozadi: “Fitratning mohir she’rshunosligi shunda ko‘rinadiki, olim bayt misralarinigina qiyoslab qolmasdan, balki so‘zlar va hatto, so‘zning morfologik, fonetik xususiyatlarigacha diqqat qaratgan. Bu yerda til va adabiyotshunoslik fanlari sintezi orqali mukammal bir tahlilga erishilgan”⁵¹.

F.Rahmonning “**Navoiy. Chig‘atoy adabiyoti**”⁵² nomli maqolasi soddarroq yozilgan bo‘lib, muallif haqida jurnal mutasaddilari shunday fikr bildiradi: “Idoradan. Yosh ilmiy kuchlarimiz, ayniqsa, yuqori maktablarda o‘quvchi talabalarimiz turli adabiy, ilmiy, adabiy tekshirish ishiga oz urinadirlar. Ma’lum bir mehnat materiallarini matbuotg‘a chiqarishdan qo‘rqadirlar. Shunday yosh kuchlarning yuraklariga dalda berish, matbuotg‘a tortish tilagi bilan oliy ta’lim-tarbiya instituti talabasi o‘rtoq F.Raxmonning shu maqolasini boshlang‘ich tariqasida aynan bosamiz. Boshqa yosh kuchlarimiz ham qo‘llaridagi ilmiy-adabiy materiallarini tap tortmay to‘g‘ri idorag‘a yuborsinlar”.

Muallif maqolada Chig‘atoy adabiyoti, Navoiyning hayoti, Navoiyning ustozlari, yoshligi va she’r bilan mashg‘ul bo‘lishi, turk tili tarafida ekanligi, musiqada ustodligi haqida qimmatli ma’lumotlar berib o‘tadi. Navoiy asarlarini sanab o‘tadi hamda ularning sonini 32 ta deb ko‘rsatadi.

Maqolaning “Navoiyning turk tili tarafdrorlig‘i” qismida Navoiy va Binoiy o‘rtasida kechgan tortishuvlarga ham alohida to‘xtalib o‘tadi.

⁵⁰ Фитрат.Танланган асарлар. 2 жилд. (Нашрга тайёровчи Болтабоев X.). Маънавият. – Т.: 2000. – Б.3.

⁵¹ Жўракулов У. Фитратнинг тадқиқотчилик маҳорати. Филол.фан.ном... дисс. – Т., 1998. – Б. 73-74.

⁵² Раҳмон Ф. Навоий. Чигатой адабиёти. //Маориф ва ўқитувчи. – Самарқанд, 1928. – № 5-6. – Б.52-56.

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnali 1927-yil 1-, 2- sonida F.Rahmonning “Chin turmushga endi chiqdim”⁵³ nomli hikoyasi ham bosingan.

Ismoil Hikmatning “Navoiyda lirizm”⁵⁴ nomli maqolasi Sakkokiy, Jomiy, Lutfiy, Atoyi va ularning izdoshi Navoiy haqidagi fikrlar bilan boshlanib, Navoiy – zullisonayn shoir ekanligi, uning taxalluslari, Husayn Boyqaro bilan birgalikda o‘tkazgan bolalik chog‘lari, shuningdek, muallif Navoiyning qalbni yaralovchi, xazin she’rlaridan misollar keltiradi va ushbu she’rlardagi lirika, hayajon, bir so‘z bilan aytganda lirizm haqida to‘xtalib, bunday yozadi: “Navoiy yuragida yashag‘on va qonag‘on yashirin bir yarasi, bir ishqiy bir hijroni bordir. Aytsak bo‘ladiki, turk adabiyotining joni, qalbi bo‘lg‘on Fuzuliy u yaraliq faryodlarini chiqarmoq va dodlamoq uchun eng jonli, eng go‘zal, eng qalbiy namunalarini Navoiyda ham ko‘rgandir”.

*“Bir tutar ko ‘nglimda gardundin judo bo ‘lg‘on balo,
Jondadur devona ko ‘nglimdin xato bo ‘lg‘on balo.
Istaymankim, ishq mendin o ‘zgani qilg‘ay asir,
Hech kishiga bo ‘lmasun, yo Rab, menga bo ‘lg‘on balo”.*

Muallif Fuzuliyni Navoiy ijodidan nihoyatda ta’sirlanib, g‘azallar bitganini ta’kidlagan holda ikki shoir she’rlarini o‘qigan kishi bular orasida bir yurak birligi, bir alam birligi borligini payqash qiyin emasligini, umuman, ikki shoir she’rlaridagi ishq talqinidagi mushtarakliklar misollar orqali yoritib o‘tilgan.

Ismoil Hikmat (1889-1967) Istanbulda Mehmed Reshad Bey oilasida tug‘ilgan. 1923-yilda Boku universitetida Turk adabiyoti tarixi fanidan dars bera boshlaydi. Shu davrdan boshlab ijodkorning tom ma’noda turkiy xalqlarning klassik asarlariga qiziqishi kuchayadi va O‘zbekiston, Dog‘iston, Ozarbayjon, Turkmaniston, Qrim kabi davlatlarning kutubxonalariga borib, asarlar va ularning mualliflari hayotini o‘rganish bilan jiddiy shug‘ullana boshladi. Uni Navoiy davri adabiyoti o‘ziga rom etdi. Bu davr vakillariga bag‘ishlab “Risolayı sulton Husayn Boyqaro” (Istanbul 1945) nomli risolasini yaratadi, “Devoni Sulton Husayn Mirzo Boyqaro “Husayniy” (Istanbul 1946) asarini Turkiya va Sulaymoniya kutubxonalaridagi nusxalari asosida,

⁵³ Рахмон Ф. Чин турмушга энди чиқдим. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 1-2. – Б.22.

⁵⁴ Хикмат И. Навоийда лиризм. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 7. – Б.35-37.

“Lutfiy devoni” (Istanbul 1960) kitobini Bursa muzeyi kutubxonasi va Parij, Leningrad kutubxonalaridagi nusxalari asosida to‘liq nashr ettiradi⁵⁵.

Abdusalom Niyoziyning “**Fuzuliy bilan Navoiyning asarlarida shakl va ma’nocha mushobahat (o’xshashlik) ham ayriliq jihatlari**”⁵⁶ sarlavhali Ozarbayjonchadan tarjima qilingan maqolasi “Turk adabiyoti tarixi”dan olingan dars namunasi bo‘lib, unda Fuzuliy va Navoiy ijodi qiyoslanib, ular ijodining mushtaraklik jihatlari tahlil qilinadi. Fuzuliy va Navoiy har ikkisi ham buyuk shoir ekanligi, ikkisi ham eng porloq, eng nafis asarlarini g‘azal va qasida shaklida yozganligi, ular o‘z asarlarida so‘fiy adabiyotdagи ishqи bashariyni tarannum etganligi, har ikkisi o‘z qasidalarini sultonlarga, saroy ahliga bag‘ishlaganliklarini ko‘rsatib o‘tadi.

Maqolada Navoiy haqida nomuvofiq fikrlar ham uchraydi: “Fuzuliy ishqda sodiq va samimiy, Navoiy sevgisi esa jiddiy emas, yolg‘onchi va riyokordir... Navoiy sinfiy shoir bo‘lishi bilan barobar saroy shoiridir. Saroyning dabdaba, tafoxurda ohang shoiridir”⁵⁷.

Ko‘rinadiki, asl maqola muallifi Fuzuliy ijodini Navoiy ijodidan ustun qo‘yadi. Bu, albatta, bir yoqlama qarash. Bu esa, Navoiy ijodiga chuqur kirmaganlik, yaxshi tushunmaslik natijasidir.

Abdulhamid Majidiyning “**O‘zbek shoiri Turdi**”⁵⁸ sarlavhali maqlasida Turdining kuchli, haqiqat sevguvchi shoir bo‘lsada, tanilmagani, buning sababi u paytlarda “xon” so‘zi “o‘lim” so‘ziga teng bo‘lganligi, shunday davrda Turdi xon Subxonqulixonga isyon qilganligi, shu sababli Turdining she’rlari yo‘qolib ketganligi haqida fikr bildiriladi. Turdining she’riyatga “hayotnavislik” tushunchasini olib kirganligi, Turdi birlik tarafдори ekanligi, shoirning adabiy mavqeyi haqida so‘z borib: “Turdi yurt qayg‘usi bilan “el bo‘rilari” ga qarshi isyon ko‘torg‘on, shahvatparast xonlar eshidiga madohinlarg‘a tinmay tosh otg‘an o‘zbek shoiridir. Bizning shoir Turdining shundayin qiymatli tarixiy parchalarini oltin bilan yozib saqlamog‘imiz kerak” degan fikrlar bilan maqola yakunlanadi.

⁵⁵ <https://islamanseklopidisi.org.tr>>ert...

⁵⁶ Ниёзий А. Фузулий билан Навоийнинг асарларида шакл ва маъноча мушобаҳат ҳам айрилиқ жиҳатлари. // Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 4. – Б.70-75.

⁵⁷ Ниёзий А. Фузулий билан Навоийнинг асарларида шакл ва маъноча мушобаҳат ҳам айрилиқ жиҳатлари. // Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 4. – Б.70-75.

⁵⁸ Мажидий А. Ўзбек шоири Турди./Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 9-10. – Б.52-63.

Hoji Muinning “Adabiy taftishlar va tarjimai hol” bo‘limidagi **“Qozikalon shal va uning o‘g‘illari”**⁵⁹ maqolasida 1199-yilda otasi Doniyolning o‘rniga Samarqand hokimi bo‘lgan Shohmurod vaqf ishlarini tartibga qo‘yish, so‘nib qolg‘on maorif chirog‘ini yoqish maqsadida Samarqandga qozi va mudarris belgilagan Mir Abdulhaydek olim bir zot haqida so‘z boradi. Maqola qahramoni Mir Abdulhay Samarqandga qozilik qilish bilan birga, “Sherdor” madrasasini ta’mirlab, u yerga yetuk mudarrislarni yig‘ib, o‘zi ham dars bergen, qozi o‘zining umri oxirida 13 yil davomida ikki oyog‘i shal bo‘lsada, jim turmagan. Bir necha diniy, axloqiy asarlar yozg‘on. Bu haqda Hoji Muin shunday yozadi: “Qozikalon shal” laqabi bilan shuhrat topg‘on shayxul islam qozi mir Abdulkay, Abulxayr A’lamning o‘g‘li va mavlaviy Fayzining nabirasidir. Mavlaviy Fayziy o‘z asrida shuhratli olimlardan bo‘lg‘on. Qozi shalning ota-bobolari Samarqand tumanidagi yoriy jamoasidan (tojik)dir. Qozi shal Samarqandda 1169-yilda dunyog‘a kelgan. 26 yoshida Buxoroda “xatmi kutub” qilg‘on. So‘ngira amir Shohmurod taxtga o‘tirishi bilan barobar 1199-yilda Samarqandg‘a qozi kalon qilib yuborg‘on. Bundan boshqa amir tomonidan qozig‘a yurtni boshqarish va xalqni tinchitish uchun katta ixtiyor berilgan”. Shuningdek, maqolada Qozikalon shalning asarlari, shajarasи, bolalari, qabri, amalga oshirgan ishlari haqida batafsил ma’lumot berilgan.

Ushbu maqola Boybo‘ta Do‘schorayev va Nilufar Namozovalar tomonidan nashrga tayyorlangan Hoji Muin “Tanlangan asarlar”⁶⁰ ining to‘ldirilgan ikkinchi nashrida ham keltirilgan.

Jurnalning shu sonidagi “Adabiy taftishlar va tarjimai hol” bo‘limida Vadud Mahmudning **“Navoiygacha turk adabiyoti”**⁶¹ nomli maqolasi ham diqqatga sazavordir. Maqola Bahodir Karimov tomonidan nashrga tayyorlangan Vadud Mahmudning “Tanlangan asarlar”⁶²ida ham uchraydi. Maqolada muallif Navoiy davrigacha bo‘lgan adabiyot haqida mulohaza yuritib, adabiyotning takomil bosqichlari haqida shunday yozadi: “...adabiyot taftish qilinganda yozma va xalq og‘zaki

⁵⁹ Ҳожи Мўйин. Қози калон шал. //Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925-1926. – № 11-12. – Б.61-68.

Ҳожи Мўйин. Қози калон шал. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 1. – Б.51-54.

⁶⁰ Ҳожи Муин. Танланган асарлар. (Нашрга тайёрловчилар Дўсткораев, Б. Намозова Н.). – Т.: Маънавият, 2010. – Б.36.

⁶¹ В.Махмуд. Навоийгача турк адабиёти. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 1. – Б.48-50.

⁶² Вадуд Махмуд.Танланган асарлар. (Нашрга тайёрловчи Каримов Б.). – Тошкент: Маънавият, 2007. – Б.24.

(el) adabiyoti bir tasnif qiladi. Lekin bularning orasini ayirib bo‘lmaydi. Yozma adabiyotning xususiyati yozmaligi va egasining ma’lum bo‘lishidir. El adabiyotida esa bu xususiyatlarning yo‘qligi va og‘izdan-og‘izga ko‘chib yurishidir. Tasavvur etaylik, birinchidan, bir vaqtlar yozilgan asar yo‘qoldi. So‘ng uning parchalari og‘izdan-og‘izga o‘tib, egasi ham unutildi. Ikkinchidan, og‘izdan-og‘izga o‘tib asrlarcha yurgan asar yozilib, bir majmua holiga keltirildi deylik. Bu ikkisini qanday ajratish mumkin. El adabiyotining eng mumtoz xususiyati asar egasining el ekani da’vo qilinadi. Hech bir asar, topishmoq, doston yo‘qki, yigirma kishilashib to‘qilgan bo‘lsa. Har birining muallifi bir kishi, keyinchalik umumiylashib ketadi. Muqimiylashib, Furqat, Haziniylarning shunday parchalari borki, qorong‘u tokchalardan egalarini bilmasak, ularni el adabiyotidan ajratib bo‘lmas edi”. Shuningdek, Yozma adabiyot qismida turklar qadimdan turli yozuvlardan foydalanib kelganligi, “Gul takin” yodgorligining bir yog‘i xitoy, bir yog‘ urxun yozuvida ekanligi haqida aytilib, “Qutadg‘u bilig”, “Yusuf va Zulayho”, “Qissasul-anbiyo”, “Devoni hikmat”, “Kitobi Qurqut”, “Hibatul-haqoyiq”, “Muhabbatnoma”, “Tuzuki Temur” haqida so‘z boradi.

El adabiyoti qismida esa ko‘chmanchi xalqlarda el adabiyoti boy bo‘lishi, turklarning hayoti shunday bo‘lganligi sabab el adabiyoti ham boyligi, bu haqida bizga eng ko‘p ma’lumot beradigan kitob «Devoni lug‘atit-turk» asari ekanligi, “O‘g‘uznama” turkchadan o‘zgartirilganligi ta’kidlanadi.

Fathi Burnoshning “**Inqilob ham tatar go‘zal adabiyoti**”⁶³ nomli maqolasida tatar adabiyoti vakillarining asarlari, ijodi haqida to‘xtalib o‘tiladi. Maqola quyidag‘i so‘zlar bilan boshlanadi: “Oktyabr inqilobi o‘zbek adabiyotining tirilishiga katta ta’sir etmak barobarida keng omma ichidan yangi-yangi kuchlar yetishtirmakdadir. Bu yangi kuchlar bir-biridan go‘zal asarlar bermakdadir. Biroq keyingi vaqtarda turmushning boshqa sohalarida kuchli o‘sish bo‘lib turg‘on bir vaqtida o‘zbek go‘zal adabiyoti maydonida ba’zi salmoqlik ham sokinlik ko‘rishga to‘g‘ri keladi. Har holda bu fikrlarning asosiy e’tibori bilan to‘g‘ri bo‘lg‘onliqlarini o‘zbek adabiyotining ham o‘zicha bir davr o‘tkazib turg‘onini ko‘zda tutib, tatar adabiyotidag‘i so‘ngg‘i ko‘rinishlar to‘g‘risida quyidag‘i yozuvlarni o‘zbek mutoalachi ommasig‘a taqdim qilish fikriga keldik” - deya tatar burjua adabiyoti o‘zining 1900-1910-yillardagi tatarlardagi uyg‘onish davrining chin ilgarilanib,

⁶³ Бурнош Ф. Инқиlob ҳам татар гўзал адабиёти. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1929. – № 2-3. – Б.32.

dastlab madrasalarni isloh qilish, yangi fan maktablari tuzilganligi, xotin-qizlarni ozod qilish, eski din xurofotlaridan tozalanish kabi yangi g‘oyalar bilan sug‘orilgani, tatarlarda yangi maktablar, yangi tipda madrasalar, vaqtli matbuot, teatr, musiqa, turli jamoat uyushmalari, bilim to‘garaklari faoliyat yurita boshlagani xususida mulohazalar yuritiladi va tatar ijodkorlaridan Ayozning “Muallim”, “Oldim-berdim”, “Uch xotun bilan turmush”i, To‘qayning butun ijodi, Olimjon Ibrohimning “Zakiy Shakrat”, “Yoz boshi”, “Tatar xatining tillar kursi”, A.Kamolning “Kudash”, “Baxtsiz jigit”, “Bizning shaharning sirlari” kabi asarlari tahlil qilinib, yutuq va kamchiliklari ko‘rsatib o‘tiladi.

Miyon Buzrukning “**Bedil**”⁶⁴ sarlavhali maqolasi Bedil haqida dastlabki ma’lumotlar berishi bilan ilmiy qimmatga molikdir. Maqolada Bedilning buyuk shoir bo‘lganligi, ko‘p ijodkorlar, hatto ruhoniylar ham unga taqlid qilishi, ammo Bedilning ba’zi bir fikrlari xalq orasida noto‘g‘ri talqin qilingani, aslida Bedil insonparvar bir shaxs, buyuk mutafakkir ekanligi qayd etilib, uning tarjimai holi, nasli, ijodiy merosi, mafkurasi haqida batafsil ilmiy ma’lumotlar keltiriladi. Muallif Bedilning ijod usuli haqida shunday fikrlar bildiradi: “Bedilning yozish usuli, albatta, bugun uchun muvofiq bir metod emasdir. Uning o‘z zamonig‘a va balki yolg‘uz o‘ziga maxsus bir metodi bor edi. Bir muddaoni isboti uchun turli falsafalar, turli masallar keltirardi. Qiyin va mushkul istioralar va majozlar bilan yozardi. Yashag‘on zamonining ijobiyga qarab, fikrlarini qorong‘uroq, voqeband qilib so‘zlardi, turli muhim fikrlarni goh muddao va goh misol qilib, ko‘b so‘z orasig‘a sochib zikr etardi”. Shuningdek, “Adabiy tekshirishlar” bo‘limida Shoir Miriy⁶⁵ va M.Raf‘ilining Shekspir⁶⁶ hayoti va ijodi haqida maqolasi bosilgan bo‘lib, unda ijodkorlarning yutuq va kamchiliklari tahlilga tortilgan.

Birinchi bob bo‘yicha xulosalar:

1. XX asr 20-yillar adabiy muhiti va ijtimoiy-siyosiy voqealarini o‘rganishda “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalidagi materiallar muhim ahamiyatga molikdir. Jurnal faol mualliflaridan Fitrat, Cho‘lpon, Elbek,

⁶⁴ Миён Бузрук. Бедил. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 1. – Б.47-51.

Миён Бузрук. Бедил. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 2. – Б.38-42.

⁶⁵ Мажидий А. Шоир Мирий. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 6. – Б.34-38.

Мажидий А. Шоир Мирий. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 7-8. – Б.44-48.

⁶⁶ Рафъили М. Шекспир. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 3. – Б.36-38.

Рафъили М. Шекспир. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 4. – Б.42-45.

Sadriddin Ayniy, Hoji Muin, Vadud Mahmud, G‘ozi Yunus, Abdulla Alaviy, Said Ahroriy, Shokirjon Rahimiyy, N.Rahimiyy, Gulbek, Bektosh, Shokir Sulaymon, Zarif Bashir, Aziz Ubaydullin, Mannon Ramz, Abdulhamid Majidiy, Abdulmo‘min Sattoriy, Ashurali Zohiriy singari ijodkorlar jurnalning mazmun-mundarijasini adabiy va publitsistik asarlari bilan boyitdi.

2. Jurnaldagi adabiyot materiallari nazmiy asarlar, nasriy asarlar, ilmiy va tanqidiy maqolalar, tarjima asarlar tarzda tasniflandi. Jurnalda chop etilgan she’riy asarlar badiiy jihatdan yuksak bo‘lmasa-da, 20-30-yillar adabiy muhiti, davr she’riyatidagi yutuq va kamchiliklarni baholashda adabiy manba bo‘lib xizmat qiladi.

3. Jurnalda tanqidiy maqolalar ham salmoqli bo‘lib, ularni adabiy, ta’limiy, iqtisodiy, ijtimoiy mavzularga ajratish mumkin. Adabiy mavzudagi tanqidiy maqolalar davr adabiy jarayoni rivojiga, adabiyotning chinakam adabiyot bo‘lishi uchun xizmat qildi. Bu maqolalar bugungi kunda ham ilmiy ahamiyatini yo‘qotgan emas.

4. Jurnaldagi 32 ta turli mavzulardagi she’riy va nasriy tarjima asarlarda xorijiy xalqlar adabiyoti, san’ati, xalqning yashash tarzi, tarixi, iqtisodi bilan o‘quvchilarni tanishtirib bordi. Natijada, millatlararo adabiy hamkorlik rivojlandi va xalq jahon adabiyoti namunalaridan bahramand bo‘ldi.

5. Jurnaldagi ilmiy maqolalarda mumtoz adabiyotimiz ijodkorlari, qardosh va xorijiy xalqlar namoyandalarining hayoti va ijod namunalarini tadqiq qilindi. Natijada, milliy va jahon adabiyoti rivojiga munosib hissa qo‘shildi.

Nasriy asarlar va ularda davr voqeligining ifodalanishi

XX asr 20-30-yillarida o‘zbek adabiyoti ham jiddiy hayotiy sinovlarni boshdan kechirdi. Boy tarixiy qadriyatlargaga ega bo‘lgan bu adabiyot millat ruhining oynasi sifatida uning ma’naviy turmushida muhim ahamiyat kasb etdi. Afsuski, o‘zbek adabiyoti sho‘ro hukumatining muntazam nazorati ostida bo‘ldi. Ular fikricha, adabiyot kuchli mafkuraviy qurol sifatida yangi tuzumni mustahkamlashga xizmat qilishi, ommani shunga da’vat etishi lozim edi. Adabiyot vakillari zimmasiga og‘ir mas’uliyat yuklardi. Chunki, har bir ijodkor sho‘ro mafkurasi talabidan chetlashguday bo‘lsa, yoki o‘z xalqining boy tarixiy o‘tmishi yoki buyuk ajdodlari hayotidan asar yozguday bo‘lsa, ular og‘ir jazoga giriftor bo‘lishi tayin edi. Ma’lumki, 30-yillarda xalqimiz faxr-u g‘ururi bo‘lgan bir qancha iste’dod egalari qataq‘on qilindi, ijodlari bo‘g‘ildi, “xalq dushmani” tamg‘asi bilan nomlari badnom qilindi. Abdurauf Fitrat, Elbek, G‘ozi Yunus, Botu (Mahmud Hodiyev), Abdulla Qodiriy, Abdulhamid Cho‘lpon, Usmon Nosir kabi ijodkorlarning achchiq taqdiri bunga dalil. Ammo har qanday tazyiq-u ta’qiblar bo‘lsada, o‘zbek adabiyoti bu davrda bir qancha yutuqlarga erishdi. Fitratning “Abulfayzxon”, “Hind sayyohi”, Abdulla Qodiriyning “O‘tgan kunlar”, “Mehrobdan chayon”, Abdulhamid Cho‘lponning “Kecha va kunduz”, Sadriddin Ayniyning “Odina”, “Sudxo‘rning o‘limi”, Oybekning “Qutlug“ qon”, “Navoiy” asarlari kabi ko‘plab asarlar shular jumlasidandir.

20-30-yillardagi bu davr voqeliklari “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida nashr etilgan nasriy asarlarda ham o‘z aksini topdi. “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida Sherbek, Elbek, Shokir Sulaymon, Said Ahroriy, Boyish, G‘ozi Yunus, F.Rahmon, Mirtemir, Kavkab, Somoniy, Sadriddin Ayniy, Yashin, Mahbuba Rahim qizi, N.Rahimiyy, Hofiz, Amalaxonim, Abuvaraja, Fotih Bakir, Vadud Mahmud, O‘lmas, Tayfun, Rahim Ali kabi ijodkorlar tomonidan jami 68 ta (9 ta hikoyat, 6 ta sochma hikoya, 2 ta qissa, 1 ta roman, 48 ta turli mavzulardagi hikoyalar, tarbiyaviy ahamiyatga molik 2 ta ertak) nasriy asar nashr etilgan.

Ma’lumki, Sovet hukumati Turkiston muxtoriyatini tugatish bahonasida o‘lka xalqlarini qirg‘in qilib, dahshatli voqealarni sodir etgani tarixdan ma’lum. Bular ichida Qo‘qon voqeasi alohida o‘rin tutadi. Albatta, bu tarixiy voqealar ham jurnalda berilgan nasriy asarlarda keng yoritildi.

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnali 1926-yil 9-sonida “Sir” taxallusi ostida “Inqilob xotiralari”⁶⁷ sarlavhali hikoya berilgan. Unda Qo‘qonda “Sho‘royi islom”chilar va bolsheviklar o‘rtasidagi jang tasvirlanib, Qo‘qonning ayanchli ahvolga tushishi, hududda yashovchilar duch kelgan joyga jon saqlash uchun qochgani, bolsheviklar dushmani yengib, tirik qolganlarga non va yeguliklar tarqatgani haqida hikoya qilinadi. Hikoyada Sherali do‘stiga yozgan maktubida Qo‘qonning ahvolini shunday tasvirlaydi: “...Qo‘qon kuyib kul bo‘ldi. Bozor rastalaridan nomu nishon qolmadi. Hamma yoq yer bilan yakson bo‘ldi. O‘liklarni ko‘mgani, yo‘qotgani kishi yo‘q. Bir haftagacha o‘liklar chirib, sasib, buloqsab yotdi... “Sho‘royi islom”chilar bilan bolsheviklar urushamiz deb, gurillab yashnab turg‘on shahrimizni xarobaga aylantirdi. Kelsalaring shaharni taniy olmaysizlar. Ota-onanglardan xabar topmadim. Ehtimol, qishloqqa qochib ketkan bo‘lsalar... Xatni olg‘ondan keyin mumkin qadar tezroq kelish chorasini ko‘ringlar”. Ko‘rinadiki, hikoyada Qo‘qon fojeasi oqibatlari badiiy bo‘yoqlar bilan tasvirlanadi. Bu hikoya ham o‘quvchilarni davr voqeligi bilan tanishtirishi jihatidan befarq qoldirmagan.

Bois Qorievning “Adabiy taxalluslar haqida”⁶⁸ nomli maqolasida ko‘rsatilishicha, “Sir” taxallusli ijodkor Shokir Sulaymondir. Adabiyotshunos Shokir Sulaymon 20-30-yillarda Hamza Hakimzoda Niyoziy, Sadriddin Ayniylar bilan birga ijod qilgan. U “Ishtirokiyun”, “Turkiston”, “Qizil O‘zbekiston”, “Farg‘ona” gazetalari, “Maorif va o‘qitg‘uvchi”, “Alanga”, “Er yuzi” kabi jurnallarda she’rlari, dostonlari, ocherk va hikoyalari bilan faol qatnashgan.

Hikoya muallifi inqilobdan keyingi o‘zgarishlarga ijobiy baho bersa-da, ammo Qo‘qonning ayovsiz yer bilan yakson qilinishini ham yashirmaydi. Zero, Qo‘qonning bostirilishi bugungi kungacha shavqatsiz urush misolida xotiralarda saqlanadi. Shokir Sulaymon ushbu hikoyani oktyabr to‘ntarilishining to‘qqiz yilligiga bag‘ishlab yozganini qayd etadi. Hikoya boshida qavs ichida “Inqilob qurbanlarini eslab” degan jumla bor. Hikoya ilk bor “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida nashr etilgan. Mazkur hikoyani boshqa nashrlarda uchratmadik. Uning mazkur jurnalda o‘nga yaqin asarlari bosilgan. Ijodkor shaxsi, asarlari haqidagi ma’lumotlar akademik Naim Karimovning 2004- yilda “O‘zbekiston

⁶⁷ Сир. Инқилоб хотиралари. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 9. – Б.44-47.

⁶⁸ Кориев Б. Адабий тахаллуслар. // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 1967. №1. – Б.51-57.

adabiyoti va san'ati” gazetasining 33-sonidagi “41-yilning sovuq shamoli” sarlavhali maqolasida uchraydi.

Qo‘qon voqeasi xalqimiz xotirasida chuqur iz qoldirgan. Bu haqda tarixchi Sh.Shomagdiyev shunday yozadi: “Qo‘qon va uning atrofidagi tinch aholini talash va o‘ldirish holatlari to‘xtamadi. Faqat Qo‘qonning o‘zida uch kun davomida 10 ming kishi o‘ldirildi. Ushbu dahshatli voqealardan so‘ng harbiylar Qo‘qon shahrini tark etdilar. Soldatlar va qizil armiya o‘zlari bilan vagonlarda talangan milliy boyliklar va ko‘plab vagonda asirlarni olib ketdilar⁶⁹”.

20-30-yillar asosiy mavzusi bo‘lgan Chorizmni butunlay yo‘q qilish, kommunizmni o‘rnatish barobarida yangi erkin, farovon hayotga erishish g‘oyalari jurnalning 1927-yil 1-, 2-qo‘shma sonlaridagi F.Rahmonning “Chin turmushga endi chiqdim”, 1927-yil 9-, 10-qo‘shma sonlarida Boyish tarjimasidagi Sitinning “Uzun quloq”, 1929-yil 5-sonida M.Sayidxonovning “Xotamjon”, 1928-yil 10-sonida M.Hamidovning “Qora kunlardan parcha”, 1928-yil 11-sonda N.Rahimiyning “Bosqinchilar”, 1928-yil 12-sonida Amalaxonim tarjimasida Gaydoviskiyning “Intiqom” kabi hikoyalarida ham o‘z aksini topadi.

Elbekning “Kuzatishda”⁷⁰ nomli hikoyasida oddiy, sodda, taqdir sinovlarini ko‘raverib ko‘zi qotgan Toshboboning boshidan kechirganlari hikoya qilinadi. U dunyoda biron kishini, ayniqsa, yaqin insonini uzoq safarga jo‘natishdek og‘ir ish bo‘lmasligini aytib, o‘zining temir yo‘l bo‘lmagan paytlardagi safari haqida so‘zlaydi. Safarga chiqish oldidan oila a’zolarining holatini quyidagicha tasvirlaydi: “Birov o‘ldirib qo‘ysa, o‘liklari dala-toshda qolib, biz bularni, bular bizlarni ko‘rolmay qolarmi ekanlar, deyishib bizning jo‘nashimiz oldidan barchalari qayta-qayta quchoqlashib ko‘rishar edilar, onalarimiz bo‘lsa bo‘ynimizg‘a yopishib, sira qo‘yg‘isi kelmay yig‘lab-yig‘lab nochor qolishar edilar”. Taqdir taqozosi bilan 45 yoshga to‘lganida bir o‘g‘il ko‘rib, yoshiga yetganida uni o‘qish uchun mакtabga bergani, ammo 6-7 yilda ham hech narsa o‘rgana olmagani uchun uni bir o‘rtog‘ining gapi bilan yangi maktabga ko‘chiradi. U maktab shunday maktab ekanki, hatto ota-onasidan ham uzoqlashib, bezib, hech kimni tanimaydigan bo‘lib qolishi, faqat o‘qishni xohlashi, o‘g‘li hozir uylanib, ikki bolalik bo‘lsada, o‘rtoqlari bilan “L” shahriga borib o‘qib kelishini, Toshbobo

⁶⁹ Шомагдиев. Ш.Р. Очерки истории гражданской войны в Ферганской долине. – Т.: Фан, 1961. – Б. 55.

⁷⁰ Элбек. Кузатишда. //Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 2. – Б.60-62.

esa har doim o‘g‘lini kuzatish uchun stansiyaga chiqqanida o‘z ota-onasi yodiga tushishi kabi masalalar hikoya qilinadi.

Ushbu hikoya Elbekning Haydarali Uzoqov tomonidan 1999-yilda nashrga tayyorlangan “Tanlangan asarlari”da va boshqa to‘plamlarda uchramaydi. Elbekning bu hikoyasi orqali yoshlarning o‘qishi, chet davlatlarda ta’lim olishi, dunyo kezib, bilimini yuksaltirish, har tomonlama mukammal, ma’naviyatli yosh kadrlar millat kelajagi uchun zarur ekanligi ta’kidlanadi. Toshboboning o‘g‘li yangi maktabga o‘qishga kirib, tezda savodli bo‘lishi, o‘qishini davom ettirish uchun murakkab davr sinovlaridan qo‘rqmaganligi, oilali bo‘lsada o‘qishini davom ettirishi yuqoridagi fikrimizning isbotidir. Yana muallif negadir o‘g‘li ta’lim olayotgan shahar nomini sirli ravishda “L” shahar deb beradi, ochiq ko‘rsatmaydi. Zero, Elbek o‘z davrining yosh avlodga bilim tarqatuvchi fidoyisi sifatida yangi maktablarda ta’lim oladigan 2-4-sinf o‘quvchilari uchun “Yozuv yo‘llari”, “O‘rnak”, “Boshlang‘ich maktabda ona tili”, “Go‘zal yozg‘ichlar” kabi o‘quv qo‘llanmalari va majmualarni yaratgan bo‘lsa, ilmiy safarlar natijasida to‘plangan materiallaridan 1-3-sinflar uchun “Bilim” to‘plamida keng foydalangan. “Ashulalar to‘plami”, “Laparlar” va “Ertaklar” to‘plamlarini e’lon qilgan. Ashurali Zohiriy ta’biri bilan aytganda: “Shoir Elbek – xalq mulki – og‘iz adabiyotini xalqdan olish va xalqqa qaytadan yetkazishda el tilining tushunarli ta’sirlaridan ko‘p foydalangan, el bolalar adabiyotida masalchilikni yaratgan katta san’atkor”⁷¹ edi. 20-30-yillarning yetuk munaqqidi, professor Abdurahmon Sa’diy ta’biricha: “Masalchilikni Elbek boshladi, tarjima yo‘li bilan emas, balki masalchilikni tug‘dirish yo‘lini tutdi. Hali bu yo‘lda undan boshqa kishi ko‘rinmagan”⁷².

Jurnalning 1925-yil 9-10-qo‘shma sonida Elbekning “Kelgusining quyoshi”, 1927-yil 11-sonda F.Raxmonning “Do‘qtir Sayid”, 1926-yil 4-sondagи Farichining “G‘olila” nomli hikoyalarida yosh avlod ilmma’rifatli bo‘lish va kasb o‘rganish g‘oyalari ilgari suriladi.

Elbekning “Kelgusining quyoshi” nomli hikoyasida oy yorug‘ida kitob o‘qib, ilm olayotgan bola tasvirlansa, F.Rahmonning “Do‘qtir Sayid” hikoyasida esa Sayidning otasi o‘lgach, Moskvaga borib o‘qishi, shifokor bo‘lib qaytishi hikoya qilinadi. Farichining “G‘olila” hikoyasida “Poduyi” dorilfununing mudarrisasi G‘olila o‘zining bir asarida yerning aylanishini aytib, buni isbotlab berishga harakat qiladi.

⁷¹ Элбек. Танланган асарлар. (Нашрга тайёрловчи Узоков X.). – Т.: Шарқ, 1999. – Б.9.

⁷² Шу манба.

Ammo Rumo shahri dindorlari, Ruhoniy Izgi va uning shogirdlari G‘olilani bu ilmidan voz kechishga undaydi. Uni qattiq qiyonoqqa soladi. Chunki Rim cherkovi ruhoniylari: “Yer aylanmaydi, yerning aylanishi kulgili holat. Bunday deyish, xudoga shirk keltirishdir”, - deydi. Biroq, G‘olila o‘z fikridan qaytmaydi. Butun xalq G‘olila tarafida bo‘ladi.

Somoniyning “O‘zgarish”⁷³ hikoyasida esa xotin-qizlarni, jumladan, hikoya qahramoni 17 yoshli Hamidaning paranjini tashlab, ilm o‘rganishi, bu yo‘lda to‘sqliarni yengib, o‘z hayotini hech kimning aralashuvisz, mustaqil qurishi kabi masalalar yoritiladi. Hamida paranjini tashlab, o‘qituvchilar tayyorlaydigan maktabda tahsil olib, o‘qituvchilik qiladi. Yaxshigina maosh olib, o‘zining va oilasining kamchiliklarini bitiradi. Bir kuni onasi Mazoda xola qizida pul borligini bilib, o‘gay o‘g‘li Mansurga pul kerak bo‘lganligi uchun uni uyga yetaklab keladi. Ammo Hamida akasiga pul bermaydi, uning qilgan ishlarini yuziga solib, uydan haydatadi. Mansur xafa bo‘lib uydan chiqib ketadi. Bunday ozorlangan onasining fikri ham Hamidani qiziqtirmaydi. U Moskvada o‘qiydigan akasi Sattor bilan gaplashib Moskvaga o‘qishga ketadi. Mazkur hikoya boshqa to‘plam yoki nashrlarda uchramaydi.

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalidagi ayollar ilmi va ma’rifati mavzularidagi hikoyalar jurnalning “Adabiyot bo‘limi”da muntazam berib borilgan. Jumladan, Mirtemirning 1927-yil 3-, 4-ko‘shma sonlarida “O‘zbek qizi Mastonoy”, 1928- yilgi 5-, 6-ko‘shma sonlaridagi Yashinning “Lolaxon”, 1927-yil 6-sonidagi Kavkabning “Tong uyqusida” va F. Raxmonning “Qutulish” hikoyalarida ham o‘z aksini topadi. “O‘zbek qizi Mastonoy” hikoyasida 12 yoshida ota-onasidan yetim qolgan Mastonoy yagona opasi bilan zolim pochchasingning qo‘lida qolib, turmushning achchiq sinovlaridan o‘tadi. Bu sinovlardan erkinlik sabab, bilim olib, mehnat qilib omon chiqishi hikoya qilinsa, Yashinning “Lolaxon” hikoyasida esa qizning zolim ota tomonidan qari cholga turmushga erta berilgani, turmush azoblariga chidolmay Lolaxonning kasal bo‘lib qolishi, bu vaqtida unga hech kim yordam qo‘lini cho‘zmaganligi, shundan so‘ng dugonasi Muborakxonga havas qilib, paranjini kuydirgani, ilm olib, mehnat qilib o‘z maqsadiga erishgani hikoya qilinadi. Kavkabning “Tong uyqusida” hikoyasida Saidaning zolim otasi tomonidan majburlab turmushga chiqarilishi, qizning otasiga qarshi borib uyidan qochib ketishi, erkin hayot kechirishi tasvirlansa, F.Raxmonning “Qutulish” hikoyasida erining zulmiga chiday olmagan, yangi kundosh sabab e’tiborsiz qolgan, so‘ng mahallasida ochilgan

⁷³ Сомоний. Ўзгариш. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 6. – Б.21-26.

qizlar maktabida tahsil olib, o‘ziga bo‘lgan ishonchi ortgan va muallima Soraxon yordamida eri Mahkamboyning jinoiy javobgarlikka torttirgan, o‘ziga tegishli bo‘lgan mol-mulkini qaytarib olgan uddaburon Mahbubanining sarguzashtlari hikoya qilinadi.

Jurnaldagi nasriy asarlar orasida Sadriddin Ayniyning “Qullar” romanining 1-bo‘limidan olingan “Qulbobo yoki ikki ozod”⁷⁴ parchasi ham alohida o‘rin tutadi. “Qullar” romani 1927-1934-yillarda yozilgan va shu yili o‘zbek tilida, 1935-1949 yillarda tojik tilida nashr etiladi. Ayrim manbalarda roman 1932-1934 yillarda yozildi va nashr etildi deyilgan ma’lumotlar ham uchraydi. Ammo romanning ayrim boblari 1928-yildan boshlab o‘zbek tilida “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida “Qulbobo yoki ikki ozod” nomi ostida nashr etib borilgan. Ma’lum bo‘ladiki, asar 1927-1934-yillar oralig‘ida yozilgan. Ushbu romanni adib tiriklik chog‘ida 1952-yilda qayta chop ettirgan. Keyinchalik R.Komilov tashabbusi bilan 1964⁷⁵-, 1972⁷⁶- yillarda nashr etilgan, Sadriddin Ayniy “Asarlar” to‘plamiga kiritilgan. Biz romanning “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalni 1928- yildagi sonlarida nashr etilgan “Qulbobo yoki ikki ozod” varianti bilan 1964-yilda nashr etilgan “Qullar” variantini solishtirganimizda quyidagilar aniqlandi. Joriy nashrdagi birinchi bo‘lim jurnalda 7 bobga bo‘lib berilgan. So‘ng romanning oxirgi qismlaridan Rahimdod va uning o‘g‘li Ergashning oxirgi taqdiri haqida kichik hikoya berilgan. Joriy nashrda jurnaldagi quyidagi voqelik uchramaydi: 75 yoshli Rahimdod ismli Qulboboning Buxoroning Shofirkom tumani, Qizilqum sahrosidagi Qorako‘lda tikilgan chodirlar, chorvador egalari, qo‘ylarning qo‘zilash jarayoni, nimjon qo‘zilarning onasidan tug‘ilganidan ajratib olinib so‘yilishi, buni kuzatib turgan Rahimdod bunga chiday olmay ko‘zlaridan yosh ketishi, buning zamirida o‘zining qullik davriga qadam qo‘yayotganda oilasidan xuddi shunday alfozda ajratilish jarayonini ko‘rishi voqealari aks etadi. Joriy

⁷⁴ Айний С. Қулбобо ёки икки озод. //Маориф ва ўқитғувчи.– Самарқанд, 1928. – № 4. – Б.30-32.

Айний С. Қулбобо ёки икки озод. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 5-6. – Б.38-42.

Айний С. Қулбобо ёки икки озод. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 7. – Б.25-30.

Айний С. Қулбобо ёки икки озод. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 8-9. – Б.61-66.

Айний С. Қулбобо ёки икки озод. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 10. – Б.32-37.

⁷⁵ Айний С. Асарлар. 3-жилд.(Нашрга тайёрловчи Р.Комилов). – Т.: Бадиий адабиёт, 1964.

⁷⁶ Айний С. Асарлар. 3-жилд.(Нашрга тайёрловчи Р.Комилов). – Т.: Бадиий адабиёт, 1972.

nashrda keltirilgan birinchi bo‘limning to‘rtinchi bobi jurnaldagi variantda uchramaydi. Unda Qilich xalifaning xotinlari Chorgul, Chamanbog‘, Sohibjamol, Yong‘oqgul va bosh xotini Qumribibi o‘rtasidagi voqealar yoritilgan.

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida Abuvaraja (Mahmud Subayev)ning ruschadan tarjima qilingan “Asosli asos”⁷⁷ hajviy hikoyasi berilgan. Hikoyada zavod direktori o‘rinbosariga ayollar bilan ishlash unga yoqmasligini, ulardan qanday qutulish lozimligi haqida gapirib qoladi. Shunda o‘rinbosar bu ishni o‘ziga qo‘yib berishini, direktor aytganidek, qonundan tashqariga chiqmagan holda silliqqina bajarishini aytib, ikkinchi kuni zavod omboriga boradi. Qarasa, ayollar toy-toy yunglarni ag‘darishib ishlashyapti. Shunda o‘rinbosar ombor mudiriga qarata shunday deydi: “Bu qanday qonunsizliq ha? Tekin xo‘rak (qamoqxona)ni sog‘inib ekansizda? Nima uchun xotunlarni buncha ishga qo‘shdingiz. Dasturulamalni o‘quganingiz qani? Qonun yuzasidan xotunlarg‘a ikki yarim putdan ziyoda yuk tashish yaramaydir; a sizchi, 5 putdan ishlab turibsizku! Zindonni sog‘inib ekansizda! Yo‘qsil onalarning sog‘liqlarini yulqib olishg‘a qalay qo‘rqmaysiz?”

Ombor mudiri direktor o‘rinbosariga ayollar bu ishda doim ishlashini, ularga bundan boshqa yengil ish yo‘qligini aytganida, siz qonundan tashqariga chiqyapsiz, ular ertadan boshlab ishga kelmasin, o‘zlariga boshqa fabrikadan ish topishsin, - degan javobni oladi.

Peshin vaqtida direktor o‘rinbosari zavod uchun kerakli dorilar, kislotalar tayyorlaydigan bo‘limga borib, u yerda ham ayollar ishlayotganini ko‘radi va bo‘lim boshlig‘iga ham ombor mudiriga qilgan muomalasini takrorlaydi. Unga peshvoz chiqqan bo‘lim boshlig‘i ham qo‘l ostidagilarga qonundan chetga chiqqanini, tungi salqin havoda ayollarning ishlashi jinoyat ekanligi, qonunsizlik bo‘lmasligi uchun sovetlar qancha qon to‘kkaligi, mehnat qonunini bilmasligini, ertadan boshlab zavodda bironta ayollar ishlamasligi kerakligini aytib tahdid qiladi va ertadan boshlab hamma buyrug‘i bajarilishini aytadi.

Ertasi kuni Pavel zavod direktori yoniga kirib shunday dedi: - “Haydadim! Hamma xotunlarni qisqartdim. Qonung‘a muvofiq bo‘ldi. Ayniqsa, mehnat qonunining xuddi o‘zginasi, xo, xo, xo!”

“Abuvaraja”, “Semurg” taxalluslari bilan “Maorif va o‘qitg‘uvchi”, “Alanga”, “Yer yuzi” nomli gazeta va jurnallarida o‘zining “I bosqich maktablarining I o‘quv yilida riyoziyot materiali” (1930-yil 2-, 3-qo‘shma sonlari, 32-40 bet), “Maktablarda elni o‘rganish

⁷⁷ Абуваражада. Асосли асос. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 6. – Б.23-24.

muzaxonasi” (1929-yil, 6-son, 14-15-bet) nomli sara maqolalari, tarjimalari bilan faol ishtirok etgan ijodkor Mahmud Subayevdir. U maqolalar yozish bilan birgalikda tarjima san’atiga ham katta e’tibor bergen. Rus tilidan tarjima qilingan “Asosli asos” hikoyasi ham shular jumlasidan. Tarjimon ushbu hajviy hikoyani ruschadan olindi degan, xolos. Uning muallifi haqida to‘xtalib o’tirmagan.

Hikoyada sovet hukumatining davlat boshqaruvidagi ishlari aytilishi boshqa, bajarilishi boshqa ekanligi hajv ostiga olinadi. Ayollarni haq-huquqi tiklanayotgan bir paytda hech bir sababsiz, shunchaki rahbarga yoqmagani uchun uning o‘rinbosari tomonidan ayollarning og‘ir yuk ko‘tarmasligiga oid mehnat qonuniga asoslanib, ularni ishdan haydashadi. Lekin, ayni shu davrlarda paxta yetishtirish va yig‘im-terim davrida, dehqonchilik va boshqa ishlarda deyarli ayollarning kuchidan yuqori darajada foydalanilgani haqiqat. Tog‘ay Murodning “Otamdan qolgan dalalar”, Abdulla Qahhorning “Sinchalak” asarlari fikrimizni isbotlaydi.

Yelena Zartning Boyish (Ahmad Boyishev) tarjimasidagi “Mirob”⁷⁸ hikoyasi orqali eski chorizm davridagi poraxo‘rlik, ta’magirlik kabi illatlar va ularning oqibati haqida so‘z boradi. Hikoyada Maxsum taxallusli mirob Zarafshon bo‘ylab, bir necha chaqirimga cho‘zilgan, Panjakentning bog‘larini sug‘oradigan “Qaynar” nomli katta ariq bo‘yida, namat ustida ertadan kechgacha suvni qo‘riqlab choy ichib, ora-sira tilining ostiga nos tashlab o‘tirishi, mirobman deb suvni o‘zi xohlagan kishiga berishi, suv so‘ragan kishilar unga: “ Ertaga bir botmon bug‘doy yuboraman, manim eshaklarim ishda, o‘zingnikida olib kel”, - deyishi, Panjikentga Samarqanddan ko‘chib kelgan Xudoyberdi xotinining amakisidan ijaraga olgan yeriga beda ekishi, beda bahor suvida maromiga yetib o‘sib, kunlar isib ketgach, yalinib-yolvorishiga qaramasdan Maxsum suv bermaganligidan qurib qolganligi, Xudoyberdining suv olish navbati kelganida Maxsum suvni Xo‘jaqul boyga bug‘doy evaziga berib yuborgani, Xudoyberdi Maxsumni Xo‘jaqulnikida suv evaziga bug‘doy olib ketayotganida ushlagani, ammo shunda ham Maxsum o‘z gapini ma’qullab, Xudoyberdini suvsiz qoldirgani, alamiga chidolmagan Xudoyberdi Ortiqni yollab uni o‘ldirtirib, o‘zi Samarqandga ko‘chib ketgani badiiy lavhalarda qiziqarli hikoya qilinadi.

Ushbu hikoya ham chorizm davridagi turmush tarzini tasvirlaydi. Poraxo‘r mirobning qismati oxirida ayanchli yakun topadi. Mirobning

⁷⁸ Зарт Е. Мироб. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 10-11. – Б.37-40.

boshiga yetgan bu illat bugungi kunda ham turmushimizda uchrab turadi. Unga qarshi kurashish, farzandlarimizni nafs balosidan qutqarib, halollik, poklik,adolat va haqiqatgo‘ylik kabi xislatlar egasi etib tarbiyalash bugungi kunda ham dolzarb vazifalardandir. Tarjimon Boyish ayni shu muammoga yechim axtarish masalasida mazkur hikoyani tarjima qilganini payqash qiyin emas.

Bu hikoya aynan shu yili Cho‘lpon tomonidan ham tarjima qilingan. Ammo Boyish Cho‘lpondan oldin “Mirob” hikoyasi tarjimasini yakunlab, “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida chop ettiradi. Hikoya qahramoni ta’magir mirob Cho‘lponning “Kecha va kunduz” romanidagi aqlsiz, ochko‘z mingboshini eslatadi. Fe'l-atvor, qo‘rsligi jihatidan ham juda o‘xshash. Mingboshi obrazi Maxsum mirob ta’sirida yaratilgan bo‘lishi ham mumkin, nazarimizda.

Hikoya muallifi Yelena Zartning yana shunday qimmatli hikoyalaridan “Qimmat”, “Ko‘hi malak”, “Duvona” kabi hikoyalari Cho‘lpon tomonidan 1927 yilda tarjima qilinib, nashr etilgan. Bugungi kunda bu asarlar Milliy kutubxonanining “Nodir nashrlar” bo‘limida “Qimmat” 122533, “Ko‘hi malak” 122529, “Duvona” 120924, “Mirob” hikoyasi esa 122518 inventar raqami ostida saqlanmoqda. Ahmad Boyishev tarjimasida jurnalda Sitinning “Uzun qulqoq” hikoyasi ham berilgan.

Yelena Zart 1900-yilda tavallud topgan. I.Masanovning “Rus yozuvchi, olim va jamoat arboblarining taxalluslar lug‘ati⁷⁹” kitobida Yelena Zart haqida ma’lumot keltirilib, unga ko‘ra ijodkorning asl ismi Noskova Yelena Sergeevna, Zart uning adabiy taxallusidir. O‘zbekistonda yozuvchining 1926-yili “Sharq hikoyalari” nomli to‘plami nashr etilgan. To‘plamga “Ko‘pkari”, “Timofey”, “Tog‘larda”, “Mirob”, “Duvona” kabi o‘nta hikoyasi kiritilgan.

Yashinining “Lolaxon”⁸⁰ hikoyasida esa Lolaxonni 15 yoshga to‘lganda ota-onasi qari cholga beshinchchi xotin qilib uzatishadi. Chiroyli, jozibador Lola ochilmay, yashnamay turib, ota-ona orzusiga qurbon bo‘ladi, sotiladi. U yangi uyida misoli qamoqxonadagi mahbuslar kabi erksiz, qul kabi mehnatda yashadi. Oqibatda, hech qancha vaqt o‘tmasdan u kasal bo‘lib qoldi.

⁷⁹ Масанов И. Словарь псевдонимов русских писателей ученых и общественных деятелей Т.1 Алфавитный указатель псевдонимов. Псевдонимы русского алфавита А-И. – Москва: Изд-во Всесоюз, 1956 . – Б.241

⁸⁰ Яшин. Лолаҳон. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 5-6. – Б.36.

Shiftga termulib yotgan Lolaxon ko'ksida turgan og'riqning zo'ridan u xlabel olmadi. Qora terga tushib, qo'lini ko'tarishga ham quvvati yo'q. Shu choqda u yoshlik chog'larini, bog'da gul terib yurgan paytalarini esladi. Ota-onasidan xafa bo'ldi. Uning roziligesiz taqdirini shu qari chol bilan bog'lagani unga alam qildi. Shu choqda u o'limiga ham rozi. O'yab-o'yab tong saharda xlabel qoldi.

Oradan bir oz vaqt o'tdi, shekilli, so'lgan Lolani qo'pol bir qo'l tebratdi. Jipslangan kipriklarini ochishga majbur qoldi Lola, ko'zini ochdi. Boshig'a katta salla qo'yg'on oqsoqol :

- "Men machitga ketdim. Tezroq choy hozirla, choy tayyor bo'lg'och kundoshingni ham uyg'otgin" dedi.

Lolaxon eski davr, eski turmush quchog'ida ko'rmagan kuni qolmadi. To'rt devor qo'ynida og'ir paranji quchog'ida kulgan yuzi so'ldi, yurak qonlarini kecha-kunduz to'kishdan sarg'aydi... Lola qutulish uchun yig'ladi, yoshlar to'kdi, aziz avliyolarga sig'indi, Allohga yolborib yig'ladi, ota-onasiga murojaat qildi. Hammasida ham qutulish yo'li berk bo'ldi. Najot eshigi yopiq ko'rindi.

O'rtog'i Muborakxon esa yangi quyoshdan ilhom olardi. U Muborakxonga havasi keldi, oktyabr tongida paranjisini kuydirdi va qari erining zulmlaridan qutulib, ilm-ma'rif bog'ida ochildi.

Hikoya ayollarning paranjilarini tashlab, ozodlikka chiqqani munosabati bilan yozilgan.

Xullas, "Maorif va o'qitg'uvchi" jurnalidagi nasriy asarlar 20-30-yillarda yurtimizda hukm surgan siyosiy ahvol va ajdodlarimizning turmush tarzi, xohish-istiklari haqida ham tarixiy haqiqatlarni yoritishi bilan qimmatlidir. Jurnalda bosilgan nasriy asarlar davr ruhidan kelib chiqqan holda saralangan va shundan so'nggina o'quvchilar hukmiga havola etilgan. Bu asarlar tahlili natijasida bugungidek ozod, farovon hayotga erishishimiz o'z-o'zidan bo'limgani ayon bo'ladi.

She'riy asarlar matnining grafik shakllantirilishi

Yangi o'zbek she'riyatining shakllanish va takomili davrida "Maorif va o'qitg'uvchi" jurnali adabiy minbar vazifasini o'tadi. Jurnalda davr ruhidan kelib chiqib, turli mavzularda she'riy asarlar chop etilib turdi. Ular mualliflari taniqli shoirlardan tortib, yosh havaskorlargacha edi. Bu she'riy asarlarning aksariyatida davr ijtimoiy voqeligi badiiy lavhalarda yoritildi. Uzoq yillik an'analarga ega o'zbek

she’riyati bu davrda ham bo‘y ko‘rsatdi. Shoirlarning aksariyati milliy adabiyotimizda mavjud she’riyatni jahon she’riyati bilan uyg‘unlikda mujassam etgan ulkan she’riy meros qoldirdi. “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalidagi she’riy asarlar mualliflari va she’rlari haqida quyidagi jadvalda ko‘rishimiz mumkin:

t/r	Ismi yoki taxallusi	She’rlar	Jami
1	N.Rahimiyy	“Suv”, “Ish”, “Kelingiz”, “Kel beri”, “Tong”, “Yosh ishchilarg‘a”, “Bir bahor tongi”, “Ilhom manbai”, “Yog‘ochlar, ko‘katlar”, “Qish manzaralari”, “Rashk”, “Ko‘klam kuylari”, “Nomus qurbanlari”, “O‘n bir yil”, “Kuz taronalari”, “Amudaryo”, “Sabo”, “Dala oqshomi”, “Tuyg‘ular”, “Qirg‘oqlarda”, “Nor”.	21ta
2	Cho‘lpon	“Paranji”, “Qil qiz maftunlari”, “Dala yo‘llaridan”, “Suhbat”, “Birinchi xat”, “Vahm”, “Quchoq tuproq”, “Tabiatning javobi”, “Istash”, “Bahorni sog‘indim”, “Kuz yomg‘iri”, “Uzang‘on qo‘l”, “Zangbuning qizi”, “Tabiat kitobidan”, “Tabiat kitobidan 2-bet”.	15 ta
3	Elbek (Mashriq Yunusov)	“Ko‘klam chog‘ida yaproqlar”, “Sirdaryo”, “Ey xotun”, “Sham”, “Erk nima”, “Turush bu”, “Kuyganlar yoki turush muammosi”, “Cho‘pon”, “Kapalak”, “O‘tmishim”, “Bibixonim madrasasi”, “Buloqlar” (Ushbu she’r “Ulug‘bek” taxallusi bilan berilgan)	12 ta
4	Bektosh (Nazrilla Haydariy)	“Yana”, “Tingla kel”, “Ko‘rsam”, “Kimdan o‘rganding dedingiz”, “Bag‘ishlang go‘zalim”, “Ayriliqda”, “Sayrasin”, “Istamas”, “Oqshom”, “U qarash”.	10 ta
5	Abdulla Alaviy	“Angladim”, “Tiflis”, “Neva xotiralari”, “Dengizga”, “Oktyabr arafasida”, “Karvon”, “Arslonbobg‘a”, “Yo‘lovchi”.	8 ta
6	Botur	“Qizil oktyabr”, “Qo‘shchi”, “Oy	12 ta

		parchasi”, “Oydin kecha”, “Ozod xotin so‘zi”, “O‘tmish va hozir”, “O‘n yil”, “Tong”, “O‘tmish va SSSR”, “Dehqon o‘g‘li”, “Go‘dak”, “Dehqon o‘g‘li”	
7	Hamid Olimjon	“Qishloq qizi”, “Qir quchog‘ida”, “Zarafshon qo‘ynida”, “Proletar”, “Qizil Moskov”, “SSSR”, “Sharq ilhomlari”, “Yoshliqni eslab”, “So‘nggi kunlar”.	9 ta
8	Botu (Mahmud Hodiyev)	“Paranji”, “Yaralangan qush”, “Adabiyot”, “Haqiqat”, “Kurash”, “Ozod qizg‘a”, “Erkliga”.	7 ta
9	Oltoy (Bois Qoriyev)	“Telefon”, “Bu dam”, “Qutlash”, “O‘zimga o‘zim”, “Zindon”, “Yangi davr yigitlari”, “Yalta kunduzi”.	7 ta
10	Uyg‘un (Rahmatilla Otaqo‘ziyev)	“Shodlig‘im”, “She’rim”, “Bir tovush”, “Oltin soz”, “Bahor”, “Qiz”, “Oq qirlar”.	7 ta
11	Shokir Sulaymon	“Qizlar baxti”, “So‘nggi muhabbat”, “Qul”, “Yukchilar”, “Qulliqda”, “Qaynar buloq”, “Yashasin dunyo oktyabri”, “Qizil chechaklar”.	8 ta
12	Gulbek (Mirhomid Mirjalolov)	“Kunduz hayoti”, “Bahordan darak”, “San’at g‘unchasi”, “Chirchiq”, “Yigirmanchi asr”, “Tutqun qizg‘a”, “Oktyabr”.	7 ta
13	Oydin (Manzura Sobirova)	“Qizlar o‘yini”, “Bahor kechalari”, “Mangu mayoq”, “Erk qizi”, “Opamg‘a”, “Yig‘lama”, “Eslash”.	7 ta
14	Oybek (Muso Toshmuham-medov)	“Erkin qush”, “Ko‘nglim istar”, “Ko‘chada ketarkan”, “Afrosiyob yo‘lida”, “Fabrika”.	5 ta
15	Mirtemir Tursunov	“Yozgi tong”, “Dengiz”, “Edilda”, “10 yilni qutlab”. “Biz temirdan o‘samiz”, “Tong‘i tovushlar”.	6 ta
16	Muzayyana Alaviya	“Istash”, “Erk yo‘lida”, “Bugungi man”.	3 ta
17	Nasriddin Rahimiyy	“Qirg‘oqlarda”, “Kecha sahifalari”, “Chilvon”	3 ta

18	Rashid Abdulla	“Oy”, “Lager yo‘lida”.	2 ta
19	Rahim Ali	“Tag‘in bir motam”, “O‘t parchasi”, “Men”.	3 ta
20	Nodi Mirza	“Irfon kuchlariga”, “Buloqlar”.	2 ta
21	G‘ayratiy	“Dengiz quchog‘ida”, “Tuzilgan o‘lkaga”.	2 ta
22	Habibulla Sulaymon	“Tinglangiz”.	1 ta
23	Hasan Sodiq	“Suyun endi sen”.	1 ta
24	Ibrohim Usmoniy	“Yorug‘ yulduz”.	1 ta
25	Muhammadamin	“8 mart xotiralarig‘a”.	1 ta
26	Roiq	“Ilhom olaman”.	1 ta
27	Fozil Yo‘ldosh. Yozib oluvchi Hodi Zarif	“Oktyabrdi quttayman”.	1 ta
28	A.Majidiy	“Tarixdan chopar”.	1 ta
29	Sayid Ahroriy	“Olqish”.	1 ta
30	G‘ozi Olim	“Buyuk yong‘in”.	1 ta
31	Yo‘qsul (Bahrom Ibrohimov)	“Tansiq kunlar”.	1 ta
32	Qosimjon Hoshim	“Bahor oqshomi”.	1 ta
33	G‘afur G‘ulom	“Eski turmush”.	1 ta
34	Sabohatoy	“Istagim”.	1 ta
35	F.Rahmon	“Nash‘ali damlar”.	1 ta
36	Siddiq Salim	“Dala qizi”.	1 ta
37	Yashin she’rlari	“Dardli chechak”.	1 ta
38	Rukniddin	“Bahor”.	1 ta
39	Muhammad o‘g‘li	“O‘tganni sog‘inib”.	1 ta
40	Yog‘du	“Tong”.	1 ta
41	O‘tg‘on	“Bahorg‘i yel”.	1 ta
42	G‘ulom Zafariy	“Yoshlar endi berilmas”	1 ta
43	Tangriberdi	“Parcha”	1 ta
44	S.Rajab	“To‘lqin”	1 ta
45	Urxon Sayfiy	“Soz shoiri”	1 ta
46	Ergash	“Barglar”	1 ta
47	O‘ktoy	“Dehqon qo‘shig‘i”	1 ta
48	O‘lmas	“Ernazar”	1 ta
49	Ziyo	“Ko‘mak et”	1 ta

50	Robindranat Thokur	“Hoy yo‘lovchi qiz”. (Cho‘lpon tarjimasida)	1 ta
51	Lermontov	“Munozara”. (Erkin tarjimasida).	1 ta
52	S.Chura	“Tog“ botiri”	1 ta
53	Lermontov	Lermontovdan kichik she’rlar	2 ta

Ijodkorlarning nazmiy merosini o‘rganish asnosida taraqqiyot, yangilanish sari odimlashini she’rlarining grafik shakllantirilishi jarayonida ham kuzatish mumkin.

Avvalo, “she’rning grafik shakllantirilishi” nimalarni nazarda tutadi? Biz “she’rning grafik shakllantirilishi” deganda uning yozuvdagagi ifodasi bilan bog‘liq jihatlarini nazarda tutamiz. Ya’ni, bu o‘rinda nazmiy asarning ko‘rinib turgan yozuvdagagi tomoni anglashiladi. Kitobxon e’tiboriga havola etilayotgan narsaning she’r ekanligini ko‘rsatadigan birinchi ko‘rinish, omil uning yozuvdagagi ko‘rinishidir. Kitobxon matnning grafik shakllantirilishiga qarashi bilan, uning she’r ekanligini tushunadi va uni she’r deb qabul qilishga ruhiy tayyorlanadi. Shuning o‘ziyoq she’rning grafik shakllantirilishining muhim ekanligidan dalolatdir. Bundan tashqari, she’rning grafik shakllantirilishi muayyan darajada qo‘srimcha ma’lumotni she’rning grafik shakllantirilishi orqali ham yetkazishga harakat qiladi. Masalan, yozuvda bandning alohida ajralishi, bandlar orasiga yulduzchalar, yoki raqamlar qo‘yilishi, misraning zinapoya shaklida berilishi, so‘zning katta harf bilan emas, balki qoidadan chekinib, kichik harf bilan boshlanishi yoki to‘liq bosh harf bilan yozilishi, harflar orasini ochiqroq qilib qo‘yish, kursiv bilan yozish kabilar o‘quvchiga muayyan informatsiyani yetkazishga xizmat qiluvchi grafik vositalardir⁸¹.

She’rning grafik shakllantirilishi lirk asar kompozitsiyasining uch aspektidan biri bo‘lgan tashqi matniy qurilishi bilan bog‘liq. She’rning matniy qurilishi asosiy matn va yondosh matn (ramka unsurlari)dan iborat bo‘ladi. Adabiyotshunos Dilmurod Quronov ta’kidlashicha, “Misra va bandlarga bo‘linganlik lirk asarning bamisoli “tashrif qog‘ozi”, shuning o‘ziyoq zavqli o‘quvchida muayyan estetik kutuvni – she’r otliq mo‘jiza bilan uchrashish hayajonini hosil qiladi va beixtiyor maromga solib o‘qishni boshlaydi. Boshlaboq marom va so‘zlar ma’nosi

⁸¹ Исломова С.Чўлпон шеърларининг матний тадқиқи ва илмий-танқидий матнини яратиш. Филол. фан... бўйича фасафа док...дисс. – Андижон , 2021. –Б.61.

qo'shilishidan ohangni topadi, ohang ma'nolarni bir-biriga payvandlab mazmunga aylantiradi⁸²".

Ta'kidlanganidek, she'rning misra va bandlarga bo'linganligi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Biz ham ushbu fikrga qo'shilgan holda Botuning she'rlariga e'tibor qaratamiz.

She'rning bandlarga bo'linishida ham bir informatsiya bor. Shoir she'rni bandlarga bo'lganida, o'sha bandning mazmun va ritmik intonatsiya jihatdan nisbiy tugallikka ega bo'lishini ta'minlaydi. Demak, band yetkazmoqchi bo'lgan informatsiyaning muayyan darajada tugal qismi bo'ladi. Shu nisbiy tugal holida band she'rdagi boshqa bandlar (nisbiy tugal qismlar) bilan mazmuniy aloqaga kirishadi va ifodalanmoqchi bo'lgan fikrni u yoki bu tarzda ifodalanishiga xizmat qiladi⁸³. Shuning uchun ham band kompozitsiya hodisasi deyiladi, sababi, u shaklni muayyan mazmun ifodasiga mos tarzda tashkil qilish natijasidir.

Botu (Mahmud Hodiyev) nafaqat XX asr o'zbek adabiyoti taraqqiyotiga, balki o'zbek jurnalistikasi va madaniyatiga ham sezilarli hissa qo'shdi. U haqida Izzat Sultonov shunday deydi: "Uning qisqa umrida o'zbek madaniyati va adabiyoti tarixiga qo'shgan hissasi, asosan, asrimizning 20-yillariga to'g'ri keladi. Bu yillar yangi o'zbek adabiyoti va madaniyatini yaratish davri bo'lganligi sababli Botuning badiiy ijod va madaniyat sohasida qilgan ishlari alohida ahamiyatga egadir"⁸⁴. Yuqorida fikrlar Botuning "Maorif va o'qitg'uvchi" jurnalida bosilgan "Adabiyot", "Kurash", "Erkliga", "Ozod qizg'a", "Paranji" kabi she'rlarida ham o'z aksini topadi. Uning jurnalda "Paranji"⁸⁵, "Yaralangan qush"⁸⁶, "Adabiyot"⁸⁷, "Haqiqat"⁸⁸, "Kurash"⁸⁹, "Ozod qizg'a"⁹⁰, "Erkliga"⁹¹ nomli 7 ta she'ri chop etilgan.

Botu bir qator she'rlarining boshlanishi, asosan, oxirida ikkitadan misrani alohida ajratib qo'yadi, qolgan joylarini esa 4+4+4 shaklida bo'lgan uchta kompozitsion bo'lak – band joylashtiradi. Shoir nima

⁸² Кўрсатилган диссертация. –Б.62.

⁸³ Қаранг: Куронов Д. Талқин имконлари. – Т.: "Турон замин зиё", 2015. –Б. 3-14.

⁸⁴ Боту.Танланган асарлар.(Нашрга тайёрловчилар Каримов Н. ва Турдиев Ш.).– Т: Шарқ, 2004. – Б.153.

⁸⁵ Боту.Паранжи//Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 2. – Б.52-54.

⁸⁶ Боту.Яраланган қуш//Маориф ва ўқитғувчи. 1925, – № 2. – Б. 41.

⁸⁷ Боту.Адабиёт//Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 9-10. – Б.70.

⁸⁸ Боту.Хакиқат//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 2. – Б.48.

⁸⁹ Боту.Кураш//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 5. – Б.31.

⁹⁰ Боту.Озод қизға//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 12. – Б.43.

⁹¹ Боту.Эрклиға//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 12. – Б.43.

uchun o‘z she’rini bu tarzda bandlarga ajratdi? Ushbu shakl o‘quvchiga qanday qo‘sishimcha ma’lumotlar beradi? – degan savollarga bandlarga ajratilgan she’rlaridan javob izlaymiz. Botuning “Ozod qizg‘a”, “Kurash uchquni”, “Isyon alangasi”, “Arafa kechasi” kabi ko‘pgina she’rlari shu shaklda, ya’ni muqaddima yoki xotima qismlari, ba’zida ikkisi ham alohida ajratilgan ikkilik band, qolgan misralari esa o‘rtada yaxlit holda 4 misralik uchta bandga jamlangan. Masalan, “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalining 1927-yil 12-sonida chop etilgan “Ozod qizg‘a” she’ri shunday qurilgan. Ya’ni she’rning xotima qismi alohida ikki misrada berilgan.

Ozod qizg‘a

*Umid yoz, erkni ber tilga
Bu yoq erk o‘ynag‘on yoqdir.
Kulib baxsh et suyunch dilga,
Tilaklar gullagan choqdir.*

*Chekil butkul chekil g‘amdan,
Fig‘onlar yo‘qg‘a botsinlar.
Ko‘zingni saqlag‘il namdan,
Amallar nurlar otsinlar.*

*Ko‘ring erkin go‘zal yuzni,
Jahon ko‘rsin, zamon ko‘rsin.
Pok istiqbol bukub tizni,
Uzun sochni tarab o‘rsun.*

*Ulug‘ yo‘ldan yugur olg‘a!
Ko‘makchidir “o‘roq-bolg‘a!”*

She’rning bandlari 4+4+4+2 ko‘rinishida berilgan bo‘lib, birinchi band paranjini tashlab, turli cheklardan ozod bo‘lgan qizga murojaat etishdan boshlanadi. Erkli qizlar umid bilan erkin so‘zlashini, yuzida kulgi, qalbida quvonch, tilaklari bisyor bo‘lishini uqtiradi. Ikkinci bandda ham murojaat davom etadi. G‘amlardan chekilib, fig‘onlarni yo‘qqa chiqarish, ko‘zlarida nam emas, ulug‘ amallar nur sochib turishi lozimligi ta’kidlanadi. Uchinchi bandda esa nutq ko‘pchilikka qaratiladi. Bu ozod bo‘lish quvonchi xalq bilan baham ko‘rilib, shu kunlarga sababchi bo‘lgan yangi davr tasvirlanadi. Yuqorida ta’kidlanganidek, xotima alohida ikki misrada berilib, unda ozod qizga erk yo‘lida olg‘a

yurishi, bunda unga mehnat, g‘ayrat, shijoat ko‘makchi bo‘lishi uqdiriladi.

Mazmunan publitsistik she‘rning oxirgi ikki misralik bandida masalaning yechimi ko‘rsatiladi. Yakunlovchi ikkilik bandda, fikr boshqa bandlardan ko‘ra keskinroq, qat’yiroq, tugal xulosaviy tarzda ifodalanadi. Matndagi asosiy fikr shu misralarga jo qilinadi va ushbu band avvalgi misradagi voqealarni, fikrlarni o‘zida mujassam etadi. She‘rda masala ayollar erki bo‘lsa, uning yechimi mehnat, shijoat va g‘ayrat bilan unga erishishdir. Adabiyotshunos D.Quronov M.Baxtinning gap tushunchasiga eng oddiy jumladan tortib, butun boshli adabiy asarlargacha kiritilishi haqidagi fikrini ma’qullab, gap eng kichik kommunikativ birlik bo‘lganidek, gaplardan tarkib topuvchi adabiy asar ham badiiy kommunikatsiya vositasi ekanligini, shu ma’noda uni ham gap deyish mumkinligini ta’kidlaydi⁹². Ushbu fikrga tayangan holda she‘rning grafik shakllantirilishi haqida mulohaza bildiramiz. Ko‘rilayotgan she‘r (makromatn) ikki misralik, xotima qismi bilan birgalikda 4 band (mikromatn)dan tarkib topgan. Har bir mikromatn nisbiy tugal mazmunni va hammasi birlikda bitta umumiyy mazmunni ifodalaydi. O‘sha umumiyy matnning strukturasini gap qolipida tushuntirmoqchi bo‘lsak, 4 ta gapdan tashkil topgan murakkab qo‘shma gap hosil bo‘ladi: *Erkli qizlar erkin so‘z, yuzida kulgu, qalbida quvonch, tilaklari bisyor bo‘ladi, ko‘zlarida nam, fig‘on, g‘am emas, ulug‘ amallar nur sochadi, ozod, go‘zal yuzni hamma, butun jahon ko‘radi, sochlarini o‘radi, erk yo‘lida mehnat, g‘ayrat, shijoat ko‘makchi bo‘ladi!*

Ko‘rib turganimizdek, ushbu gap murakkab qo‘shma gap bo‘lib, to‘rtta sodda gap o‘zaro ohang yordamida bog‘langan. Bu qo‘shma gapning qismlari uyushgan murakkab qo‘shma gap turiga mansub. Shu tariqa asar bitta butunlikka aylanadi, ayni vaqtida uning har bir qismi aniq ajralib, har birining vazifasi, har birining maqsadi, vazifasi yaqqol farqlanib turadi. She‘rning bu tartibda bandlarga ajralishi o‘z-o‘zidan bo‘lmay, Botu buni aniq maqsadni ko‘zlagan holda amalga oshirganligi ko‘rinib turibdi. She‘r dastlab “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida e’lon qilinib, so‘ng 2004-yilda Naim Karimov va Sherali Turdiyevlar tomonidan nashrga tayyorlangan Botuning “Tanlangan asarlar”⁹³da,

⁹² С.Исломова.Чўлпон шеърларининг матний тадқиқи ва илмий-танқидий матнини яратиш. Филол. фан. номз...дисс. – Андижон, 2021. – Б.64.

⁹³ Боту.Танланган асарлар. (Нашрга тайёрловчилар Каримов Н. ва Турдиев Ш.). – Т.: Шарқ, 2004. – Б. 153.

1980-yilda S.Mamajonov va P.Qobulovlar tomonidan chop etilgan “Yoz kuni”⁹⁴to‘plamida asosiy tayanch nusxadagi kabi saqlangan, 2016-yilda Naim Karimov va Sherali Turdiyevlar tomonidan nashrga tayyorlangan Botuning “Tanlangan asarlar”⁹⁵ida va 2020 yilda Naim Karimov tomonidan tayyorlangan Botuning “Tanlangan asarlar”⁹⁶ida esa negadir she’rning oxiridagi ikki misralik xotima qismi tashlab ketilgan. Bu, albatta, she’r mazmunining tugallanmay qolishiga, o‘quvchiga to‘la anglashilmay qolishiga sabab bo‘lgan. Bu ilk nashrdagi publitsistik ruhga putur yetkazgan. Bizningcha, Botuning she’r bandlarini bu tarzda ajratishi o‘ziga xos bir uslub. Chunki shoir bu o‘rinda an’anaviy she’riyatdagi qat’iy tartib-qoidalardan voz kechgan. Botuning lirik merosida oxirgi bandi ikki, qolgan barcha bandlari to‘rt misrali she’rlar ko‘p uchraydi.

She’rning oxirida ikki misrani ajratib qo‘yib, unda xulosa va xotimani joylashtirish “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida chop etilgan Cho‘lponning “Dala yo‘llaridan”, “Quchoq tuproq”, “Kuz yomg‘iri” she’rlarida va Elbekning “Sirdaryo”, “Ey xotun”, “Kuyganlar yoki turmush muammosi”, “Ko‘klam chog‘i yaproqlar”, “Turmushmi bu?” nomli she’rlarida ham uchraydi.

Yangi o‘zbek adabiyotining yetuk namoyandasi Elbek ham “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida 12 ta “Ko‘klam chog‘ida yaproqlar”⁹⁷, “Sirdaryo”⁹⁸, “Ey xotun”⁹⁹, “Sham”¹⁰⁰, “Erk nima”¹⁰¹, “Turmush bu”¹⁰², “Kuyganlar yoki turmush muammosi”¹⁰³, “Cho‘pon”¹⁰⁴, “Kapalak”¹⁰⁵, “O‘tmishim”¹⁰⁶, “Bibixonim madrasasi”¹⁰⁷, “Buloqlar”¹⁰⁸ (ushbu she’rda

⁹⁴ Боту. Ёз куни. (Нашрга тайёрловчилар Мамажонов С. ва Қобулов П.). – Т.: Ғафур Гулом, 1980. – Б.107.

⁹⁵ Боту. Танланган асарлар. (Нашрга тайёрловчилар Каримов Н. ва Турдиев Ш.). – Т.: Маънавият, 2016. – Б.79.

⁹⁶ Боту. Танланган асарлар. (Нашрга тайёрловчи Н.Каримов). – Т.: Маънавият, 2020. – Б.79.

⁹⁷ Элбек. Кўклам чоғида япроқлар//Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 2. – Б.55.

⁹⁸ Элбек. Сирдарё//Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 3. – Б.42-43.

⁹⁹ Элбек. Эй хотун//Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 7-8. – Б.79-80.

¹⁰⁰ Элбек. Шам//Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 11-12. – Б.75.

¹⁰¹ Элбек. Эрк нима//Маориф ва ўқитғувчи . – Самарқанд, 1926. – № 3. – Б.19.

¹⁰² Элбек. Турмушми бу//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 4. – Б.18.

¹⁰³ Элбек. Куйганлар ёки турмуш муаммоси//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 7-8. – Б.24.

¹⁰⁴ Элбек. Чўпон//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 10-11. – Б.34.

¹⁰⁵ Элбек. Капалак. //Маориф ва ўқитғувчи. . – Самарқанд, 1926. – № 12. – Б.25.

¹⁰⁶ Элбек. Ўтмишим. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1929. – № 2-3. – Б.44-46.

¹⁰⁷ Элбек. Бибихоним мадрасаси. //Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 4. – Б.52-53.

¹⁰⁸ Улугбек. Булоқлар. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 11-12. – Б.34.

Yelbek “Ulug‘bek” taxallusini qo‘llaydi) nomli she’rlari bilan faol ishtirok etgan. Elbekning “Bibixonim madrasasi” she’ridagi bandlar misralari quyidagicha 4+4+4+4+4+2 ko‘rinishida berilgan. Birinchi bandida ushbu madrasaning o‘tmishdan yodgorlik ekanligi, ikkinchi bandda bu haybatli binoning yemirilib borayotgani, uchinchi bandda vafot etgan botirlarning suyaklari kabi yig‘ilgan bino kirpichlari yuraklarga alam to‘ldirishi, to‘rtinchi bandda bu holdan muallifning ko‘zlaridan yosh emas, olov chiqayotgani, beshinchi bandda madrasaning bu ahvoli va bir kun kelib tuzalishi va oxirgi ikki misralik bandda bu kamchilik mangu emasligi ta’kidlanadi. Oxirgi ikki misrada xotima o‘rin olgan bo‘lib, madrasaning kelajakda ta’mirlanib, ko‘rkam ko‘rinishga keltirilishiga umid bog‘lanadi.

“Bibixonim madrasasi” she’ri 1999-yilda Haydarali Uzoqov tomonidan nashrga tayyorlangan Elbekning “Tanlangan asarlar¹⁰⁹”ida tayanch nusxadagidek emas. Oxirgi ikki misralik band o‘zidan oldingisiga qo‘shib yuborilgan va she’r bandlari 4+4+4+4+6 ko‘rinishga kelgan. Ortiqboy Abdullayev tomonidan nashrga tayyorlangan “Mungli qushim”¹¹⁰, Ulug‘murod Amonov tomonidan chop etilgan “Armug‘on yolqinlar”¹¹¹ she’riy to‘plamlarida esa ushbu she’r hech qanday bandlarga ajratilmasdan to‘g‘ridan to‘g‘ri 22 misralik band shaklida berilgan. Holbuki, bu tartibda bandlarga ajratish xatoligini qofiyalanish tartibi ham ko‘rsatib turibdi. Bu kabi shaklga ega bo‘lgan she’rlarda yakunlovchi ikkilik bandda fikr boshqa bandlardagidan ko‘ra keskinroq, qat’yroq, tugal xulosaviy tarzda ifodalanadi. To‘plamda she’r bandlarining o‘zgartirilishi natijasida emotsiyonallik, ekspressivlik susaygan.

Botuning 1925-yil 30-iyun kuni Toshkentda yozilgan “Yaralangan qush” nomli she’ri ham joriy nashrlarda shunday muammolarga duch kelgan. She’r ilk bor “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalining 3-sonida ikki banddan iborat 6+12 ko‘rinishida berilgan. 2004-va 2016-yillarda Naim Karimov va Sherali Turdiyevlar tomonidan nashr etilgan “Tanlangan asarlar”da, Naim Karimov tomonidan 2020- yilda tayyorlangan “Tanlangan asarlar”da, S.Mamajonov va P.Qobulovlarning “Yoz kuni” to‘plamida she’rning sarlavhasi “Yaralangan qush” emas, “Yarali qush” tarzida berilgan. She’rning bandlari esa 6+11 ko‘rinishida. Bu to‘rtala

¹⁰⁹ Элбек. Танланган асарлар. (Нашрга тайёрловчи Узоков X.). – Т.: Шарқ, 1999. – Б.60.

¹¹⁰ Элбек. Мунгли қушим. (Нашрга тайёрловчи Абдуллаев О.). – Т.: А.Қодирий, 1999. – Б.32.

¹¹¹ Элбек. Армуғон ёлқинлар. (Нашрга тайёрловчилар Амонов У.). – Т.: Турон замин зиё, 2017. – Б.31.

kitobda ham 2 bandning ikkinchi qatoridagi “Qoqdi” so‘zi birinchi qatorga qo‘sib yuborilgan, shundan so‘ng band 11 misraga aylanib qolgan. Bunda bandlar tartibi buzilib, shoirning grafik shakllantirishdan ko‘zlagan ijodiy niyati amalga oshmay qolgan. Asosiy tayanch nusxa bilan joriy nashr nusxalarini qiyoslaganimizda bunday hollar juda ko‘p uchrashini ta’kidlash mumkin. Bunda shoir qanday estetik maqsadni ko‘zlab bandlarni shakllantirgan bo‘lsa, qayta nashrlarda ham xuddi shu shakl saqlanish kerakligini ko‘rsatadi.

“Turmush fazosinda qanot silkib,
Erkli havolarni yelpib-yelpib
O‘zini unutg‘on qush,
Yerga tush!” -
Deydi zaharli bir qo‘pol tovush...
Qushning kuchinda boshlandi sovish...

Yosh qush qanotlarini sekin-sekin
Qoqdi;
Umid bilan yo‘lg‘a boqdi ...
Chunki, bildi:
Istar har yoz bir qish,
Istar mukofot har yumush; har ish.
Qushg‘a ham oq yo‘l berilmas tekin...
Shuning uchun u demadi sira:
“Bezdim tilakdan yashashg‘a nafrat,
Umid so‘ziga tunganmas la’nat,
Uchdi yo‘qlikka mendagi himmat,
Emdi uchmoqqa menda yo‘q qudrat...”

Ushbu she’r turmush fazosida havolarni yelpib, qanot silkitib charchagan, o‘zini unutgan qush haqida boradi. Qush zaharli bir tovushdan kuchida sovish sezadi. Yosh qush qanotlarini qoqib yo‘lga umid bilan boqadi. Har yozda yaxshi mukofot, yaxshi yumush kutadi. Ammo qushga osongina yo‘l berilmaydi. Turmush qiyinchiliklaridan yaralanib, o‘zidagi kuch-qudrat, himmatni yo‘qotadi. Yashashga bo‘lgan nafrati oshadi.

She’rning o‘qilishida ham kamchiliklar kuzatilib, bu she’rning mazmuniga ta’sir ko‘rsatgan. She’rning 1-band oltinchi qatoridagi “kuchinda” so‘zi yuqorida ko‘rsatilgan uchta “Tanlangan asarlar”da ham ichida tarzida yozilgan. “Yoz kuni” to‘plamida esa jurnaldagidek. Bu xatolik “Zaharli bir qo‘pol tovushdan so‘ng qushning kuchinda bir sovish boshlandi” jumlasini “Zaharli bir qo‘pol tovushdan so‘ng qushning ichida bir sovish boshlandi” tarzida o‘qishga va tushunishga olib kelmoqda va o‘z navbatida she’rning ma’nosiga ham ta’sir qiladi. Chunki qush osmonda kuch, energiya sarflab uchadi. Shunday bo‘lgandan keyin, tashqi ta’sir birinchi navbatda uning kuchiga ta’sir etadi, ichiga emas.

Bunday xato 2-bandning beshinchi misrasida ham uchraydi. Jurnaldag'i, ya'ni tayanch nusxadagi "Istar har yoz bir qish" jumlesi uchta "Tanlangan asarlar"da "Istar har yoz har qish" tarzida berilgan bo'lsa, "Yoz kuni" to'plamida esa tayanch nusxadagidek keltirilgan. Bu matn mazmuniga jiddiy ta'sir etmasa-da, o'quvchiga noqulaylik tug'diradi. She'rdagi yaralangan qush obrazi Botuning o'zidir. Keltirilayotgan qish fasli esa Botuning kasallik kunlari.

Botuning "Adabiyot"¹¹² she'rining grafik shakllanishi ham diqqatga sazovordir. Ammo mazkur she'rni biron ta'plamda uchratmadik. Bu she'r Botuning kelgusi to'plamlarida nashr etilsa maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Jurnalda Cho'lponning 15 ta "Paranji"¹¹³, "Qil qiz maftunlari"¹¹⁴, "Dala yo'llaridan"¹¹⁵, "Suhbat"¹¹⁶, "Birinchi xat"¹¹⁷, "Vahm"¹¹⁸, "Quchoq tuproq"¹¹⁹, "Tabiatning javobi"¹²⁰, "Istash"¹²¹, "Bahorni sog'indim"¹²², "Kuz yomg'iri"¹²³, "Uzalg'on qo'l"¹²⁴, "Zangbuning qizi"¹²⁵, "Tabiat kitobidan"¹²⁶ "Tabiat kitobidan 2 bet"¹²⁷ she'rlari bosilgan. Cho'lponning "Vahm" she'rini bandlarga ajratishda asos manba va joriy nashrlar orasida tafovutlar kuzatiladi. Masalan, tayanch nusxa bo'lmish "Maorif va o'qitg'uvchi" jurnalida she'r 4+4+5 misra tarzidagi uch bandga ajratilgan. She'rning birinchi bandida bir tup archa daraxtiga: "Nega kechasi oydinda ayvon oldida tik turgan holda ko'zimga haybatli ko'rinding", - deb savol beriladi. Ikkinci bandida ham savol davom etadi. Kechasi oy nurida umuman, boshqa tusga kirib, senga tikilib turgan ko'zimga nimalar deding? Oxirgi 5 misralik bandda esa archa bog'da yolg'iz bo'lsa-da, unda borliqning tamom shakli ko'ringani, tamom yer osti, ustidagi barcha archalar birlashgandek

¹¹² Боту. Адабиёт. // Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 9-10. – Б.70.

¹¹³ Чўлпон. Паранжи.//Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 2. – Б.50.

¹¹⁴ Чўлпон. Қил қиз мафтунлари.//Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 4. – Б.51.

¹¹⁵ Чўлпон. Дала йўлларида.//Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 5-6. – Б.93-94.

¹¹⁶ Чўлпон. Суҳбат.//Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 7-8. – Б.81.

¹¹⁷ Чўлпон. Биринчи хат.//Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 9-10. – Б.68-69.

¹¹⁸ Чўлпон. Ваҳм.//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 1. – Б.35.

¹¹⁹ Чўлпон. Кучоқ-тупроқ.//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 3. – Б.19.

¹²⁰ Чўлпон. Табиатнинг жавоби.//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 3. – Б.20-21.

¹²¹ Чўлпон. Исташ.//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 4. – Б.18.

¹²² Чўлпон. Баҳорни соғиндим.//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 7-8. – Б.23.

¹²³ Чўлпон. Куз ёмғири.//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 12. – Б.24.

¹²⁴ Чўлпон. Узанғон қўл.//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 1-2. – Б.21.

¹²⁵ Чўлпон. Зангбунинг қизи.//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 6. – Б.19.

¹²⁶ Чўлпон. Табиат китобидан.//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 7-8. – Б.32.

¹²⁷ Чўлпон. Табиат китобидан 2-бет. Шеър. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 9-10. – Б.35.

bo‘lgani aytildi. Naim Karimov va Sherali Turdiyevlar tomonidan nashrga tayyorlangan “Yana oldim sozimni”¹²⁸ to‘plamida she’r 4+4+4+3 misra tarzidagi to‘rt bandga ajratilgan. Bunda tayanch nusxadagi oxirgi besh misralik band to‘rt misralik va uch misralik ikki bandga bo‘lingan holda nashr etilgan. Boybo‘ta Do‘s tqorayev tomonidan nashrga tayyorlangan “Go‘zal Turkiston”¹²⁹ va 2019 yilda “Yoshlar” nashriyot uyida chop etilgan “Ko‘klam ruhi”¹³⁰ to‘plamlarida “Vahm” she’ri hech qanday bandlarga bo‘linmasdan berilgan. Yuqorida ta’kidlaganimizdek, shoir ma’lum bir g‘oyaviy maqsadni ko‘zlagan holda she’rlarning grafik shakllantirilishini amalga oshiradi. Bu shaklda bandlarga ajratish she’rning mavzui tuzilishiga muvofiq, boshlanma, o‘y-fikr va kechinmalar rivoji hamda yakuniy xulosadan tashkil topadi. Keyingi nashrlardagi she’r grafik qurilishining o‘zgartirilishi oqibatida bu zanjir buziladi va ma’noga ta’sir qiladi.

Jurnalning 1926-yilgi 7-, 8-qo‘shma sonlarida Cho‘lponning “Bahorni sog‘indim” she’ri ham xuddi “Vahm” she’ri kabi joriy nashrlarda bandlarga bo‘linmasdan 21 misra shaklida berilgan. Jurnalda esa bandlar 8+7+6 ko‘rinishida berilgan. She’rning birinchi bandida muallif yer oppoq qor bilan qoplangan, zaharli ninalar kabi ko‘zlarga qadalgan paytda latif siynalar kabi qalbga singan bahorni sog‘inganini ta’kidlaydi. Ikkinchi bandda daladagi ekin-tikin so‘lib borayotgani, sarg‘aygan yaproqlarga burkangan yer o‘la boshlagani aytildi. Uchinchi bandda esa muallif daladagi ekinlarga murojaat qilib, o‘lim yo‘qligini, faqat bir o‘chib, bir so‘nish borligi, bahor kelsa hayot davom etishini so‘zlaydi. She’rning grafik qurilishiga kelsak, she’r, ya’ni makromatn 3 ta band (mikromatn)dan tashkil topgan. Har bir mikromatn tugal mazmunni va hammasi birlikda bitta umumiylashtiriladi. She’r mazmunini gap qolipida tushuntirmoqchi bo‘lsak, 3 ta gapdan tashkil topgan murakkab qo‘shma gap yuzaga keladi: *Yer oppoq bo‘lib zarralari zaharli ninalar kabi ko‘zlarga qadalganda latif siynalar kabi qalbga singan bahorni sog‘indim, daladagi ekin-tikin, sarg‘aygan yaproqlarga burkangan yer o‘la boshladi, o‘lim yo‘q, bahor kelsa hayot davom etadi.*

Ko‘rib turganimizdek, she’rdagi bandlarning har birida alohida ma’no, alohida vazifa bor. Ularni bir tekis bandlarsiz berish, ulardagi

¹²⁸ Чўлпон. Яна олдим созимни. (Нашрга тайёрловчилар Каримов, Н., Турдиев Ш.). – Т.: Фафур Ғулом, 1991. – Б.494.

¹²⁹ Чўлпон. Гўзал Туркистон. (Нашрга тайёрловчилар Дўстқораев Б.). – Т.: Маънавият, 1997. – Б.78.

¹³⁰ Чўлпон. Кўклам руҳи. – Т.: Ёшлар нашриёт уйи, 2019. – Б. 110

ma’noning farqlanmay qolishiga sabab bo‘lmoqda. She’rning asliyatda bunday bandlarga ajratilishi o‘z-o‘zidan emas, u yerda aniq bir maqsad ko‘zlangan. Bandlardagi ajratilish asliyatdagidek saqlanishi zarur. She’r “Go‘zal Turkiston” va “Yana oldim sozimni” to‘plamlarida asliyatdagidek, Ismoil To‘lakov tomonidan nashrga tayyorlangan “Oydan-da go‘zal”¹³¹ va “Ko‘klam ruhi” she’riy to‘plamlarida esa bir tekis bandlarsiz shaklda berilgan.

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida she’rlari chop etilgan shoirlardan N.Rahimiyy 21ta – “Suv”¹³², “Ish”¹³³, “Kelingiz”¹³⁴, “Kel beri”¹³⁵, “Tong”¹³⁶, “Yosh ishchilarg‘a”¹³⁷, “Bir bahor tongi”¹³⁸, “Ilhom manbai”¹³⁹, “Yog‘ochlar, ko‘katlar”¹⁴⁰, “Qish manzaralari”¹⁴¹, “Rashk”¹⁴², “Ko‘klam kuylari”¹⁴³, “Nomus qurbanlari”¹⁴⁴, “O’n bir yil”¹⁴⁵, “Kuz taronalari”¹⁴⁶, “Amudaryo”¹⁴⁷, “Sabo”¹⁴⁸, “Dala oqshomi”¹⁴⁹, “Tuyg‘ular”¹⁵⁰, “Qirg‘oqlarda”¹⁵¹, “Nor”¹⁵² nomli she’rlarini chop etilgan. Uning she’rlari turli mavzularda bo‘lib, sevgi-muhabbat, ayollar erki, tabiat tasviri, vatanparvarlik kabi g‘oyalar bilan sug‘orilgan. N.Rahimiyy “Binafshalar” (1929- yil), “Mavjlar” 1930- yil), “Qizil yaproqlar” (1927- yil), “Yuksalish qo‘shiqlari” (1931- yil) kabi she’riy to‘plamlari bilan bir qatorda “Gigant qadamlar” (1932),

¹³¹ Чўлпон. Ойдан-да гўзал. (Нашрга тайёрловчи Тўлаков Исмоил). – Андижон: Андижон нашиёти, 1997. – Б.46.

¹³² Раҳимий Н. Сув://Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 4. – Б.54

¹³³ Раҳимий Н. Иш://Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 9-10. – Б.73.

¹³⁴ Раҳимий Н. Келингиз://Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 11-12. – Б.79.

¹³⁵ Раҳимий Н. Кел бери. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 1. – Б.36.

¹³⁶ Раҳимий Н. Тонг://Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 3. – Б.21-22.

¹³⁷ Раҳимий Н. Ёш ишчиларга//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 4. – Б.18.

¹³⁸ Раҳимий Н. Бир баҳор тонги//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 4. – Б.18.

¹³⁹ Раҳимий Н.Илҳом манбай//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 5. – Б.28.

¹⁴⁰ Раҳимий Н. Ёғочлар, кўкатлар//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 6. – Б.18.

¹⁴¹ Раҳимий Н. Қишиш манзаралари//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 1. – Б.39.

¹⁴² Раҳимий Н. Рашқ://Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 4. – Б.28.

¹⁴³ Раҳимий Н. Кўклам кўйлари//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 5-6. – Б.43.

¹⁴⁴ Раҳимий Н. Номус қурбонлари//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 7. – Б.25.

¹⁴⁵ Раҳимий Н. Ўн бир йил//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 11. – Б.26.

¹⁴⁶ Раҳимий Н. Куз тароналари//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 1-2. – Б.22.

¹⁴⁷ Раҳимий Н. Амударё//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 5. – Б.33.

¹⁴⁸ Раҳимий Н. Сабо//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 6. – Б.19.

¹⁴⁹ Раҳимий Н. Дала оқшоми//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 9-10. – Б.36.

¹⁵⁰ Раҳимий Н. Туйгулар//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 12. – Б.43.

¹⁵¹ Раҳимий Н Қирғоқларда//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1929. – № 2-3. – Б.44.

¹⁵² Раҳимий Н. Нор//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1929. – № 9-10. – Б.7.

“Jo‘raxol” (1933), “Ikki lavha” (1933) poemalar to‘plami, “Tong otganda” (1930) nomli hikoyalar to‘plami muallifidir.

N.Rahimiyning “Kelingiz” she’riga to‘xtalib o‘tamiz. Jurnalda ushbu she’r 4+6 misralik ikki band ko‘rinishida berilgan. Birinchi bandda kuchli bilak, so‘nmas tilak charchashning yovi bo‘lsa, qo‘rroq er hurlikning yovi ekanligi, o‘smir o‘sishni istashi, yosh yigit esa turg‘unlik istamasligi haqida aytilda, ikkinchi olti misralik band esa yosh yurak olov bo‘lib uchqun sochib turishini, quyosh kabi haqiqat yuzini ochishini ta’kidlaydi va yoshlikdan foydalanib ko‘klarga uchishini, ya’ni yuqori natijalarga erishish lozimligini uqtiradi.

*Kuchlik bilak, so ‘nmas tilak, charchashning yovidir,
Qo ‘rroq er, qayg ‘u yer, hurliqning yovidir.
Er yigit, yosh to ‘lqin, turg ‘unlik istamas,
Yosh o ‘smir o ‘smoqdan boshqani tilamas.*

* * *

*Yosh yurak olovdir, uchqunlar sochadir,
Quyoshdek haqiqat yuzini ochadir.
Kelingiz o ‘rtoqlar!
To ‘planing jo ‘ralar!
Yoshliqni quchayliq,
Ko ‘klarga uchayliq!*

Mazkur she’r shoirning o‘zi tomonidan 1927-yilda nashr etilgan “Qizil bayroqlar”¹⁵³ she’riy to‘plamida jiddiy o‘zgarishga uchraganiga qaraganda, shoir mazkur she’rni qayta ishlagan. To‘plamda she’r 4+5 ko‘rinishida berilgan. Bu hol bandlarning tuzilish qoidalariga to‘g‘ri kelmaydi, albatta. She’r mazmuniga, so‘zlarning o‘zaro qofiyalanishiga e’tibor bersak, she’rning 4+6 shaklida qismlarga ajratilishi maqsadga muvofiq. Ya’ni she’r odatdagidek ikki bayt, lekin ikkinchi baytning to‘rtinchi “To‘planing jo‘ralar” misrasi tushirib qoldirilgan. She’rning birinchi band birinchi misrasi “Kuchlik bilak, so‘nmas tilak, charchashning yovidir” shaklida emas, “Yosh bilak ezilmas, charchashning yovidir” shaklida berilgan. Bizningcha, bu yerda she’rning vazni tuzatilgan. She’rda misralardagi bo‘g‘inlar soni birinchi asosiy qatorlarda 12 ta, oxirgi to‘rt qatorda esa 6ta. To‘plamda berilgan

¹⁵³ Раҳимий Н. Қизил байроқлар. – Самарқанд: Ўздавнашр, 1927. – Б.36.

“Kuchlik bilak, so‘nmas tilak, charchashning yovidir” misrasi 14 bo‘g‘indan tashkil topmoqda.

N.Rahimiyning “Amudaryo” she’ri jurnalda 3+4+3+4 shaklida 4 band, 14 misra ko‘rinishida berilgan. Birinchi band Amudaryo muarrix kabi kechmishning sirlarini saqlagani sabab o‘ylab oqishi, ikkinchi band uning yo‘li qum, cho‘l, ammo undan oziqlanuvchilar ko‘proq gul ekanligi, uchinchi bandda Amudaryo Zarafshondek, sho‘x, o‘ynoqi emas, xudbin, darveshlar kabi oqishi, to‘rtinchi bandda esa muallif erka Amuga murojaat qilib, Zarafshon kabi cho‘llarga oqishini, yo‘qsul yerlarga kumush sochishini, tashnalar undan shuni istashini uqtiradi. Ammo mazkur she’r shoirning o‘zi tomonidan 1929-yilda nashr etilgan “Binafshalar”¹⁵⁴ she’riy to‘plamida 3+3+4 shaklida 3 band 10 misra ko‘rinishida berilgan. She’rning ikkinchi bandi to‘plamda tushirib qoldirilgan. Shoir ushbu she’rini ham qayta ishlab, ikkinchi bandni ataylab tashlab ketgan degan fikr tug‘iladi. Chunki she’rning ikkinchi banddagi ma’nosi boshqa bandlarga qarama qarshi ekanligi ko‘rinadi:

¹⁵⁴ Раҳимий Н. Бинафшалар. – Самарқанд: Ўз.Дав.нашр.,1929. – Б.17.

*Chuqur muarrix kabi, kechmishing
Sirlarin saqlar bag‘rida “Amu” ...
Shuning-chun o‘ylab oqar u!*

*Uning oqar yo‘li, qum dalalar;
-Cheksiz cho‘llardir.
U keng daryodan oziqlang‘uvchi:
Ko‘proq gullardir.*

*Bu “Zarafshon”dek sho ‘x-o ‘ynoqi emas.
Xudbinlar kabi yurishi bordir,
“Darvesh”lar yanglig‘ turishi bordir.*

*Ey, Amu erka “Zarafshon” kabi
Cho‘llarga ravnaq yo‘lin ochsangchi,
Yo‘qsul yerlarga kumush sochsangchi!
Sendan istaydi tashnalar labi....*

Ikkinchı bandda Amudaryoning cho‘llarga borib, gullarni, ekinlarni sug‘orishi aytilda, uchinchi va to‘rtinchi bandlarda esa uning xudbinligi, darveshlardek sekin harakatlanishi aytildi hamda unga erkalanmasdan Zarafshon kabi cho‘llarga borib, yo‘qsil yerlarni yashnatish lozimligi uqtiriladi. Amudaryoning harakati ikkinchi banda ijobiy, uchinchi, to‘rtinchi bandlarda salbiy baholanib, qarama-qarshi fikrlar bildirilmoqda.

N.Rahimiyy haqida Sotti Husayn o‘zining “O‘zbek adabiyotining hozirgi muhim masalalari” sarlavhali maqolasida shunday yozadi: “N.Rahimiyy adabiyotimiz maydonida so‘llashmoqda bo‘lg‘on yo‘lchidir. N.Rahimiyy ilhom manbaini xayoliy belgilab, mavzuini hayotdan oladi”¹⁵⁵. Ushbu ta’rifdan ma’lumki, N.Rahimiyy o‘z davrining yetakchi ijodkorlaridan bo‘lganligini payqash qiyin emas.

Bunday grafik shakllanishdagi o‘zgarishlar Oybek she’rlarida ham uchraydi. “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida adibning 5 ta “Erkin qush”¹⁵⁶, “Ko‘nglim istar”¹⁵⁷, “Ko‘chada ketarkan”¹⁵⁸, “Afrosiyob yo‘lida”¹⁵⁹, “Fabrika”¹⁶⁰ nomli she’rlari chop etilgan. Shoirning “Erkin qush” she’ri keyinchalik Oybekning “Tuyg‘ular” va “Asarlar” (1 tom) to‘plamlarida bosilgan. She’r 1924-yil sentyabr oyida yozilgan. She’r qo‘lyozmasi saqlanmagan deb yoziladi “Asarlar” to‘plamining 1 tomi 351-betida. Ammo “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida “Erkin qush” she’rining yakunida shunday ma’lumotlar keltiriladi: “Toshkent 1925-yil 30-iyun. (Kasallik kunlarim)”. Mazkur she’r jurnalda 8+10 shaklida 2 band 18 misradan iborat ko‘rinishda chop etilgan. Ikkinchı bandning oxirgi 10 misrasi boshqa bandlardan ko‘ra ancha keyin chap tomonga surib yozilgan. Bu misra o‘zida xotimani joylaydi. She’rning birinchi

¹⁵⁵ Хусайн С. Ўзбек адабиётининг ҳозирги муҳим масалалари. //Қизил Ўзбекистон. – Самарқанд, 1929. – № 28-январь. – Б.2.

¹⁵⁶ Ойбек. Эркин қуш.//Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 3. – Б.44.

¹⁵⁷ Ойбек. Кўнглим истар.//Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 11-12. – Б.82.

¹⁵⁸ Ойбек. Кўчада кетаркан. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 2. – Б.31.

¹⁵⁹ Ойбек. Афросиёб йўлида. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 12. – Б.36.

¹⁶⁰ Ойбек. Фабрика. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1929. – № 4. – Б.17.

bandida muallif tol shohiga qo‘ngan go‘zal bir qushdan, yoniga tushib she’r aytishini, shunday qilsa qalbidagi alam tarqalib, mahzun ruhi qanot qoqishini, uning nag‘malari orzulari shamini yoqishini aytadi. Ikkinchi bandda esa qush muallifga endigina erkinlikka chiqqanini, shu paytgacha tutqun ekanligini, hozircha uni chaqirmay turishini, bahorda ochilgan chechaklarni quchmoqchi ekanligini aytadi va tiniq ko‘kda qanot qoqib uchib ketadi.

Mazkur she’r 1975-yilda chop etilgan Oybekning 19 jildlik “Mukammal asarlar to‘plami”¹⁶¹ 1 jildida xuddi tayanch nusxadagidek 8+10 ko‘rinishida berilgan. 1980-yilda Omon Matjon tomonidan nashrga tayyorlangan “Sozim”¹⁶² she’riy to‘plamida she’r 8+4+6 ko‘rinishida berilgan. She’r 3 bandga bo‘linganligi sababli asliyatdagi ikkinchi bandning ma’nosi ham bo‘lingan. Ya’ni qushning nutqi ikkiga ajralib, ikkinchi bandda ma’no tugallanmay qolgan.

Jurnalda Hamid Olimjonning 9 ta “Qishloq qizi”¹⁶³, “Qir quchog‘ida”¹⁶⁴, “Zarafshon qo‘ynida”¹⁶⁵, “Proletar”¹⁶⁶, “Qizil Moskov”¹⁶⁷, “SSSR”¹⁶⁸, “Sharq ilhomlari”¹⁶⁹, “Yoshliqni eslab”¹⁷⁰, “So‘nggi kunlar”¹⁷¹ nomli she’rlari berilgan bo‘lib, shoir she’rlari keyingi nashrlarda grafik qurilishi jihatidan o‘zgarishlarga uchragan. Jurnalning 1926-yil 12-sonida adibning “Qishloq qizi” she’ri berilgan. 4+4+9 ko‘rinishida 3 band 17 misradan iborat. 1926-yilda yozilgan mazkur she’r ilk bor “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida chop etilgan. So‘ng shoirning “Ko‘klam” (1951), “Tanlangan asarlar”¹⁷² (1957) to‘plami birinchi tomida bosilgan. She’r xotin-qizlar erki ustida borib, birinchi bandi xalq qo‘shig‘idan olinganligi uchun ohangdor. Oshiqning

¹⁶¹ Ойбек.Мукаммал асарлар тўплами.1-том. (Нашрга тайёрловчилар Каримов Н., Мўминов Ф.). – Т.: Фан, 1975. – Б.21.

¹⁶² Ойбек.Созим. (Нашрга тайёрловчи Омон Матжон). – Тошкент: Адабиёт ва санъат наш.,1980. – Б.18.

¹⁶³ Олимжонов X. Қишлоқ қизи./Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 12. – Б.24.

¹⁶⁴ Олимжонов X. Қир қучоғида./Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 5-6. – Б.34.

¹⁶⁵ Олимжонов X. Зарафшон қўйнида./Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 7. – Б.24.

¹⁶⁶ Олимжонов X. Пролетар./Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 10. – Б.30.

¹⁶⁷ Олимжонов X. Қизил Москов./Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 10. – Б.31.

¹⁶⁸ Олимжонов X. СССР./Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 11. – Б.26.

¹⁶⁹ Олимжонов X. Шарқ илҳомлари./Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 12. – Б.36-38.

¹⁷⁰ Олимжонов X. Ёшлиқни эслаб./Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1929. – № 1. – Б.36.

¹⁷¹ Олимжонов X. Сўнгги кун./Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1929. – № 2-3. – Б.42.

¹⁷² Олимжонов X.Танланган асарлар. 1-жилд – Т.: Ўззадабийнашр, 1957. – Б. 59.

tog‘ ustida lablari qirmiz bir go‘zalni ko‘rib, uni uyg‘otay deb yoniga borgani tasvirlanadi. Ikkinchi bandda qizning uyg‘onganligi, xurofotdan jirkanib, erk yo‘lida ekanligi, uchinchi bandda she‘rning ritmi va mavzusi o‘zgaradi. Oshiq bilan qizning suhbati aks etadi. Suhbatda oshiqning yoningda qolaymi yoki ketaymi degan savoliga, qiz o‘rtoqlarim bilan birga erkinlikka chiqishimizga ko‘mak bering degan javobni beradi.

She‘r 1979-yilda chop etilgan “Tanlangan asarlar”¹⁷³da grafik qurilish jihatdan xuddi jurnaldagidek berilgan. Shoirning “Tanlangan asarlar”ida ilk bor “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida chop etilgani qayd etilib, nashr etilgan yili 1927-yil deb noto‘g‘ri ko‘rsatilgan. Aslida she‘r jurnalning 1926-yil 12-sonida chop etilgan.

H.Olimjonning “Qir quchog‘ida” sarlavhali she‘ri esa 4+4+4+4+4 ko‘rinishida 5 band 20 misradan iborat shaklda berilgan. Mazkur she‘r ilk bor “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida, keyinchalik esa “Tanlangan asarlar” (1957), “Ko‘klam” to‘plamlarida ham nashr etilgan. She‘rning birinchi bandida oppoq gullar sadafdek, lolalar olovdek ochilgani, ikkinchi bandda ko‘k qo‘ynida yulduz, qir qo‘ynida go‘zal bir yuz o‘ynashi, uchinchi bandida oqshom chog‘i nur qalbda shafaq, keng ko‘rpali qirlar ko‘ngilga zavq berishi, to‘rtinchi bandda cho‘ponlar, qo‘ylar uxlaganda, nay kuyi tinganda ular bir-biriga yetishgani, beshinchi bandda buloqlar oqayotgani, qalblarda tilaklar toshayotgani aytildi. Mazkur she‘r Zulfiya va Hamid Olimjonning “Qo‘shashma”¹⁷⁴ nomli she‘riy to‘plamida ham xuddi jurnaldagidek berilgan. “Mukammal asarlar”¹⁷⁵ to‘plamining 1 jildida esa hech qanday bandlarga bo‘linmay 20 misralik bir band ko‘rinishida berilgan. Bu ko‘rinishda she‘rning muqaddima va xotima qismidagi his-hayajon, ekspressivlik susayib, she‘rning ohangi bir xil bo‘lib qolgan. She‘r asliyatdagidek saqlansa maqsadga muvofiq bo‘lar edi. Shoirning 2019-yilda chop etilgan “Tanlangan asarlar”¹⁷⁶ida ushbu she‘r 4+4+4+4 shaklida 4 band 16 misra ko‘rinishida berilgan. She‘rning grafik qurilishi asliyatdagidek saqlangan, ammo oxirgi 5 bandi tashlab ketilgan. Natijada, she‘rning xotima qismi yo‘qolib, she‘r yakunlanmay qolgan.

¹⁷³ Олимжонов X. Муқаммал асарлар тўплами. 1-жилд – Т.: Фан, 1979. – Б. 37 (351)

¹⁷⁴ Зулфия, Олимжонов X. Қўшчашма. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2015. – Б.124.

¹⁷⁵ Олимжонов X. Муқаммал асарлар тўплами. 1-жилд.– Тошкент: Фан, 1979.- Б. 57.

¹⁷⁶ Олимжонов X. Танланган асарлар. – Тошкент: Шарқ, - Б. 2019. Каримов, Н., Отажанова М.

Bois Qoriyev (Oltoy)ning jurnalda 7 ta “Telefon”¹⁷⁷, “Bu dam”¹⁷⁸, “Qutlash”¹⁷⁹, “O‘zimga o‘zim”¹⁸⁰, “Zindon”¹⁸¹, “Yangi davr yigitlari”¹⁸², “Yalta kunduzi”¹⁸³ nomli she’rlari berilgan. Keyingi nashrlarda grafik shakllanish bo‘yicha o‘zgarishlarga uchragan. Ijodkor o‘z davrida bo‘layotgan o‘zgarishlarga, yangiliklarga munosabat bildirib borgan. Bunday holat jurnaldagи “Telefon”, “Qutlash”, “Yangi davr yigitlari” she’rlarida yaqqol namoyon bo‘ladi. “Bu dam” she’rida shoir Moskvada o‘qib yurgan kezlarida, u yerdagi hayot, taraqqiyot shoirning ilhomini keltirgani aks etadi. Birinchi bandida hayotning qaynab, bag‘rini ochishi, zamon nag‘mali tilaklar otishi, ikkinchi bandda davrning qaynashiyu, madaniyatning o‘ynashi, uchinchi bandda ko‘chada mashina, tramvay, aravalarning u yoqdan bu yoqqa bir-biriga to‘qnashmasdan tartib bilan o‘tishi, yashash sari intilishi, to‘rtinchi bandda elektr kishilar qurolga aylangani, bularning barchasi maqsad, zafar uchun ekanligi, beshinchi bandda esa bunday pallada yo‘jni bor qilish, zavqlanib, ilhomlanish kerakligi aytib o‘tiladi. She’r “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida 5+4+11+7+6 shaklida berilgan bo‘lib, 5 band 33 misradan iborat.

Oltoyning “Armug‘on”¹⁸⁴ sher’iy to‘plami mavjud. Mazkur to‘plamda jurnalda keltirilgan she’rlaridan “Yalta kunduzi” she’ri uchraydi. She’r Yaltada yozilgan, jurnalda 6+6+6+4+4 shaklida 5 band 26 misradan iborat tarzda berilgan. She’rda quyosh chiqqach Yalta tog‘i o‘zgacha mo‘jizaviy bir ko‘rinishda bo‘lib, uning nurlarini o‘ziga tortishi, u sokin yerga xastalar, bolalar, ayollar borib, nur uzra yotib, kunduz baxtini totishi, Yalta kunduzida tabiatning o‘zi maftunkor tusga kirishi, bulutlar tog‘ni quchoqlab allalashi, daraxtlar kunduz bazmida shamoldan egilishi, bunday kezlarda kasallik umuman yuvilib ketishi, nafas bo‘g‘mali esa havoda yoyilib ketishi ko‘tarinki kayfiyatda, chiroyli o‘xshatishlar bilan aks ettirilgan. Ammo bu she’r 1967-yilda nashr etilgan “Armug‘on” she’riy to‘plamida grafik qurilish jihatidan va ma’nosi jihatidan ham batamom o‘zgarishga uchragan. Grafik qurilish jihatidan 2+2+2+2+2+2+2+2+2 shaklida berilgan. She’rning

¹⁷⁷ Олтой. Телефон://Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 7-8. – Б.83-86.

¹⁷⁸ Олтой. Бу дам://Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 4. – Б.29.

¹⁷⁹ Олтой. Қутлаш://Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 5. – Б.31.

¹⁸⁰ Олтой. Ўзимга ўзим://Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 7-8. – Б.33.

¹⁸¹ Олтой. Зиндон://Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1929. – № 6. – Б.19.

¹⁸² Олтой. Янги давр йигитлари://Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1929. – № 7-8. – Б.9.

¹⁸³ Олтой. Ялта кундузи://Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1929. – № 9-10. – Б.7.

¹⁸⁴ Олтой. Армуғон. – Т.: F.Гулом, 1967, – Б. 39.

jurnaldagi va nashr variantini qiyoslasak, quyidagi o‘zgarishlarni ko‘ramiz:

*Tong yulduzi yuksakni,
Tango o‘zi qoplag‘ach.
Yalta tog‘i cho‘pchakni,
Ko‘pchilikka madh etgach.
Mo‘jazgina binolar,
Quyosh nurin tortarkan.*

*Minglab xasta galalar,
Sukut shohin maqtarkan.
Bola, xotin, noziklar,
Nurlar uzra yotarkan.
Asrlar yig‘lag‘on jonlar,
Kunduz baxtin totarkan.*

*O‘yun yulduzlari,
Barkashdek yastansa.
Kelinchak maysalar,
Qalbimni ovutsa.
Sezgilar hukmiga hujum boshlansa,
Tasalli to‘lqinlar jarayon etsa*

*Bulutlar tog‘ni quchoqlab,
Bag‘riga singib allalar.
Daraxtlar yelda egilib,
Kunduz bazmni ko‘tarar.*

*Kunduzda kasallik sezgilar
Daryoda yuvilib ketdi.
Kunduzda nafas bo‘g‘malari,
Havoda yoyilib ketdi.*

*Tong yulduzi yuksakdan
Yarqirab turar tanho.*

*Bir suluv dilbar yanglig‘
Qiladi shirin imo.*

*Asta tong otib kelar,
Quyosh yoyer sepini.*

*Zar shu‘lalar o‘padi,
Zumrad dengiz chetini.*

*Ko‘p dirlrabo go‘zallar,
Hordiq olar sohilda.*

*Xilma xil manzaralar,
Ilhom qo‘zg‘aydi dilda*

*Erkin jonli to‘lqinlar,
Ko‘zni maftun etadi.*

*Goh jim, goh bir-birini,
Quvalashib ketadi.*

*Tog‘ boshida bulutlar
Oppog‘jig‘a bo‘rkabi.*

*Shunday ilhom maskani,
Bu qora dengiz labi.*

“Armug‘on” to‘plami.1967

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” 1929-yil

Oltoy she‘rni to‘plamga kiritishdan oldin mukammalligini ta‘minlash maqsadida ko‘plab tuzatishlar kiritgan, qayta ishlagan. She‘r qofiyalanishi, so‘z qo‘llashi, grafik shakllanishi jihatidan sayqallashtirilgan. Jurnalda bosilgan matn she‘rning dastlabki varianti bo‘lgan, nazarimizda. Masalan, oldingi uch bandning 6 misralik, qolgan

ikki bandning 4 misralik shaklda ikki xil ko‘rinishda berilishi bir oz grafik qurilish jihatidan noqulaylik tug‘dirgan. Oltoy she’rlari bugungi kunda adabiy merosimizda o‘z o‘rniga ega. Oltoy ijodiy merosini qayta nashr etish zarurati seziladi.

Abdulla Alaviyning “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida “Angladim”¹⁸⁵, “Tiflis”¹⁸⁶, “Neva xotiralar”¹⁸⁷, “Dengizga”¹⁸⁸, “Oktyabr arafasida”¹⁸⁹, “Karvon”¹⁹⁰, “Arslonbobg‘a”,¹⁹¹ “Yo‘lovchi”¹⁹² kabi 8 ta she’ri bosilgan.

Shoirning “Maorif va o‘qitg‘uvchi” 1926-yil 6-sonida “Angladim” she’ri bosilgan. Ammo mazkur she’r N.Karimovning “XX asr adabiyoti manzaralari” kitobida 1922-yilda “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida berilgan deb ko‘rsatilgan. Ma’lumki, “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnali 1925-yil mart oyidan ish boshlagan. She’r jurnalda 4+4+4+4+4+4+4+4+4+2 ko‘rinishida jami 11 band, 42 misradan iborat. Oxirgi bandi ikki misradan iborat, unda she’r xotimasi joylashgan. “XX asr adabiyoti manzaralari” kitobida she’r 4+4+4+4+4+2+4+4 ko‘rnishida 8 band 30 misrdan iborat shaklda berilgan. Bu yerda yettinchi, to‘qqizinchi va oxirgi ikki misralik o‘n birinchi bandlar tashlab ketilgan. A.Alaviyning “Karvon” she’rida Yalta oqshomlarida shoirni qurshagan kechinmalar o‘z aksini topadi. “Ushbu she’rda Cho‘lponona ruh, Cho‘lponona jasorat sezilib turadi”- deydi, Naim Karimov. Ushbu she’r ilk bor “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida nashr etilgan bo‘lib, 2+4+4+4+4+4+4+4+4+4+4 shaklida jami 12 band 46 misradan iborat. She’rning muqaddima qismi birrinchi ikki misralik bandda joylashgan. “XX asr adabiyoti manzaralari” kitobida she’rning 4 bandi: beshinchi, oltinchi, yettinchi va o‘n ikkinchi bandlari olinib tahlilga tortilgan.

Mirtemirning “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida “Yozgi tong”¹⁹³, “Dengiz”¹⁹⁴, “Edilda”¹⁹⁵, “10 yilni qutlab”¹⁹⁶, “Biz temirdan o‘samiz”¹⁹⁷,

¹⁸⁵ Алавий А. Англадим. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 6. – Б.21.

¹⁸⁶ Алавий А. Тифлис. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 8-9. – Б.59.

¹⁸⁷ Алавий А. Нева хотирлари. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 8-9. – Б.60.

¹⁸⁸ Алавий А. Денгизга. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 8-9. – Б.60.

¹⁸⁹ Алавий А. Октябрь арафасида. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 5. – Б.32.

¹⁹⁰ Алавий А. Карвон. Шеър. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 12. – Б.85.

¹⁹¹ Алавий А. Арслонбобга. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 9-10. – Б.36.

¹⁹² Алавий А. Йўловчи. Шеър. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1929. – № 2-3. – Б.39.

¹⁹³ Миртемир .Ёзги тонг. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 6. – Б.20.

¹⁹⁴ Миртемир .Денгиз. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 7-8. – Б.33.

¹⁹⁵ Миртемир .Эдилда. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1929. – № 1. – Б.38.

¹⁹⁶ Миртемир. 10 йилни кутлаб. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1929. – № 5. – Б.2.

¹⁹⁷ Миртемир. Тонғи товушлар. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1929. – № 1. – Б.37.

“Tongg‘i tovushlar”¹⁹⁸ kabi she’rlari berilgan. “Edilda” she’ri erkin vaznda yozilgan bo‘lib, 13+4+12+6+2 shaklida berilgan, 5 band 37 misradan iborat. She’rda Edil daryosi to‘lqinlari beshik-beshik bo‘lib, xuddi birovdan qo‘rqqandek oqishi, uning to‘lqinlari ucholmasligi, qora yer u to‘lqinlardan osholmasligi, kimlar uchun oqayotganini bilmay, yana orqaga qaytishi, borliq uyquga cho‘mganda oy Edilga nurini sochishi, bu paytda Edil bog‘larga bog‘bon bo‘lib cho‘llarga oqishi, shunda unga yulduzlar nechun hech uxlamaysan, ko‘zlarining mungli, kimni izlayapsan deb savol berishi, unga bu odatni kim o‘rgatganligi haqida savol berishi tasvirlanadi. Mirtemirning “Tanlangan she’rlar”¹⁹⁹ida esa she’rning ba’zi so‘zлari almashtirilgan, ba’zi qatorlari tushirib qoldirilgan. 11+4+18+1 shaklida 4 band 34 misra ko‘rinishida nashr etilgan. She’rning birinchi band ikkinchi, uchinchi misralari jurnalda “Beshik-beshik bo‘lib keladirlar, Hurkkan kabi birovdan” tarzida berilgan bo‘lsa, “Tanlangan she’rlar”da “Dasta-dasta keladirlar, Hurkkan kabi kechadan” tarzida berilgan. Bu bandda Edil daryosining oqib kelishi tasvirlanadi. Edilning to‘lqinlari beshik-beshik bo‘lib oqishi, dasta-dasta bo‘lib kelishidan ko‘ra haqiqatga yaqindir. Buni she’r misralari ham tasdiqlaydi:

*To ‘lqinlarga qarab aslo to ‘ymadim,
Beshik-beshik bo‘lib keladirlar,
Hurkkan kabi birovdan.
Man
qarayman
darchadan...
Qanotsizlar to ‘lqinlar, ucholmaylar...
Qaro yerlar, o‘rmonlardan osholmaylar...
-qocholmaylar...*

Yana she’rning shu bandida “Qaro yerlar, o‘rmonlardan osholmaylar... -qocholmaylar” misrasi “Tanlangan she’rlar”da “Qaro yerlar, o‘rmonlardan osholmaylar” tarzida berilgan. Ya’ni misraning oxirgi “qocholmaylar” so‘zi qolib ketgan. Bunday hol she’rning boshqa misralarida ham kuzatiladi. Bundan ma’lum bo‘ladiki, she’rning keyingi

¹⁹⁸ Миртемир. Биз темирдан ўсамиз. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1929. – № 2-3. – Б.40.

¹⁹⁹ Миртемир. Танланган шеърлар. – Т.:Ўз.дав.нашр,1947. – Б. 12.

nashrlarida jurnal varianti asos qilib olinsa maqsadga muvofiq bo‘lar edi.

Jurnalda Bektosh (Nazrilla Haydariy) 9 ta “Yana”²⁰⁰, “Tingla kel”²⁰¹, “Ko‘rsam”²⁰², “Kimdan o‘rganding dedingiz”²⁰³, “Ayriliqda”²⁰⁴, “Sayrasin”²⁰⁵, “Istamas”²⁰⁶, “Bag‘ishlang go‘zalim”²⁰⁷, “Oqshom”²⁰⁸, “U qarash”²⁰⁹ kabi she’rlari bilan faol ishtirok etgan. Bektoshning ushbu she’rlari bilan tanishganimizda, uning o‘z davrining hur fikrli farzandli ekanligiga amin bo‘lamiz. Inson qalbidagi nozik his-tuyg‘ularni va ichki kechinmalarni g‘oyat nafislik va nazokat bilan boshqa qalblarga jo qilish mahoratini yaxshi egallagan. Bu uning “Yana”, “Ayriliqda”, “Oqshom” kabi she’rlarida yaqqol namoyon bo‘ladi. Masalan, “Ko‘rsam” she’rida hech qanday hajr-firoqsiz, dardu ohsiz yorga yetishish zavqi tasvir etilgan bo‘lib, she’r bilan tanishganimizda bu zavjni tuyib, shoir quvonchiga sherik bo‘lib qolishimiz mumkin:

*Ko‘z yumsa jahon,
Qoplasa,
Tim – tun
Qaro zulmat,
“Un”lard
Na bir “oh!”
Na alam qayg‘uli
Bir “voh!”*

*Har narsa uzoqlashsa ko‘zimdan,
Hatto:
Xabarim bo‘lmasa
Ul choqda o‘zimdan
So‘rsam dudog ‘ingdan
O‘psam yanog ‘ingdan.*

She’r jurnalda 16 misralik bir band ko‘rinishida berilgan. Hech qanday bandlarga bo‘linmagan. She’rda oshiqning ma’shuqasiga erishish orzusi xayolan go‘zal tarzda ifodalangan. Bektosh she’rlari to‘plam holida nashr etilmagani bois uning she’rlarini grafik shakllanish jihatidan tahlil eta olmadik. U haqida matbuot sahifalarida yoritilgan

²⁰⁰ Бектош. Яна://Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 4. – Б.54.

²⁰¹ Бектош. Тингла кел://Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 5-6. – Б.94.

²⁰² Бектош. Кўрсам://Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 7-8. – Б.82.

²⁰³ Бектош. Кимдан ўргандинг дедингиз://Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 11-12. – Б.70-80.

²⁰⁴ Бектош. Айрилиқда://Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 1. – Б.36.

²⁰⁵ Бектош. Сайрасин://Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 2. – Б.48.

²⁰⁶ Бектош. Истамас://Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 2. – Б.48.

²⁰⁷ Бектош. Бағишлиңг гўзалим. Шеър://Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 9-10. – Б.72.

²⁰⁸ Бектош. Оқшом://Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 7-8. – Б.24.

²⁰⁹ Бектош. У қараш://Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 10-11. – Б.34.

maqolalardan quyidagilarni aniqladik, xolos. Bektoshning “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida berilgan she’rlaridan tashqari “Tojik masalasi to‘g‘risida” (“Zarafshon” 1924-yil), “Imlomizda anglashilmag‘on nuqtalar” (“Zarafshon” 1925-yil 27 oktyabr, 8-sentyabr), “Turko‘lo‘ji haqida” (“Zarafshon” 1925-yil 14-noyabr), “Til masalasi tevaragida” (“Zarafshon” 1924-yil 6-,9-iyul), “Xalq adabiyotiga tomon” (“Zarafshon” 1925-yil 11-noyabr), “Yangi ijtimoiy turmush uchun” (“Zarafshon 1925-yil 8-,16- mart) nomli maqolalari chop etilgan. Bektosh 1925-yil sentyabr oyida ilmiy markazda “Lotin harfi masalasi” mavzusida nutq so‘zlaydi va bu nutq haqida “Qizil O‘zbekiston” gazetasida e’lon beriladi²¹⁰.

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida Boturning 12 ta “Qizil oktyabr”²¹¹, “Qo‘shchi”²¹², “Oy parchasi”²¹³, “Oydin kecha”²¹⁴, “Ozod xotin so‘zi”²¹⁵, “O‘tmish va hozir”²¹⁶, “O‘n yil”²¹⁷, “Tong”²¹⁸, ”O‘tmish va bugun”²¹⁹, “Dehqon o‘g‘li”²²⁰, “Go‘dak”²²¹ kabi she’rlari berilgan. Shoir she’rlarining asosini inqilobni kuylash tashkil etsada, tabiat, ayollar erki, vatanparvarlik g‘oyalari kuylangan she’rlari ham yo‘q emas. Masalan, “Qo‘shchi” she’rida oy to‘lganda ajib bir go‘zallik yerni bezashi, so‘ng bir yaproq sovuqdan titrab yerga tushib ketishi va yuzi tuproqqa belanishi, kuz yeli har tomon yurib, sovuqdan xabar berishi, bir ozdan so‘ng oppoq qor yog‘ib, hammaga g‘am solgani, yam-yashil qirlar uzoqda qolgani, dalalar oppoq qorga burkanib, xasrat qilayotgani, dehqon dalada shamol esganda, tongda qo‘sh haydashi, bir ozdan so‘ng quyosh chiqib dehqonga “horma dehqon” deyishi, dehqon charchashni bilmay dalada ish bilan mashg‘ul chog‘ida asta yel esib, mehnatkash dehqonning peshonasidan o‘pishi, ish bilan mashg‘ul dehqon bahorda yana xursand bo‘lishi tasvirlanadi. She’rda to‘rt fasl va unda dehqonning ichki kechinmalari mohirona aks ettiriladi. She’r

²¹⁰ Тахририят.Илмий марказда лотин ҳарфи масаласи. //Қизил Ўзбекистон. – Самарқанд,1925. № 1-сентябр. – Б.2.

²¹¹ Ботур. Қизил октябр. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 9. – Б.39.

²¹² Ботур. Қўшчи. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 3. – Б.33.

²¹³ Ботур. Ой парчаси. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 5-6. – Б.33.

²¹⁴ Ботур. Ойдин кеча. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 7. – Б.25.

²¹⁵ Ботур. Озод хотун сўзи. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 8-9. – Б.61.

²¹⁶ Ботур. Ўтмиш ва хозир. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 11. – Б.27.

²¹⁷ Ботур. Ўн йил. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 11. – Б.24.

²¹⁸ Ботур. Тонг. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1929. – № 2-3. – Б.44.

²¹⁹ Ботур. Ўтмиш ва СССР. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1929. – № 2-3. – Б.42-43.

²²⁰ Ботур. Дехқон ўғли. Шеър. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 7-8. – Б.23.

²²¹. Ботур. Гўдак. Шеър. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 8-9. – Б.61

4+4+4+4+4+4+4+4+4 ko‘rinishida 10 band 40 misradan iborat. Boturning she’rlari to‘plam holida nashr etilmagan.

Shokir Sulaymon o‘zining 7 ta “Qizlar baxti”²²², “So‘nggi muhabbat”²²³, “Qul”²²⁴, “Yukchilar”²²⁵, “Qulliqda”²²⁶, “Qaynar buloq”²²⁷, “Yashasin dunyo oktyabr”²²⁸, “Qizil chechaklar”²²⁹ nomli she’rlarini “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida chop ettirgan. Shoir “Maorif va o‘qitg‘uvchi” hamda “Yer yuzi” jurnallarida 1927-1930-yillarda mas’ul kotib lavozimida ishlagan. Sh. Sulaymonning “Erk kuylari” (1926-yil), “G‘alaba marshi” (1928-yil), “Davr hayqirig‘i” (1932-yil) she’riy to‘plamlari, “Yangi saroy” (1931-yil), “O‘tganlarni eslaganda” (1933-yil) dostonlari, “Achchiq xotiralar” (1930-yil), “Yangi turmushda”, “Baxtli Halima” (1931-yil), “Gulasal” (1933-yil) kabi hikoyalar muallifidir. O‘zbekiston yozuvchilarining birinchi qurultoyiga sovg‘a sifatida “Saylanma asarlar” to‘plami (1934-yil) nashr etilgan. “Qul”, “Qutulish alangasi”, “Qonli devor”, “Sharq qizi” kabi she’rlari bilan o‘zbek she’riyatida sochma janrining, “Oq negr”, “Fin Fon”, “Yama ham Hama” singari asarlari bilan o‘zbek bolalar adabiyotining shakllanishiga katta hissa qo‘shgan. Uning “Qaynar buloq” she’ri Qo‘qonning kun botish tomonidagi mashhur katta bir buloqqa atab yozilgan. She’r 4+4+4+4+4+3 ko‘rinishida 6 band 23 misradan iborat. Shoir ushbu she’rni “Sh” taxallusi bilan bitgan. She’rda yer tagidan shoshqin kuch chidolmasdan sharaq-sharaq qaynab chiqishi, gurkirab, hovliqib ko‘kka sakrashi, isyon, g‘azabga to‘la metin kuch yiroqlarni ko‘zlashi, uning yo‘lini dushmanlar to‘solmasligi, har tomchisi shifo suvi ekanligi, yo‘qlikka singib ketmasdan yangi hayot gullarini g‘arq etganligi, uning to‘lqinlari kuchliligi, uni hech kim yengolmasligi va oxirgi 3 misralik xotima bandida buloq shoirning ko‘ngli kabi to‘xtamasdan sharaq-sharaq oqishi tasvirlanadi. Ushbu she’r Sh.Sulaymonning o‘zi tomonidan 1930-yilda nashr etilgan “G‘alaba

²²² Сулаймон Ш.Қизлар бахти://Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 10-11. – Б.35.

²²³ Сулаймон Ш.Сўнгги муҳаббат://Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 12. – Б.24.

²²⁴ Сулаймон Ш.Кул://Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 12. – Б.26.

²²⁵ Сулаймон Ш. Юкчилар//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 12. – Б.26.

²²⁶ Сулаймон Ш. Қулликда//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 12. – Б.27-28.

²²⁷ Сулаймон Ш. Қайнар булоқ//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 7-8. – Б.32.

²²⁸ Сулаймон Ш.Яшасин дунё октябр//Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 11. – Б.20.

²²⁹ Сулаймон Ш. Қизил чечаклар. Шеър. //Маориф ва ўқитғувчи. Самарқанд, 1926. – № 9. – Б.36-37.

marshi”²³⁰ nomli she’riy to‘plamiga ham kiritilgan. She’r 1927-yilda “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida grafik qurilish jihatidan qanday berilgan bo‘lsa, to‘plamda ham xuddi shunday 4+4+4+4+4+3 ko‘rinishida 6 band 23 misra tarzida berilgan. Adib “Qaynar buloq” ni 1926-yil 15-martda yozgan.

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalining faol mualliflaridan biri Gulbekdir. (Mirhomid Mirjalolov) Uning jurnalda 7 ta: “Kunduz hayoti”²³¹, “Bahordan darak”²³², “San’at g‘unchasi”²³³, “Chirchiq”²³⁴, “Yigirmanchi asr”²³⁵, “Tutqun qizg‘a”²³⁶, “Oktyabr”²³⁷ nomli she’rlari chop etilgan. “Tutqun qizg‘a” she’ri ayollar ozodligi, erkinligi uchun yozilgan bo‘lib, 4+4+4+4 ko‘rinishida 4 band 16 misradan iborat. She’rda yig‘lab, g‘am ila boqib turgan tutqun qizga murojaat etilib, unga jasurlik bilan g‘amni otishi, yangi yo‘l sari yurishi, qo‘llaridagi kishanni uzib, yangi safga qo‘shilishi, zulmatdan to‘qilgan qafaslarni buzib, yo‘llarini ochishi, faqat qayg‘uga berilmay bu balodan o‘zini qutqarishi, dilida borini erkin so‘zlab qalbini sevinchlarga to‘ldirishi, eski saroylardan qochib, erk sari quchoq ochishi, chamanlar ichida erkin yashashi ukdiriladi. She’r sarlavhasi tagida (Ochilmag‘on qizlar uchun) degan jumla bor. She’r mazmunidan bilinadiki, Gulbek o‘z zamonidagi o‘zgarishlarga befarq bo‘lmagan. Afsuski, Gulbekning she’rlari to‘plam holida nashr etilmagan. Shu sababli uning she’rlarini grafik shakllanish jihatidan o‘rgana olmadik.

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalining 1926-1929-yillari sonlarida Oydin (Manzura Sobirova)ning 7ta “Qizlar o‘yini”²³⁸, “Bahor kechalari”²³⁹, “So‘nggi mayoq”²⁴⁰, “Erk qizi”²⁴¹, “Opamg‘a”²⁴², “Yig‘lama”²⁴³, “Eslash”²⁴⁴ kabi she’rlari bosilgan. Shoiraning she’rlari asosan xotin-qizlar muammolarini kuylaydi. Bu haqda O.Tog‘ayev

²³⁰ Сулаймон Ш. Ғалаба марши. Шеърлар. – Самарқанд: Ўзнашр, 1930. – Б. 3.

²³¹ Гулбек. Кундуз ҳаёти. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 1. – Б.39.

²³² Гулбек. Баҳордан дарак. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 5. – Б.34.

²³³ Гулбек. Санъат ғунчаси. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 10. – Б.30.

²³⁴ Гулбек. Чирчиқ. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 10. – Б.31.

²³⁵ Гулбек. Йигирманчи аср. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 6. – Б.20.

²³⁶ Гулбек. Тутқун қизга. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 9-10. – Б.36.

²³⁷ Гулбек. Октябр. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 11. – Б.23.

²³⁸ Ойдин. Қизлар ўйини. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 10-11. – Б.34.

²³⁹ Ойдин. Баҳор кечалари. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 5-6. – Б.34.

²⁴⁰ Ойдин. Мангу маёқ. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 11. – Б.26.

²⁴¹ Ойдин. Эрк қизи. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 12. – Б.38.

²⁴² Ойдин. Опамға. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 1-2. – Б.21.

²⁴³ Ойдин. Йиғлама. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 12. – Б.43.

²⁴⁴ Ойдин. Эслаш. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1929. – № 2-3. – Б.44.

shunday deydi: “Oydinning asarlari qaysi janrda yozilgan bo‘lishidan qat’iy nazar, ular o‘zbek ayollari baxtining mazmunidir”²⁴⁵. Albatta, shoiraning davr voqeligi, xotin-qizlar masalasi, tabiat tasviri ifodalangan she’rlari talaygina. Uning “Qizlar o‘yini” she’ri xalqona uslubda yozilgan bo‘lib, go‘zal qizlar va go‘zal tabiat birlikda tasvirlanishi bilan o‘quvchini o‘ziga rom etadi. She’r ko‘klam chog‘ida bir to‘p qizlar tabiat qo‘ynida quvonch ila gullar tergani, bulbullarning sayrashi, gullarning husni qizlarni yanada yashnatishi, cholg‘u chalinganda ko‘zlar suzilib, qo‘llar tashlanib, qizlarning raqsga tushishi, oyoqlar gurs-gurs, chapaklar qars-qars chalinishi, qizlarning bu o‘yin kulgusidan shoira yayrab ketib yoshlikni eslashi haqida gap boradi. She’r 5+5+5+6+12+2 shaklda berilgan bo‘lib, jami 6 band 35 misradan iborat.

Jurnal ijodkorlarining aksariyati yangi she’riyatdagi turli poetik vositalarni she’rlariga tatbiq etishga harakat qilgan. Jumladan, ular she’rlarida turli epigraf, bag‘ishlov, sarlavha ostidagi izoh, she’r yozilgan sana va joy qaydi, sahifa ostidagi izoh va sharhlar buning dalilidir. Ijodkorlar ularni shunchaki yangilik bo‘lgani uchun emas, balki muayyan g‘oyaviy-badiiy maqsadni ko‘zlagan. Afsuski, qayta nashrlarda bunga har doim ham yetarli ahamiyat berilmagan. Joriy nashrlarda so‘zlarni o‘zgartirish, gohida umuman tushirib qoldirish hollari ham uchraydi. Bunday kamchiliklarni keyingi nashrlarda tuzatish matnshunoslikning dolzarb vazifalaridandir.

Ikkinci bob bo‘yicha xulosalar:

1. “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalidagi nasriy asarlar 20-30-yillarda yurtimizda hukm surgan siyosiy ahvol va ajdodlarimizning turmush tarzi, xohish-istiklari, umuman tarixiy haqiqatlarni yoritishi bilan qimmatlidir. Jurnaldagi bu singari ko‘plab nasriy asarlar davr ruhidan kelib chiqqan holda saralangan va shundan so‘ngina o‘quvchilar hukmiga havola etilgan.

2. Qarshiliklarga, ziddiyatlarga qaramasdan o‘zligimizni, milliyligimizni asrab qolish, yosh avlodni ilm ma’rifatli qilish masalalarini o‘zining bosh mavzusi etib belgilagan asarlar Elbekning “Qishloqqa sayohat”, “Kuzatishda”, “Kelgusining quyoshi”, hikoyalari, N.Rahimiyning haqiqiy erkni kuylovchi otashin she’rlari buning

²⁴⁵ Матмурадова М.Ойдиннинг ойдин йўли. – Т.: А.Навоий, Миллий кутубхонаси, 2006. – Б.4.

dalilidir. To‘g‘ri, bular ijodida ham sho‘ro davri mafkurasiga mos tendensiyalar kuzatilsa-da, ammo adabiy merosining asosiy qismini tilimiz, adabiyotimiz, dinimiz va jamiyatimiz taraqqiyotiga bag‘ishlangan g‘oyalar tashkil etadi.

3.“ Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida nazmiy asarlari bosilgan shoirlarning aksariyatida novatorlik xususiyatlari she’rlarning grafik shakllantirilishida, bandlarga bo‘linish, misra qurilishi, yondosh matn ramka unsurlarini badiiy-g‘oyaviy maqsadga bo‘ysundirilishida ham namoyon bo‘ladi. Ijodkorlar she’riy merosining bu tomonini maxsus o‘rganish yangi o‘zbek she’riyatining poetik shakllanishi va rivojini o‘rganishda muhim o‘rin tutadi.

4. She’rlardagi grafik shakllantirilish, band va misra qurilishidagi o‘ziga xosliklar, yondosh matn (ramka) unsurlarining funksionalligini hisobga olib qayta nashrlarda ularni asliga mos holda tiklash zaruratdir. Jumladan, Oybekning “Erkin qush”, Oltoy (Bois Qoriyev)ning “Armug‘on”, N.Rahimiyning “Kelingiz” kabi she’rlari buning isbotidir.

Adabiy tanqidga oid maqolalarda badiiy matn talqini masalasining yoritilishi

XX asr 20-30-yillari o‘zbek adabiyotida mukammal badiiy asarlarning adabiy jarayonda va adabiy muhitdagi o‘rnini baholovchi adabiy-tanqidiy maqolalarning salmoqli qismi “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida nashr etildi. “...Adabiyotning bir qismi adabiy tanqid esa jamiyat badiiy taraqqiyotini ilmiy bilishning aniq ko‘rinishidir”²⁴⁶. Shubhasiz, bu maqolalar ham adabiy jarayon, adabiy muhit tarixini o‘rganishda muhim adabiy manba vazifasini o‘taydi.

Jurnalining 1925-1929-yillardagi sonlarida o‘z oldiga adabiyot taraqqiyotini maqsad qilib, o‘z davridagi asarlarning yutuq va kamchiliklarini ko‘rsatib beruvchi adabiy-tanqidiy maqolalar bosilgan. “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalining 1925- yilgi 4-,5-,6-,7-,8-sonlarida Vadud Mahmudning “Bugungi she’rlarimiz va san’atkorlarimiz”²⁴⁷, G‘ozi Olimning “Adabiyot to‘g‘risida xato nazariyalar”²⁴⁸, Cho‘lponning “Ulug‘ hindiy”²⁴⁹, Vadud Mahmudning “Turk adabiyoti tarixi”²⁵⁰, Sherbek Ahmadiy (Ramul)ning “Birinchi o‘rnak darsligi”²⁵¹, “Ikkinchi o‘rnak darsligi”²⁵², “Uchinchi o‘rnak darsligi”²⁵³, H.Nuri tarjimasida Qubikufning “Rusianing buyuk adiblari”²⁵⁴, Inoyat Sayidning “O‘qish kitoblarida fanniy xatolar”²⁵⁵, L.Xo‘jayevning “Qo‘llanma va darsliklar tevaragida”²⁵⁶, Ramulning “Sovg‘a to‘g‘risida fikrlar”²⁵⁷, Fitratning

²⁴⁶ Назаров Б., Расулов А., Қахрамонов Қ., Ахмедова Ш. Ўзбек адабий танқидчилиги тарихи. – Т.: Чўлпон, 2012. – Б. 22.

²⁴⁷ Вадуд Махмуд. Бугунги шеърларимиз ва санъаткорларимиз. //Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 4. – Б.54-58; Бугунги шеърларимиз ва санъаткорларимиз. //Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 7-8. – Б.115-117.

²⁴⁸ Фози Олим. Адабиёт тўғрисида хато назариялар //Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 4. – Б.64-69.

²⁴⁹ Чўлпон. Улуғ хиндий. //Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 7-8. – Б.74-78.

²⁵⁰ Вадуд Махмуд. Турк адабиёти тарихи. //Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 9-10. – Б.109-116.

²⁵¹ Аҳмадий Ш. Биринчи ўрнак дарслиги. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 2. – Б.66-71; Иккинчи ўрнак дарслиги. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 5. – Б.45-49; Учинчи ўрнак дарслиги. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 6. – Б.30-32; Учинчи ўрнак дарслиги. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 7-8. – Б. 49-52.

²⁵⁴ Қубикуф. Русиянинг буюк адиблари. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 3-4-5-7-8.

²⁵⁵ Сайд Э. Ўқиш китобларида фаний хатолар. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 2. – Б. 53-55.

²⁵⁶ Хўжаев Л. Қўлланма ва дарсликлар теварагида. // Маориф ва ўқитғувчи. . – Самарқанд, 1928. – № 2. – Б. 55-56.

“Ahmad Yassaviy”²⁵⁸ kabi 11ta adabiy-tanqidiy maqolalar nashr etilgan. Mazkur tanqidiy maqolalar adabiyot va maorif sohalardagi materallarni baholab, shu davr taraqqiyoti uchun qo’shayotgan hissasini qay darajada to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri ekanini ko‘rsatib berdi. Bildirilgan fikrlarning barchasi ham xatosiz, to‘g‘ri deb ayta olmaymiz, ammo haqqoniy aytilgan fikrlar ham yo‘q emas.

Jurnaldagи “Bugungi she’rlarimiz va san’atkorlarimiz”, “Adabiyot to‘g‘risida xato nazariyalar”, “Ulug‘ hindiy”, “Turk adabiyoti tarixi”, “Rusiyaning buyuk adiblari”, “Ahmad Yassaviy” nomli maqolalarni adabiy yo‘nalishdagi *adabiy-tanqidiy maqolalar*, “Birinchi o‘rnak darsligi”, “Ikkinchи o‘rnak darsligi”, “Uchinchi o‘rnak darsligi”, “O‘qish kitoblarida fanniy xatolar”, “Qo’llanma va darsliklar tevaragida”, “Sovg‘a” to‘g‘risida fikrlar”, “Savodsizliqni bitiruvchining yo‘ldoshi” maqolalarni *pedagogik xarakterdagi tanqidiy maqolalar* sifatida tasnif qilish mumkin.

Jurnalning 1925-yilning 4-, 5-, 6-, 7-, 8-sonlarida chop etilgan Vadud Mahmudning “Bu kungi she’rlarimiz va san’atkorlarimiz” mavzusidagi tanqidiy maqolasida: “... bashariyatning “urfoni koinot” haqida topg‘on yo‘llarining eng muazzami va hayotysi tasavvufdir”, “...san’at san’at uchun emas, balki hayot uchundir”²⁵⁹, kabi haqqoniy va keskin fikrlar aytiladi. Muallif she’rni ikki jabhaga bo‘ladi: “Haqiqiy va majoziy ishq. Haqiqiy ishq ruhi umumiya hulul dardidurki, eng yuksak va orifona bir amaldir. Majoziy ishq esa oddiy va nafsoniy ehtirosdurki, umumiya va tabiiy bir mayldir”. Haqiqiy va majoziy ishq she’rning bu ikki jabhasini yuzaga keltirdi. Navoiy, Fuzuliy, Ahmad Yassaviy, Mashrab haqiqiy ishq shoirlaridir degan fikrlar aytiladi. Shuningdek, yangi adabiyotning paydo bo‘lish jarayoni, shakl va mazmun, ijodkor va jamiyat, she’r texnikasi, go‘zal san’at haqida mulohazalar bildiriladi. “Shoir va shoir bo‘lg‘uvchilarimizning eng katta ahamiyatsiz qarag‘on, diqqat qilmag‘on nuqtasi she’r texnikasidir. Ularning mavzulari bilan olg‘on shakllari, qabul qilg‘on vazn va ohanglari, so‘z tuzilishlarining aloqasi yo‘q hukmidadir...Bu robitalarni eski she’rga usta Fitrat bilan yangi she’rimizning birinchi namoyandası Cho‘lponning oz-moz rioya

²⁵⁷ Рамул. Совфа тўғрисида фикрлар. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1928. – № 3. – Б. 55-57.

²⁵⁸ Фитрат. Ахмад Яссавий. // Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 6. – Б. 29-33; Ахмад Яссавий. // Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 7-8. – Б. 39-43.

²⁵⁹ Вадуд Махмуд.Бугунги шеърларимиз ва санъаткорларимиз. // Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 4. – Б.55.

qilg‘onini ko‘ramiz”,²⁶⁰ - deb yozadi muallif. Fikrlarini amerikalik mashhur shoir Edgar Poning so‘zlari, tajribalari bilan izohlaydi. Muallif Edgar Po o‘z asarlarini yaratishda ilhomga ahamiyatsiz o‘rin berib, she’r tamomila muhokama, hisob va o‘lchak natijasi muqobilida ish tutishini keltirib o‘tadi. Umarxonning she’rini Edgard Po asarlariga solishtiradi va yosh ijodkorlarga namuna qilib ko‘rsatadi. Navoiyning she’ridan misol keltirib²⁶¹, uni kalimaning, tovushning ma’no bilan kelishmagi kerakligini yaxshi tatbiq qilganligini aytadi:

*Ko ‘ngliga o ‘guldi ko ‘hi anduh,
Anduhi yig ‘ildi, qo ‘h to ko ‘h.*

“Shu baytda “o”” tovushining ugultisi, “g”ning gumburlashi, “h”ning sochilib ketishi va bu tovushlarning takrori haqiqatan tog‘ning yiqilib, ustiga sochilib, maydalanib ketishiga, yiqilib daralarning to‘lub, baqirib ketishiga o‘xshamaydirmi?” degan fikrlar bilan maqola yakunlanadi. Bu fikrlardan bilinadiki, Vadud Mahmudning teran nazariyotchi va badiiy unsurlardan yaxshi xabardor ekanligini payqash qiyin emas. Vadud Mahmud faoliyati haqida tadqiqot olib borgan professor Bahodir Karimov ta’kidlaganidek, Vadud Mahmud turli janrda asarlar yaratgan bo‘lsada, ammo ko‘proq munaqqid sifatida tanilgan.

Mazkur maqola 2007-yilda professor B.Karimov tomonidan nashrga tayyorlangan Vadud Mahmud “Tanlangan asarlar” kitobida ham chop etilgan. Muallif Vadud Mahmud haqida shunday yozadi: “Mafkuraviy siyosat ustun bo‘lgan murakkab bir sharoitda Cho‘lpon, A.Qodiriy, Fitrat asarlariga eng to‘g‘ri baho berdi. Adibning o‘ziga xos jihatlaridan biri asarning shakli, uslubi, tili uni birinchi galda qiziqtirib, keyin ma’noga e’tibor beradi”²⁶². Akademik Naim Karimov ham “Istiqlolni uyg‘otgan shoir” risolasida Vadud Mahmud va Cho‘lpon munosabatlariga to‘xtalib, munaqqid ijodiga xolisona baho beradi. “O‘zbek adabiy tanqidchiligi tarixi” kitobida “Bu kungi she’rlarimiz va san’atkorlarimiz” nomli maqola haqida shunday deyiladi: “1935-yilgi adabiy tanqid to‘g‘risida ma’ruza qilgan Rahmat Majidiy Vadud Mahmudni shu maqolasiga asoslanib, burjuaziya yozuvchisining tanqidchisi deb baholagani bir jihatdan, davr adabiy siyosati

²⁶⁰ Шу манба.

²⁶¹ Шу манба.

²⁶² Вадуд Маҳмуд Танланган асарлар.(Нашрга тайёрловчи Б.Каримов). – Т.: Маънавият, 2007-йил. – Б.4-5.

millatparvarlik ruhidagi tanqidning ko‘zini ochirmaslikka harakat qilganini bildirsa, ikkinchi bir jihatdan, davr adabiy tanqidga ham xuddi badiiy adabiyot kabi mafkuraviylikni bosh mezon qilib qo‘yganini ko‘rsatadi. “Holbuki tanqidga yaxshigina kuchga ega bo‘lgan Vadud o‘rtoq” N.Hakimning asl “vadudona” qiyofasi, olimlik salohiyati, 20-yillar adabiy tanqidchilari orasidagi o‘ziga xos individual uslubining eng muhim xususiyatlari shu maqolada tajassumini topgan edi”²⁶³.

Rahmat Majidiyga Vadud Mahmudning islom, sharq va tasavvuf falsafasiga suyanganligi, Turkiya va o‘zbek adabiyotining mushtarakligi haqida aytgan fikrlari yoqmaydi va olimni bu maqolasi uchun “idealist tanqidchi” deb aytadi. Shu maqolasi sabab Vadud Mahmud O‘zbekiston madaniyatichilarining ikkinchi qurultoyi zalidan “Cho‘lpon maddohi” aybi bilan quviladi. Shundan keyin Botu va Sotti Husaynlar matbuotda uni qoralovchi maqolalar bilan chiqadilar. Holbuki, Vadud Mahmud mazkur maqolasida o‘zbek nasri, nazmiga asosli va xolis baho bergan edi²⁶⁴. Maqolada eski adabiyotni yangi adabiyot bilan doim bog‘liq bo‘lishi kerakligini, kalimaning, tovushning ma’no bilan kelishmagini, ijodiy kuchning yuzdan to‘qson to‘qqiz foizini hisob va o‘lcham tashkil qilishi haqidagi fikrlar o‘z qadrini yo‘qotmaydigan, haqiqiy fikrlardir. Vadud Mahmud mumtoz adabiyot vakillari asarlariga islom va tasavvuf ruhi nazari bilan qaraydi. U ijodkor dunyoqarashi, adabiyotning go‘zalligi uchun jahon adabiyoti tajribalaridan andoza olib, Edgar Poning tajribasiga murojaat etadi. Mumtoz adabiyot xususiyatlari, tasavvuf haqida falsafiy mushohadalar yuritadi. Asarda muallif o‘sha davrda ro‘y berayotgan ba’zi adabiyot muammolariga to‘g‘ri ta’rif berib, yechimini ko‘rsatib bergan. “Bizda adabiyot Turkiya adabiyoti taqlidi bilan boshlang‘ondir” degan bahsli o‘rirlarni inobatga olmaganda, munaqqidning adabiy qarashlari, ilmiy-estetik dunyoqarashi va fikrlari 20-yillar adabiy tanqidchiligidagi muhim o‘rin tutadi. Mazkur maqola 20-30-yillar adabiy tanqidchiligi, shu davrda ijod qilgan ijodkorlar asarlari haqida qimmatli ma’lumotlar, tanqidiy mulohazalar beruvchi bebahon manbadir.

Jurnalning 1925-yil 2-sonida chop etilgan G‘ozi Olimning “Adabiyot to‘g‘risida xato nazariyalar” nomli tanqidiy maqolasi ham diqqatga sazovordir. Unda Abdurahmon Sa’diyning 1924-yilda nashr

²⁶³ Назаров Б., Расулов А., Каҳрамонов Қ., Аҳмедова Ш. Ўзбек адабий танқидчилиги тарихи. – Т.: Чўлпон, 2012. – Б. 92.

²⁶⁴ Қаранг: шу манба. – Б.92.

etilgan o‘rta maktablar uchun mo‘ljallangan “Amaliy ham nazariy adabiyot darslari” asari haqida mulohaza yuritiladi.

G‘ozi Olim bu asarni katta xursandchilik bilan qo‘lga oladi, chunki Sa’diygacha hech kim adabiyot nazariyasi haqida yozishga jasorat qila olmagan. Asarni o‘qigan G‘ozi Olimning xursandchiligi uzoqqa cho‘zilmaydi. Buni u quyidagicha ta’riflaydi: “Yozuvchining usulsizlig‘i, uslub va tildagi buzuqliklari, asardagi bir-biriga qarshi (zid) bo‘lg‘an nazariyalar, o‘rinsiz takrorlar meni hayron qoldirdi”²⁶⁵.

Muallif “Adabiyot darslari”dagi buzuqliklarni ikkiga ajratadi: 1) nazariyadagi buzuqliklar, 2) tuzilish va tildagi buzuqliklar. “Men bu maqolada ko‘proq nazariyadagi xatolarg‘a to‘xtalaman. Chunki bir narsaning qiymati undagi fikrlarning mohiyatiga qarab belgilanadir” - deydi, muallif. A.Sa’diyning eng katta xatolari ijod masalasidagi nazariyalar ekanligini. Bu xususda xatolarini birma-bir ko‘rsatadi. A.Sa’diy kitobining 78-betidagi “To‘g‘risi, har bir san’atkorona she’riy asarda tabiatga taqliddan boshqa shoirning o‘zligi ham yotadir. Shuni unutmasliq kerakki, ham odam tashqari dunyoni emas, o‘zining ichki dunyosini, ya’ni miyasidagi dunyoni ko‘radir” - degan fikrlarini keltirib o‘tadi.

G‘ozi Olim ta’kidlashicha, asarda to‘rt satr bilan anglatish mumkin bo‘lgan masalani bir necha sahifa yozib, o‘rinsiz nasihatlar, takrorlar bilan to‘ldirilganligi, “el adabiyoti”ni “omma adabiyoti” deb xato atab, shunday muhim mavzuga 5 sahifa ajratilgani, shuningdek, adiblarimizni adabiy maktablar va oqimlarga bo‘lishda mutasavvuf – mistik So‘fi Olloyorni “oqartish” maktabiga kiritib, uni Behbudiy va Gaspirinskiy bilan tenglashtirish, Avloniy va Tavallo kabi ijodkorlarni adabiy maktabning boshiga o‘tkazib qo‘yish, Navoiyni turli maktablar orasida sargardon qilishdek ko‘p yanglishlarga yo‘l qo‘yanini, tasavvuf adabiyotini Amir Temur zamonidan boshlangan deb tarixni buzganligi, asarda “Tabiatlamali”, “ich ko‘ngil”, “quloq anglaydur” singari xato jumlalar qo‘llaganini tanqid qilib, asarga quyidagicha baho beradi:

“1. Ilmiy bir asar bo‘la olmaydir.

2. Tili, istilohi, uslubi buzuq.

3. Markisizm asosida yozildi deb da’vo qiling‘on bu asarda moddiyunchiliq javhari ruhiyunchiliq axlati ostida ko‘milib qolgan.

²⁶⁵ Фози Олим. Адабиёт тўғрисида хато назариялар://Маориф ва ўқитфувчи. – Тошкент, 1925. – № 4. – Б.64.

4. Bu asar usulsiz, ta’lim-tarbiya asoslarig‘a muxolif, fikri xatolar bilan to‘lg‘on bir asar bo‘lg‘onlig‘i uchun o‘qitg‘uvchi va o‘qig‘uvchilarimizga rahbar bo‘la olmaydur”.

G‘ozi Olim A.Sa’diyning “Amaliy ham nazariy adabiyot darslari” asariga baho berishda xolis yondoshib, yutuq va kamchiliklarini ko‘rsatgan va shu bilan birga o‘sma davr mafkurasi nuqtai nazarida yondashgan joylari ham uchraydi. Abdurahmon Sa’diyga “markisizm moddiyunlari bilan ruhiyunlar o‘rtasida sargardon” deb nisbat beriladi maqolada. Ammo adabiyot - ko‘ngil ishi ekanligi barchaga ma’lum. Biroq Sovet tuzumining markscha-lenincha mafkurasi, adabiyot ustidan ham hukmron edi. Adabiyot ko‘ngil ishi, ruhiyatni tarbiyalovchi vosita sifatida qaralmas edi. To‘g‘ri, asarni butunlay xatolardan holi deb ham ayta olmaymiz, muallifning maqolada tili, istilohi, uslubi va ilmiyligi jihatidan ko‘rsatgan kamchiliklari e’tiborga molikdir. Biroq: “Markisizm asosida yozildi deb da’vo qiling‘on bu asarda moddiyunchiliq javhari ruhiyunchiliq axlati ostida ko‘milib qolgan” degan fikrlariga qo‘shilib bo‘lmaydi. Asarning 78-betidagi G‘ozi Olim tomonidan qoralangan “To‘g‘risi, har bir san’atkorona she’riy asarda tabiatga taqliddan boshqa shoirning o‘zligi ham yotadir”, “Shuni unutmasliq kerakki, ham odam tashqari dunyoni emas, o‘zining ichki dunyosini, ya’ni miyasidagi dunyoni ko‘radir”- degan fikrlar o‘rinsiz emas. Chunki ijodkor tabiatga taqlid qilishdan boshqa tuyg‘ularni ham his qilishi, ichki dunyosi, dunyoqarashini boyitishi bilan ijodkordir. Albatta, tabiat ijodkorning mukammal asar yaratishi uchun zamin yaratadi.

Bundan tashqari, G‘ozi Olimning “Bu asar usulsiz, ta’lim-tarbiya asoslarig‘a muxolif, fikri xatolar bilan to‘lg‘on bir asar bo‘lg‘onlig‘i uchun o‘qitg‘uvchi va o‘qig‘uvchilarimizga rahbar bo‘la olmaydur” fikriga ham qo‘shilib bo‘lmaydi. Kitobda “Vazn va ohang”²⁶⁶, “Uslubning xususiyatlari”²⁶⁷ kabi bo‘lim va mavzular yaxshi yoritilgan. Bu asar o‘z davrida o‘z o‘rniga ega asarlardan biri bo‘lgani haqida “O‘zbek adabiy tanqidchiligi tarixi” kitobida shunday deyiladi: “Adabiyot ilmi 20-yillarda janrlar masalasiga e’tibor bera boshladidi. Abdurauf Fitrat, Zarif Bashir, Olim Sharafiddinov, Sotti Husayn kabi olimlar bilan bir qatorda Abdurahmon Sa’diy ham janrlar xususida qator

²⁶⁶ Саъдий А. Амалий ҳам назарий адабиёт дарслари. – Т.: Ўрта Осиё давлат нашириёти, 1924. – Б. 57.

²⁶⁷ Қаранг: шу манба. – Б.43.

qarashlarni ilgari surdi. “Amaliy ham nazariy adabiyot darslari” kitobida ilk bor bu masalaning amaliy va nazariy jihatlarini yoritdi”²⁶⁸.

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida rus adabiyoti haqida ham tanqidiy maqolalar bosilgan. Jumladan, jurnalning 1926-yil 3-, 4-, 5-, 7-, 8-sonlarida Qubikufning “Rusiyaning buyuk adiblari”²⁶⁹ nomli maqolasi bunga dalil. Unda Aleksandr Sergeyevich Pushkin bilan birga Mixayil Yurevich Lermontov, Nikolay Vasilevich Gogol, Vissarion Grigorevich Belinskiy kabi buyuk rus so‘z san’atkorlarining hayoti va ijodiga oid qimmatli mulohazalar bildirilgan. Muallif Aleksandr Sergeevich Pushkinga rus adabiyotining genial siyoshi sifatida qaraydi va uning “Yevgeniy Onegin”, “Kapitan qizi” singari bir qancha asarlarini tahlil qilib, yutuq va kamchiliklarini ko‘rsatadi²⁷⁰.

Mazkur maqolada Pushkin, Lermontov, Gogol, Belinskiy kabi ijodkorlarning asarlarida Rusiya boshqaruv tizimi oddiy xalq manfaati uchun xizmat qilmasligi, ijtimoiy va siyosiy turmushni yangidan tashkil qilish lozimligi, bunday sharoitda badiiy adabiyotning bo‘g‘ilishi, inson huquqlarining poymol etilishi haqidagi fikrlar bayon etilgan. “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnali bunday maqolalar orqali 20-30-yillardagi madaniy, siyosiy hayot nafaqat O‘zbekistonda, balki Rusiyada ham qanday bo‘lganligini ko‘rsatuvchi manba bo‘lib xizmat qiladi.

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalining 1927-yil 6-, 7-, 8-sonlarida Fitratning “Ahmad Yassaviy” nomli maqolasi chop etilgan. Maqola Fitratning “Tanlangan asarlar”²⁷¹iga ham kiritilgan. Garchi maqola jurnalning “Taqrid va taqriz” bo‘limida emas, “Adabiy taftishlar va fanniy tekshirishlar” bo‘limida berilgan bo‘lsa-da, Yassaviy asarlariga tanqidiy munosabat bildiriladi. Fitrat maqolada shu paytgacha Yassaviy haqida maqtovlarga va anchagina falsafalarga to‘ldirilgan ma’lumotlar borligi, lekin bularga tayanib, Yassaviy ijodi va shaxsiyati haqida aniq bir tasavvur hosil qilish qiyinligi, shu munosabat bilan Ahmad Yassaviy asarlari, hayoti bilan ancha mashg‘ul bo‘lishga to‘g‘ri kelganligi haqida maqola boshida to‘xtalib o‘tadi. Avvalo, tasavvuf haqida bunday yozadi: “Tasavvuf oqimining ustaligi uning sekinlik bilan, muxolifatni sezdirmasdan burilishidir. Jomiy, ibni Arabiy, Abdulkarim xalifa kabi

²⁶⁸ Назаров Б., Расулов А., Қахрамонов К., Аҳмедова Ш. Ўзбек адабий танқидчилиги тарихи. – Т.: Чўлпон, 2012. – Б. 66.

²⁶⁹ Қубикуф. Русиянинг буюк адилари://Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 4. – Б.32.

²⁷⁰ Саломов Ф., Фуломова Д. Таржима санъати. – Т.: Faafur Fulom, 1973. – Б. 196.

²⁷¹ Фитрат. Танланган асарлар. (Нашрга тайёровчи Болтабоев X.). 2-жилд – Т.: Маънавият, 2000. – Б.

e'tiborli tasavvuf vakillarining ko'rsatganlariga ko'ra tasavvufning turli darajalari, turli munozaralari bor... Tasavvuf maslagi mustamlakachilarning mahkumlarga qilg'on adolatsizliklaridan ham bu adolatsizlikning diniy tasavvufga, dinga tayang'onidan chiqg'on «aks ta'siridir» degan fikrlarni bildirib, so'ng Yassaviyning kimligi, kelib chiqishi, ota-onasi, tahsil olgan joylari, ustozlari, hikmatlari haqida qimmatli ma'lumotlar beradi.

Fitrat maqolada "Devoni hikmat"ning asl nusxasi saqlanmagani, 19-asrdan boshlab Toshkent, Buxoro, Kogon, Qozon, Istanbul shaharlarida bir necha bor nashr etilgani, mavjud nusxalar bir-biridan farq qilishi, Yassaviylik tariqati ko'plab Sulaymon Boqirg'ony, Bobo Mochin, Shamsiddin O'zgandiy Xudoydod, Qul Nasimi va Ubaydiy kabi shoirlarni yetishtirib chiqarishda o'ziga xos mакtab vazifasini bajargani, Yassaviy hikmatlarining axloqiy, falsafiy, ilohiy asoslari Qur'oni karim g'oyalari, payg'ambarimiz Muhammad(s.a.v) hadislari negizida shakllangani, hadislarda muruvvat, saxovat, qanoat va rostgo'ylik targ'ib qilinishi, inson faqat Ollohga tobe bo'lishi haqida asosli fikrlar bildiradi. Shuningdek, Yassaviyning turk dunyosi shoirlari, so'filariga bo'lgan ta'siri, Yassaviyning muhiti, mafkurasi, Yassaviyda tasavvufning darjasи, "Devoni hikmat"ning adabiy qiymati haqida ma'lumotlar berib o'tadi. Fitrat Yassaviy ijodiy yo'nalishi haqida bunday yozadi: "...Unda Navoiyning ingichka istioralari, Boburning forschcha yonishlari yo'qdir. Uning hikmatlari vaznda, qofiyada, uslubda xalq adabiyoti atalg'on she'rlar bilan barobar yuradi. Xalq adabiyotimizdag'i dostonlari qismi "Qissai Ibrohimi Adham", "Dostoni Zaynul-arab" kabi asarlarga mavzu e'tibori, shakl va uslubi bilan ko'prak o'xshaydi. Lekin hikmatdagi "lirim" (yurakchilik) ulardagи "lirim"dan kuchsizrakdur"²⁷². Maqolaning yana bir qismida: "Ahmad Yassaviy so'filar kabi ta'vilga yaqinlashmaydi. Islomda bo'lg'on narsalarning hammasini bo'lg'oni kabi qabul qiladi. U yuqori bosqichdag'i mutasavvuflardan emas, "zohiddir" ...Turk dunyosida o'tgan shoirlar, adiblar, so'filar orasida Yassaviy qadar o'z ta'sirini kengaytgan bir kimsani uchratib bo'lmaydi. O'rta Osiyoning shayxlari, eshonlari Yassaviyni o'zlariga pir, ustoz deb taniydlilar. Ahmad Yassaviydan keyin uning uslubida she'r yozmoq turk shayxlari orasida "moda" shakliga kirgan. Bularning uslub, vazn, mafkura yog'idan Yassaviyni aynan taqlid qilib hikmatlar yozg'on va bu hikmatlarni machitlarda "jahr" kunlarida o'qig'onlar"²⁷³, -deydi.

²⁷² Фитрат. Аҳмад Яссавий.// Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 7-8. – Б. 55-58.

²⁷³. Аҳмад Яссавий.// Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 6. – Б. 39-43.

Ahmad Yassaviy “adashgan gumroh” larga haq yo‘lini ko‘rsatmoqqa o‘zini bag‘ishlaydi. Tariqatda “Jahriya” (Yassaviya) ta’limotiga asos solibgina qolmay Yassaviy maktabi deb nom olgan ilk turk tasavvufiy adabiy maktabiga asos soldi. Ma’rifatda “Sulton orifin” unvoniga sazovor bo‘lib, “Haqiqatning daryosidan gavhar olgan” ustozi komil sanaladi. Navoiy u zotni “turk piri” deb e’zozlagan²⁷⁴.

Fitrat Yassaviy dunyosiga kirib kelgan davr 10-yillarning boshlanishiga to‘g‘ri keladi. Uning “Ahmad Yassaviy” maqolasini o‘qiganimizda, Fitratning tasavvuf haqida “tasavvufning maqsadi yashirin bir kurash, shariatu dindan chiqish, o‘ziga ergashganlarni ham dindan chiqarish, shu yo‘l bilan islom diniga qarshi kurash olib borish” degan tor, bir tomonlama aytgan fikrlarining guvohi bo‘lamiz. Ammo tasavvuf vakillari so‘fiylar shariatu dindan chiqmaydi, balki uning rivoji uchun hammadan ko‘p harakat qiladi. Bizningcha, Fitratning bunday fikrlashiga uning tasavvuf so‘fiylariga nisbatan yashirin, ichki bir qarashi mavjudligi va uning yangi davr odami ekanligidir. Bu haqda adabiyotshunos Uzoq Jo‘raqulov shunday yozadi: “Birinchidan tasavvufning makonini noto‘g‘ri tanlashda, ikkinchidan, so‘fiylik harakatining negizida millat manfaatini ko‘rishda, uchinchidan bunday fikrlashning negizida zohiriylar bir kurash borligida”²⁷⁵.

Maqoladan bilinadiki, Fitrat Ahmad Yassaviy asarlarining tub mohiyatiga kirish uchun chin dildan harakat qilmagandek taassurot qoldiradi. Bu fikrni B. Do‘schorayev “Yassaviy kim edi?”²⁷⁶ majmuasining so‘zboshisida ham keltirib o‘tadi: “Ahmad Yassaviy hikmatlarida: “Har ne balo kelsa boshingga bu Ollohdandir. Qaysidir qilgan gunohing uchun Olloh jazo qilib jo‘natgandir” degan fikrlarni ko‘p bora aytadi. Ammo yana ba’zi hikmatlarida esa zolimlar nisbatan nafsning quli, ochko‘z, xasis kabi so‘zlar ishlatadi. Bu mantiqsizlikka qarshi Yassaviyga: “Madomiki feodallar ham ularning izdoshlari tomonidan kambag‘allarga qilingan zulmlar “xudo”ning amri bilan bo‘lar ekan, modomiki “xudo” u zulmlarni kambag‘allarning boshig‘a “jazo” qilib yuborgan ekan “sen nega boy aulani shuncha so‘kib tashlad? Ularning gunohi yo‘q ekan-ku!” deb qo‘ysa Yassaviyning hech bir javob qaytara olmaslig‘i aniqdir”, - deydi muallif.

²⁷⁴ Болтабоев Х..Абдурауф Фитрат. – Т.: Ёзувчи, 1996. – Б. 20.

²⁷⁵ Жўракулов У. Фитратнинг тадқиқотчилик маҳорати. Филол.фан.ном... дисс. – Т., 1998. –Б. 117.

²⁷⁶ Дўстқораев Б. Яссавий ким эди? – Т.: Халқ мероси, 1994. – Б.5.

Fitratning jurnaldagi 1927-yil 6-sonida berilgan maqolasidagi fikrlar bilan jurnalning 7-, 8-sonida berilgan fikrlarda nomutanosiblik seziladi. Xuddi olim Yassaviy asarlarining asl qimmatini ko'rsatib berishga intilayotgandek, ammo bunga nimadir to'sqinlik qilayotgandek tuyuladi. Bizningcha, Fitrat ushbu maqolada o'zini Yassaviy asarlarini salbiy baholayotganday ko'rsatib, aslida shu yo'l bilan Yassaviy hikmatlarini yanada ommalashtirish, xalqqa tanitish maqsadini qo'ygan. Bu haqda adabiyotshunos Hamidulla Boltaboyev shunday deydi: "Bu bilan olimning o'zi Yassaviy ta'limotiga har tomonlama qaragan bo'lib, uni "mafcura yog'idan salbiy fikrlar bildirgani " holda "san'at yog'idan u qadar zararli emas"ligini ko'rsatgan va bu bilan Yassaviy asarlarining sovet davrida nashr qilinishiga, jumladan, "O'zbek adabiyoti namunalari"ga kiritish uchun yo'l topgan"²⁷⁷. Bu fikrlarni Fitrat o'zining "Yopishmagan gajaklar" maqolasida yanada mustahkamlaydi: "Yassaviy va Yassaviy maktabi shoirlaridan barmoq vaznining chiroylik namunalari bor, foydalanish mumkin"²⁷⁸. "So'fiylar insoniyatni yaratganga muhabbat vositasida kamolotga olib borishga intilgan bo'lsalar, Fitrat va jadidlar bu yo'lni ishonchsiz deb bildilar. Ilm-fan va dunyoviy ma'rifat vositasida najot topish yo'lini tanladilar. Fitrat qarashlari, estetik ideali shu asosda shakllanganligini e'tiborga olsak, masala yanada oydinlashadi"²⁷⁹.

Fitrat Yassaviy hikmatlarini adabiyotimiz mafkuralashtirilgan bir davrda to'lig'icha ijobiy baholay olmasdi, albatta. Zero, 20-30-yillar adabiyoti partiya adabiyoti qolipiga, inqilobdan keyingi davrlarga qaraganda ancha moslashib qolgan davr edi. Nima bo'lganda ham ana shunday bir davrda Fitrat Yassaviy borasida qilingan bu tadqiqtasi asosida uning asarlarini turli cheklardan, tazyiqlardan eson-omon o'tkazib, "O'zbek adabiyoti namunalari" majmuasiga kiritishga, asarlarini nashr etishga erishdi. Bu haqda adabiyotshunos Nodirxon Xasanov ham bunday yozadi: "Fitrat tadqiqtidan dastlab Ahmad Yassaviy merosini mukammal o'rganishga kirishgani, lekin o'sha davrdagi tazyiq va ta'qiblar sababli Yassaviy ijodiyotini sho'ro tuzumi g'oyalaridan kelib chiqib, aniqrog'i, "marksistik ustavokkada turib tekshirish"ga to'g'ri kelgani ma'lum bo'ladi²⁸⁰".

²⁷⁷ Болтабоев Ҳ.Абдурауф Фитрат. – Т.: Ёзувчи нашриёти.1996. – Б. 46.

²⁷⁸ Фитрат. Чин севиши. – Т. : Ғафур Ғулом, 1996. – Б. 252.

²⁷⁹ Жўракулов У. Фитратнинг тадқиқотчилик маҳорати. Филол.фан.ном... дисс. – Т., 1998. – Б. 125.

²⁸⁰ Ҳасанов Н. Ясавийликка доир манбалар ва "Девони хикмат". – Т.: Akademnashr, 2012. – Б.17.

Yassaviy ijodi haqida mustaqillikdan so‘ng ko‘plab tadqiqotlar yaratildi. Jumladan, Toji Qorayev “Hikmatlar kulliyoti”ni (2011, 2015), Nodirxon Xasanovning 2012-yilda nashr etilgan “Yasaviylikka doir manbalar va “Devoni hikmat” nomli monografiyasi va 2017-yilda himoya qilgan “Yassaviylikka doir manbalar va “Devoni hikmat” tadqiqi” mavzusidagi doktorlik dissertatsiyasi fikrimizning isbotidir.

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnali 1925-yil 7-, 8-sonlarida chop etilgan Cho‘lponning “Ulug‘ hindiy” maqolasi ham diqqatga sazovordir. Maqola Dilmurod Quronov, Zamira Eshonova, Ulug‘bek Sultonovlar tomonidan nashrga tayyorlangan Cho‘lponning “Adabiyot nadir”²⁸¹ nomli maqolalar va xotiralar to‘plamida va “Asarlar” to‘plamining 4 jildida²⁸² ham chop etilgan. Maqolada Cho‘lpon ulug‘ hind adibi Robindranath Thokur haqida yozadi. Thokur yoshligida otasi bilan Himolay tog‘iga borgani, uning ko‘k bilan tenglashgan cho‘qqilaridan bahra olgani, ammo u shunday go‘zallik qarshisida lol qolib, shunday iqtidorli ijodkor bo‘lsada, to‘rt qator she‘r bitolmaganini aytib, Cho‘lponning o‘zi ham shunday ijodkor qoshida Thokur singari hayajonga tushganini ta’kidlab, shunday yozadi: “Ruschaga tarjima qilinib bosilg‘on asarlarining ko‘pini o‘qib o‘tganidan keyin, shu ulug‘ va qimmatbaho odamni o‘z elimga tanitmakchi bo‘ldim. Shu niyat bilan qo‘limg‘a necha marotaba qalam olg‘on bo‘lsam, hammasida ham qaltiroq bosdi, to‘xtadim...”.

Cho‘lpon Thokurning adabiy muhitida eski adabiyot bilan yangi adabiyotning mutanosibligini, bizda esa o‘zbeklar eski adabiyotdan arazlab, yangisiga endigina kirayotgani, bu dunyo adabiyot maydonida bir «chaqaloq» misoli ekani, eski adabiyot esa bir “yetim” bo‘lib qolganligini aytib kuyunadi va bu holni “yo‘lsizlik” deb atab, shu maydonda mening o‘zim ham “yo‘lsizman” deb kuyunib, shunday yozadi: “Navoiy, Lutfiy, Boyqaro, Mashrab, Umarxon, Fuzuliy, Furqat, Muqimiylarni o‘qiyman: bir xil, bir xil, bir xil! Ko‘ngil boshqa narsa – yangilik qidiradir; Botu, G‘ayratiy, Oltoy, Elbek, Jo‘lqinboylarni o‘qiyman: quvontiradir xolos! Ular mening uchun yong‘on chiroqlar bo‘lsa ham, mening ertam uchun! Avloniy, Tavallo, Sidqiy va Hakimzodalarni o‘qimayman, o‘qimayman: meni shu holg‘a solg‘on o‘shalar!..”. So‘ng muallif tatar, Ozarbayjon, Usmonlilar adabiyoti

²⁸¹ Чўлпон. Адабиёт надир. (Нашрга тайёровчилар Қуронов Д, Эшонова З, Султонов У.). – Т.: Чўлпон, 1994. – Б.56.

²⁸² Чўлпон. Асарлар.4-жилд. (Нашрга тайёровчи Неъматова Д.). – Т.: Академнашр, 2016. – Б. 31.

haqida mulohazalar yuritadi. Cho‘lpon Thokur ijodini “Sharq va g‘arb o‘rtasidagi oltin ko‘prik” deb ataydi va uning “O‘roq oy” nomli asaridan olingan “Qog‘ozdan qayiqchalar”, “Oq bulutlar bilan to‘lqinlar”, “Ko‘ngilchanlik” nomli uchta she’rini nasriy yo‘l bilan tarjima qilib “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida nashr etdiradi. Ko‘rinadiki, Cho‘lpon adabiyotda yangilik tarafdoi. Shoir jadid ziyolilari ijodidan ruhlangan, o‘quvchilarni xorij adabiyoti ijodkorlari asarlari bilan muntazam tanishtirishga harakat qilgan. Cho‘lpon 1925- yil 11-, 12- sonida esa “Tagur va Tagurshunosliq” nomli maqolasini chop ettiradi. Maqolada Thokurning Nobel mukofotini olganligi haqidagi ilk ma’lumotni 1913-yilda “Sho‘ro” jurnalida o‘qiganligini ta’kidlab, Thokurning “Hoy, yo‘lovchi qiz” she’rini nasrda tarjima yo‘li bilan kitobxonlar e’tiboriga havola etadi²⁸³. Bu haqda Ilyos Hoshimov shunday yozadi: “Tagor to‘g‘risidagi maqolalar va uning asarlaridan namunalar o‘zbek tilidagi gazeta va jurnallarda faqat 1925-yildan boshlab paydo bo‘ldi. Shu yili “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalining 7-, 8-sonlarida o‘zbek shoiri Cho‘lponning “Ulug‘ hindiy” nomli maqolasi bosiladi. Maqola avtori shoirning rus tiliga tarjima qilingan barcha asarlarini zavq bilan o‘qiganligini hikoya qilib, uning asarlarida yuksak badiiy mahorat, chuqur fikrlar mavjudligiga qoyil qoladi”²⁸⁴.

Cho‘lpon ushbu maqolada Navoiy, Lutfiy, Boyqaro, Mashrab, Umarxon, Fuzuliy, Furqat, Muqimiyl, Botu, G‘ayratiy, Oltoy, Elbek, Jo‘lqinboy haqida keskin fikrlar bildiradi. Bu ularni mensimasligidan emas, balki ularni adabiyot taraqqiyoti uchun hissa qo‘sheyotganligini ta’kidlash bilan birga, ijodga bir oz boshqacha uslubda, xalqaro adabiy tajribalar asosida yondoshish lozimligini ta’kidlaydi. Muallif bu maqolada faqat o‘zbek adabiyoti haqida fikr bildirmaydi, balki u Sharq adabiyotidan ham, G‘arb adabiyotidan ham ko‘ngli to‘lmasligini aytadi. Yangi adabiyot uyg‘onish davri hayotiga mos, yangicha bo‘lishini istaydi. Adabiyotni bir xillikdan qutqarish uchun Thokur ijodiga murojaat etadi. Mazkur maqolada yangi o‘zbek adabiyotini yaratish masalasini ko‘ndalang qo‘yadi va Sharq, G‘arb adabiyotini o‘rganib, mazmun va shakl uyg‘unligiga erishish lozimligini ta’kidlaydi. Bu haqida Ozod Sharafiddinov: “Ulug‘ hindiy” maqolasida ancha to‘liq ifodalangan masala – yangi o‘zbek adabiyoti yaratish masalasi edi. Cho‘lponning nazarida bu vazifani muvaffaqiyatli hal qilish uchun

²⁸³ Чўлпон. Тагур ва Тагуршунослиқ. //Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 11-12. – Б. 74.

²⁸⁴ Хошимов. И. Робинранат Тагор. – Т.: Ўзабдабийнашр, 1961. – Б. 51.

Tagordek buyuk san'atkorlar tajribasidan kelib chiqib, Sharq va G‘arb san’atlarini sintez qilmoq va mazmun bilan shaklning uyg‘unligiga erishmoq kerak, zinhor va bazinhor san’atni quruq g‘oyalar majmuasiga aylanib qolishiga yo‘l qo‘ymaslik zarur”²⁸⁵, - deb yozadi.

Thokurning ijodiy merosi nihoyatda salmoqli. U 50 dan ortiq she’riy to‘plam, 12 roman va qissa, 100dan ortiq hikoya, 30dan ortiq pesa, 2000dan ortiq qo‘sish, 200ga yaqin publisistik maqola, maktab darsliklari, ko‘plab ilmiy asarlar yozgan. Chunonchi, “Hisob-kitob” hikoyasida Hindistonda pul hukmronligini zo‘r mahorat bilan ohib beradi²⁸⁶.

Maqola Cho‘lponning adabiy tanqidchi sifatidagi iqtidorini, mustaqil fikrlarini, dunyo adabiyoti tajribalari o‘zbek adabiyoti uchun nihoyatda zarur ekanligini ko‘rsatadi. Cho‘lpon “yo‘lsizlik”dan qutulishni istaydi, bu yo‘lda yangilik axtaradi. Uni o‘zbek adabiyotidagi amalga oshirilayotgan ishlar qoniqtirmaydi. “Cho‘lpon R.Tagordek buyuk san’atkorlar tajribasidan kelib chiqib, yangi o‘zbek adabiyotini yangilash tarafdori sifatida maydonga chiqadi. Umuman, 20-yillarda yozilgan boshqa qator maqolalarida ham bu masalaga qayta-qayta munosabat bildiradi. Buning uchun, birinchi navbatda, Sharq bilan G‘arb san’atlarini o‘zaro uyg‘unlashtirmoq va mazmun bilan shaklning muvozanatini uddalamoq kerak deb hisoblaydi. Zero, R.Tagor ijodidagi betakror milliy ranglar, Sharq va G‘arb an’analarining sintezi Cho‘lpon e’tiborini tortgan edi. Cho‘lpon she’riyati va romanlarida Sharqqa xos shartlilik, ko‘tarinkilik, donishmandlik, G‘arbga xos psixologik realizm, xarakterlar mantig‘idagi ochiqlik va o‘ktamlik, ularni chuqur dalillash bor edi”²⁸⁷.

Cho‘lpon – tong yulduzi. Ismi jismiga monand iste’dodli tanqidchi yangi adabiyotimizdagи kamchiliklarni hammadan birinchi sezdi va uni dunyo miqyosida taraqqiy ettirish taraddudini ko‘rdi. Bu yo‘lda u o‘z davrining ko‘zga ko‘ringan ijodkorlariga murojaat etdi. Jumladan, Thokur ijodini adabiyotimiz taraqqiyoti uchun ulgi sifatida ko‘rsatdi. Cho‘lponning Thokur ijodini bunday yuqori darajada baholashi bejiz emas, albatta. Chunki uning o‘zi ham shunday buyuk qalb egasi. U istiqlolni uyg‘otgan shoир, adabiyotni yashnatgan olimdir. Adabiyotshunos, akademik Naim Karimov ta’kidlaganidek:

²⁸⁵ Шарафиддинов О.Истиқлол фидоийлари. – Т.: Шарқ 1993, - Б.59.

²⁸⁶ Тхокур. Р. Таскин топган рашк. (Таржимон Анвар Шеър).– Т.: Ўзбекистон, 2012. – Б. 3.

²⁸⁷ Назаров Б., Расулов А., Қахрамонов К., Аҳмедова Ш. Ўзбек адабий танқидчилиги тарихи. – Т.: Чўлпон, 2012. – Б. 84.

“Cho‘lponning bor-yo‘q “aybi” buyuk iste’dodga ega bo‘lganligi va shu iste’dod mevalarini tinimsiz ravishda xalqqa armug‘on etganligi edi”²⁸⁸.

Umuman olganda, XX asr 20-30-yillarida “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida chop etilgan Vadud Mahmudning “Bu kungi she’rlarimiz va san’atkorlarimiz”, “Turk adabiyoti tarixi”, G‘ozi Olimning “Adabiyot to‘g‘risida xato nazariyalar”, Cho‘lponning “Ulug‘ hindiy”, Fitratning “Ahmad Yassaviy” kabi ko‘plab ijodkorlarning adabiy-tanqidiy maqolalari o‘zbek adabiyotidagi adabiy va badiiy asarlar yutuq va kamchiliklarini baholashga xizmat qilgani bilan ahamiyatlidir. Shubhasiz, bu maqolalar adabiy jarayon, adabiy muhit tarixini o‘rganishda muhim adabiy manba sifatida qimmatlidir. Mazkur tanqidiy maqolalar faqat adabiy asarlarnigini emas, balki maorif, madaniyat, ta’lim-tarbiya sohasidagi asarlarni ham baholab, taraqqiyot uchun qo‘sheyotgan hissasini qay darajada to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri ekanini ko‘rsatib berdi.

Tarjima asarlar va asliyat matnining qiyosiy tahlili

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalining “G‘arb adabiyoti”, “Adabiyot” ruknlarida qardosh xalqlar va chet el adabiyotidagi sara asarlar tarjima qilinib, o‘quvchilar hukmiga havola etib borilgan. Bu tarjima asarlarning ilmiy qimmati shundaki, rus, hind, xitoy, qozoq, qirg‘iz, tatar kabi millatlarning adabiy, siyosiy, iqtisodiy ahvoli haqida ham ma’lumotlarga ega bo‘lgan. Jurnalda Mahmud Suboy, Ziyo Usmoniy, Y.Omon, Bayish, Qaysar Hikmat, Oston, Amala Xonim Hayosiy, Uchqun, Jo‘rabyoyev, Cho‘lpon, Siddiqiy kabi ijodkorlarning tarjima asarlari berilgan. Tarjima asarlar – millatlararo ko‘prikdir. “Zero, xorijiy tilni bilib, bu tildagi noyob, klassik asarlarni tushunib o‘qishning o‘zi kishiga zavq beradi, uni o‘z ona tiliga o‘girish esa bu zavjni boshqalar bilan baham ko‘rish demakdir”²⁸⁹.

Jurnaldagi faol tarjimonlardan Mahmud Suboy, Cho‘lpon, Erkin, H.Nuri kabi ijodkorlar tarjima asarlari alohida ahamiyatga molikdir. Jumladan, Cho‘lpon tarjimasida Robindranat Thokurning “Suba”²⁹⁰ hikoyasi, Erkin tomonidan tarjima qilingan Lermontovning

²⁸⁸ Каримов Н. Абдулхамид Сулаймон ўғли Чўлпон. – Т.: Фан, 1991. – Б.4.

²⁸⁹ Отабоева М.Таржимада муаллиф услубини саклаш муаммолари:// Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 2022. – № 1. –Б. 96 .

²⁹⁰ Тҳокур Р. Суба. //Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 9-10. – Б. 79-86. Таржимон Чўлпон.

“Munozara”²⁹¹ she’ri, Mahmud Suboy tarjimasidagi “Istipan Razin”²⁹² hikoyasi va Ziyo Usmoniy tarjimasida Xitoy turmushidan olingan “Xunchi-fu”²⁹³ hikoyalari buning dalilidir. “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnali 1925-1929-yillarda nashr etilgan tarjima asarlarni jadval asosida ko‘rsatish mumkin:

№	Asar nomi	Muallifi	Tarjimon	Nashr yili
1	Turk adabiyoti tarixidan dars namunasi	—	A.Niyoziy	1925- yil 4-son
2	“Tur mush va o‘lum” hikoyasi	—	Mahmud Suboy	1925- yil 5-, 6-son
3	“Ulug‘ hindiy” maqolasida R. Thokurning 3ta she’ri tarjimasi	R. Thokur	Cho‘lpon	1925- yil 7-, 8-son
4	“Suba” hikoyasi	R.Thokur	Cho‘lpon	1925- yil 9-, 10-son
5	“Lermontov”dan sarlavhasi ostida kichik she’rlar	Lermontov	G‘ozi Olim	1925- yil 9-, 10-son
6	“Tagur va tagurshunosliq” maqolasida Thokurning “Hoy yo‘lovchi qiz” she’ri	R.Thokur	Cho‘lpon	1925- yil 11-, 12-son
7	“Bo‘sag‘a”, “Tilanchi” nomli kichik hikoyalari	Turgenev	Mahmud Suboy	1925- yil 11-, 12-son
8	“Munozara” she’ri	Lermontov	Erkin	1925- yil 11-, 12-son
9	“Ukrain kechasi” hikoyasi	Gogol	O‘lmas	1925- yil 11-, 12-son
10	“Shinel” qissasi	Gogol	S.A.Siddiqiy	1926- yil 1-,

²⁹¹ Лермонтов. Мунозара.//Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 11-12. – Б. 85-86. Таржимон Эркин.

²⁹² Гоголь. Истипан Разин. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1926. – № 5. – Б. 29-30. Таржимон Субой.

²⁹³ Имзосиз. Хун-чи-фу. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 3-4. – Б. 25-28. Таржимон Зиё Усмоний.

				2-, 3-son
11	“Parij kommunasi” hikoyasi	Artur Arnu	Mahmud Suboy	1926- yil 3-son
12	“G‘olila” hikoyasi	Farichi	Mahmud Suboy	1926- yil 4-son
13	“Istipan Razin” hikoyasi	M.Gorkiy	Mahmud Suboy	1926- yil 5-son
14	“Fevral kunlari”, “O‘zgarish vaqtida” hikoyalari	Lunacharskiy	Mahmud Suboy	1926- yil 9-son
15	“Mirob” hikoyasi	E.Zart	Boyish	1926- yil 10-, 11-son
16	“Xun-chi-fu” hikoyasi	—	Z.Usmoniy	1927- yil 3-, 4-son
17	“Muhabbat va taashshuqnomा” maqolasi	Samoylovich	—	1927- yil 3-, 4-son
18	“Qiziqliklar” nomli hajviy asari	M.Gorkiy	Y.Omon	1927- yil 7-, 8-son
19	“Sunyatsinning bolaliq davri” hikoyasi	—	—	1927- yil 7-, 8-son
20	“Uzun qulqoq” hikoyasi	Sitin	Boyish	1927- yil 9-, 10-son
21	“Chulniqon” hikoyasi	—	Rahim Ali	1928- yil 3-son
22	“M.Gorkiydan” hikoya	M. Gorkiy	Qaysar Hikmat	1928- yil 4-son
23	“Tunel” hikoyasi	M. Gorkiy	Oston	1928- yil 5-6-son
24	“Intiqom” hikoyasi	Gaydovskiy	Amala Xonim	1928- yil 12-son
25	“Inqilob”, “Hind qizi” hikoyalari	Hayosiy	A.Hafiz	1929- yil 1-son
26	“Inqilob ham tatar go‘zal adabiyoti” maqola	Fathi Burnosh	Uchqun	1929- yil 1-son
27	“Baxtsiz bir ko‘rinish” hikoyasi	Andrey Barbalis	Uchqun	1929- yil 2-, 3-son

28	“Biz temirdek o‘samiz” she’ri	—	Mirtemir	1929- yil 2-, 3-son
29	“Tog‘ qizi” hikoyasi	—	A.Hafiz	1929- yil 2-, 3-son
30	“Odat” hikoyasi	D.Fibig	Amala Xonim	1929- yil 4-son
31	“Qo‘rqinch dalasi” hikoyasi	Beltenev	Jo‘raboyev	1929- yil 5-son
32	“Bekat nazoratchisi” hikoyasi	Pushkin	Oston	1929- yil 6-son

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalining 1925-yil²⁹⁴da chop etilgan Lermontovning “Lermontovdan” sarlavhali Qizil Arslon (G‘ozi Olim Yunus) tarjimasidagi she’ri ham mazkur jurnalndagi tarjima asarlar ichida alohida ahamiyatga ega. Lermontovning bu kichik she’ri G‘ozi Olim tomonidan o‘zbek tiliga qanday tarjima qilinganini to‘la tasavvur qilish uchun she’r asl nusxasini va tarjima variantini qiyoslaymiz:

УТЕС

*Ночевала тучка золотая
На груди утеса – великаны;
Утром в путь она умчалась рано,
По лазури весело играя;
Но остался влажный след в морщине
Старого утеса. Одиноко
Он стоит, задумался глубоко,
И тихонько плечат он в пустыне²⁹⁵.*

Tarjimasi:

*Bir oq bulut tunadi,
Ulug‘ yerning qo ‘ynida.
Erta turib jo ‘nadi,
O ‘ynab tongning nurinda.
Biroq namli iz qoldi,
Burushqon yer yuzinda.
Yolg‘iz yer o ‘yg‘a toldi,
Yosh ko ‘rindi ko ‘zinda.*

²⁹⁴ Лермонтов. Лермонтовдан./Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 9-10. – Б. 72.

²⁹⁵ Лермонтов М.Ю. Поэзия. – Ленинград: Детская литература.1981,78с.

“Утёс” (“Qoya”) she’ri Mixail Yurevich Lermontov tomonidan 1841-yilda fojiali o‘limidan bir necha muddat avval yozilgan bo‘lib, u butunlay romantik ruh bilan sug‘orilgan. Muallif jonli tabiatni insonga xos yuksak tuyg‘ular bilan tasvirlaydi. Ikki asosiy qahramon – qoya va bulut. Bulut obrazi doimo she’riyat va mifologiyada samoviy, inson tushunishga ojiz bo‘lgan ilohiy bir timsol sifatida keltirilgan. Qoya obrazi esa she’rda odatiy, dunyoviy bir timsol bo‘lib, u oddiy va sodda bir kundalik hayotning qo‘l bilan ushlab ko‘rish mumkin bo‘lgan jismdir. Lermontov mazkur she’rida ilohiy va odatiy ikki timsolni bir biri bilan yuzlashtiradi. Shoir fikricha, ilohiy, ma’naviy tuyg‘ular hech bir jism bilan uzviy bog‘liqlikka qaram emas, ammo material jismlar, ilohiy tuyg‘ularsiz ma’nosiz va bo‘shdir. Xuddi tana va ruh kabi: ruh tanani tark etishi bilan tana bir bo‘shliqqa aylanadi, ruh esa parvozda davom etadi.

She’rning asli va o‘zbek tilidagi mazkur tarjimasini qiyoslab, so‘zlar ma’nosini haqida to‘xtalamiz:

*Ночевала тучка золотая
На груди умела – великаны;*

Misralarini tarjimonimiz o‘zbek tiliga quyidagicha o‘giradi:

*Bir oq bulut tunadi
Ulug‘ yerning qo‘ynida...*

O‘zbek tilidagi tarjima muallifi bulutni odatiy bir “*oq bulut*” ko‘rinishida beradi. Ammo she’rda *туча* emas, *тучка* yozilgan. Tuchka so‘zi bilan yonma yon kelayotgan *золотая* so‘zi *tillo*, *oltin*, *ya’ni qadrli*, *qimmatli* ma’nolarini anglatmoqda. Lermontov bu “*тучка золотая*” so‘zleri zamirida – “*yarqiroq, qadrli, yoqimli bulut*” ma’nosini mujassam etgan, oddiygina “*oq bulut*”ni emas. “*Утёс великан*” birikmasi o‘zbek tiliga tarjima qilinganida “*bahaybat, ulkan, mustahkam qoya*” ma’nosini beradi. G‘ozi Olim tarjimasida qoya yer shaklida keltirilib, unga ulug‘ sifati beriladi. Natijada, “*ulug‘ yer*” ma’nosini anglashilib, she’rdagi hissiyot o‘z yo‘nalishini o‘zgartiradi. Ya’ni “*Уtes – velikan*” (erkak) va “*tuchka zolotaya*” (ayol) orasidagi munosabat, oq bulut va ulug‘ yer o‘rtasidagi, umuman, boshqa munosabatga aylanadi.

*Утром в путь она умчалась рано, Erta turib jo ‘nadi
По лазури весело играя; O ‘ynab tongning nurinda...*

“умчалась... весело играя” iboralari nafislikni, ayollar tabiatiga xos bo‘lgan quvnoqlikni, erkinlikka intilishni anglatsa, o‘zbek tilidagi “jo ‘nadi” fe’li bu qochirimlardan ancha yiroq. Tarjimonimiz rus tilidagi “лазурь” so‘zini “tong” deb tarjima qilmoqda, vaholangki “лазурь” so‘zi *musaffo osmon, samo ma’nosida* keltiriladi.

*Но остался влажный след в морщине Biroq namli iz qoldi,
Старого умеса. Одиноко Burushqoq yer yuzinda.
Он стоит, задумался глубоко, Yolg ‘iz yer o ‘yga toldi,
И тихонько плечат он в пустыне. Yosh ko ‘rindi ko ‘zida*

Oxirgi to‘rtlikka nazar solsak, bu yerda faqat bir qahramon – qoya aks etgan. Lermontov birinchi to‘rtlikda qoya timsolida kuchli, norg‘ul, baquvvat, yonidagi ayoli uchun har narsaga qodir kuchli bir erkakni tasvirlagan bo‘lsa, ikkinchi to‘rtlikdagi qoya – bu yolg‘izlikdan g‘amga botgan, bag‘ridagi ayolidan qolgan taftni asrab, sokin ko‘z yosh to‘kayotgan bir qariyaga aylangan. Tarjimonimiz “Старый умёс” so‘z birikmasini “burushqoq yer” so‘z birikmasi shaklida bergen.

Ushbu sakkizlik haqida A.Umarov ham shunday yozadi: “She’r tarjimasi originalidan farq qiladigan tomonlari ham bor. Bu narsa, asosan, “Утёс” (“Qoya” ni) “Yer” deb o‘zbekchalashtirishdan kelib chiqqan. Natijada, M.Yu.Lermontov “Utes – velikan” va “tuchka zolotaya” orqali erkak va ayolning majoziy obrazini yaratgan bo‘lsa, tarjimon ularni “ulug‘ yer” va “oq bulut” deb ag‘darganligi tufayli originaldagi erkak va ayolning visol va hijroni tarjimada ona-bolaning uchrashuv va ayrilik‘ig‘a o‘xshab qolgan. Lekin originalning ham, tarjimaning ham leytmotivi bitta - insonning bir-biriga vafodorligi masalasini tasvirlash”²⁹⁶.

Keyingi tarjima Sayidahmad Siddiqiy (Ajziy) tarjimasidagi Gogolning “Shinel” qissasidir. “O‘zbek ma’rifatparvar shoiri va yozuvchisi Sayidahmad Siddiq (Ajziy) Gogolning “Shinel” qissasini o‘zbek tiliga birinchi marta revolyutsiyadan burunoq tarjima qilgan edi. Asar Siddiqiy tomonidan qilingan Gogol asarlarining dastlabki to‘liq tarjimasi edi. Lekin Sayidahmad Siddiqiy tomonidan qilingan bu tarjima chor senzurasining qat’iyyan man qilganligi natijasida oktyabr inqilobigacha chop etilmay, u faqat Turkistonda sovet hokimiyati

²⁹⁶ Умаров А. 20-йилларда рус адабиётидан қилинган таржималарга доир. Таржима санъати. Мақолалар тўплами. – Т.:Faafur Fулом,1973. – Б. 195.

o‘rnatilgandan keyingina jiddiy ishlanib, ilk bor 1926-yili “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida chop etiladi”²⁹⁷.

Buyuk rus yozuvchisi Nikolay Vasilevich Gogol qalamiga mansub “Shinel” qissasi 1839-yil yozib bo‘lingan va 1842-yilda chop etilgan “Peterburgskie povesti” (“Peterburg qissalari”) to‘plamiga kirgan. 1902-yilda esa “Shinel”²⁹⁸ alohida kitob holida nashr etilgan. Qissaning asosiy mavzusi “mayda inson” mavzusida bo‘lib, bundan keyin rus adabiyotida bu mavzu asosiy mavzulardan bo‘lib qoldi. Buyuk rus yozuvchisi Fyodor Mixaylovich Dostoyevskiy bir fransuz jurnaliga bergan intervylusida “Biz hammamiz Gogolning shinelidan chiqqanmiz”²⁹⁹, deb ta’kidlagan edi. Xo‘sish, bu qissaning o‘ziga xosligi nimada? “Mayda inson” degani nima?

Mazkur qissaning yozilishiga turtki bo‘lgan narsa – bu kichikkina latifa bo‘lib, undagi asosiy qahramon kambag‘al bir chinovnik uzoq vaqt davomida o‘zini barcha narsadan tiyib, iqtisod qilib orzuyidagi miltiqni xarid qiladi. Uzoq kutilgan miltiqni olib ovga borgan chinovnik qayiqda ketayotib bexosdan miltiqni suvga tushirib yuboradi. Bunday g‘amga chiday olmagan chinovnik uyiga kelib, kasal bo‘lib yotib qoladi. Unga rahmi kelgan o‘rtoqlari unga yangi miltiq sovg‘a qiladilar. Ushbu latifani eshitgan Gogol yangi asar ustida ish boshlashga jazm etadi³⁰⁰.

Saidahmad Siddiqiy tarjimasidagi “Shinel” qissasining ba’zi o‘ziga xos tomonlariga e’tibor qaratamiz. Asar tarjimasida Siddiqiy rus ma’muriy tizimiga oid va turmush tarzi bilan bog‘liq atamalarni juda katta aniqlik va ustalik bilan ishlatadi: “...*Bir departament mahkamasida bir chinovnik (mulki rutbalik) bir kishi xizmat qilur edi. Chinovnik rutbasi ancha ulug‘ va e’tiborlik degudek mansab emas. Shul chinovnik kishi pakana bo‘ylik, yuzi cho‘tir, malla, ko‘zga ko‘rinishda so‘qirmonand, chekkalariga burma-burma xatlar surtilgan bir tusda kasalga o‘xshash edi. Rutbasi esa umri mustasharliq (vechniy titulyarniy sovetnik) edi...*”. Parchadan bilinadiki, Siddiqiy tarjimasida XX asr boshi o‘zbek adabiyoti darg‘alari Abdulla Qodiriy, Avloniy, Fitrat, Cho‘lpon kabi buyuk ijodkorlar kabi sodda, ravon, oddiy halqqa tushunarli bo‘lgan so‘z va iboralardan mahorat bilan foydalanadi. Ammo bu parchada ba’zi bir noaniqliklar ham kuzatiladi. Ushbu

²⁹⁷ Каранг: шу манба.

²⁹⁸ Гоголь. Шинель. – Петербург: Народная польза, 1902. – Б.1-36.

²⁹⁹ Гоголь.Н.В. «Шинель»:сюжет и краткое содержание по частям повести. //Сезоны года .журнал – Петербург: История создания, <https://сезоны-года.рф>.

³⁰⁰ Гоголь.Н.В. «Шинель»: сюжет и краткое содержание по частям повести. //Сезоны года .журнал – Петербург: История создания, <https://сезоны-года.рф>.

parchada keltirilgan: “... про его хозяйку, семидесятилетнюю старуху, говорили, что она бьёт его, спрашивали, когда будет их свадьба, ...” jumlasini “... uning bekasi, yetmish yoshli ayoli uni kaltaklaganini aytishdi va ularning to‘ylari qachon bo‘lganini so‘rashdi” tarzida tarjima qilib, juz’iy bir xatoga yo‘l qo‘ygan. Unda “Sizni xotiningiz urar ekan”, “Siz qachon to‘y bo‘lasiz?” va asliyatdagi “Его хозяйка, семидесятилетняя старуха” degan jumlalarga e’tibor qaratsak, Akakiy Akakiyevich ijarada turgan uyning bekasi, 70 yoshli kampir haqida gap borgan. Tarjimonimiz *хозяйка - beka* so‘zini xotin so‘zi bilan almashtirib yuborgan.

Diqqatimizni tortadigan yana bir parchada bosh qahramonning gapisish uslubining o‘ziga xosligi keltiriladi. Gogolning mahoratini qarangki, o‘zini “mayda odam” deb hisoblovchi bosh qahramon – mayda chinovnik bo‘lgan Akakiy Akakiyevichning gap-so‘zlari ham o‘ziga o‘xhash mayda, yarim-yorti, kalta va tushunarsiz jumlalardan tashkil topgan: “... *А я вот к тебе, Петрович, того... Нужно знать, что Акакий Акакиевич изъяснялся большею частью предлогами, наречиями и, наконец, такими частицами, которые решительно не имеют никакого значения. Если же дело было очень затруднительно, то он даже имел обыкновение совсем не оканчивать фразы, так что весьма часто, начавши речь словами: “Это, право, совершенно того...” — а потом уже и ничего не было, и сам он позабывал, думая, что все уже выговорил...*” Siddiqiy bu parchani juda mohirona tarjima qiladi: “Akokiy Petrovichga yuzlangach: - “Ana, men, senga, Petrovich, mana bo‘l” deb so‘zga boshladi. Shunisini ham bilmak kerakki, Akakiy Akakiyevich so‘zlaganda jumlalarni cho‘zib, zamir odatlarni ko‘p ishlatar edi. Faqat uzun so‘zning kichkina bir mazmuniga xizmat qilg‘oni, gapirib bo‘lg‘ondan keyin sizlar edi. So‘zlab turg‘on ishining ahamiyati ko‘proq bo‘lsa, ul gapini yana ko‘prak cho‘zar edi:” To‘g‘risi, ushbu ish haqiqatan falon...” deb, so‘zimni aytib bo‘ldimmi deb o‘z-o‘ziga o‘ylab ham qolar edi.” Asarning asosiy mavzusi bo‘lgan “mayda odam” mavzusini yanada yoritib bergan parcha - bu qissaning kulminatsion nuqtalaridan biri, ya’ni Akakiy Akakiyevichning joni uzelishi sahnasi va muallifning shu ondagil lirik chekinish tarzidagi hislari bayonidir: “...И Петербург остался без Акакия Акакиевича, как будто бы в нем его и никогда не было. Исчезло и скрылось существо, никем не защищённое, никому не дорогое, ни для кого не интересное, даже не обратившее на себя внимания и естество-наблюдателя, не пропускающего

посадить на булавку обыкновенную муху и рассмотреть её в микроскоп; существо, переносившее покорно канцелярские насмешки и без всякого чрезвычайного дела сошедшее в могилу, но для которого все же таки, хотя перед самым концом жизни, мелькнул светлый гость в виде шинели, ожививший на миг бедную жизнь, и на которое так же потом нестерпимо обрушилось несчастье, как обрушивалось на царей и повелителей мира... ”.

Mazkur parcha tarjimon tomonidan erkin tarzda, ammo asarning ruhiyati va kayfiyatini to‘laligicha saqlagan holda bayon etilgan. Ammo tarjimonimiz bu o‘rinda ozgina noaniqlikka yo‘l qo‘ygan. Mazkur jumlada Peterburg Akakiy Akakiyevichsiz qoldi deyish o‘rniga, Petrovich so‘zi ishlatilgan. “.. Исчезло и скрылось существо, никем не защищённое, никому не дорогое, ни для кого не интересное, даже не обратившее на себя внимания и естество-наблюдателя, не пропускающего посадить на булавку обыкновенную муху и рассмотреть её в микроскоп; существо, переносившее покорно канцелярские насмешки и без всякого чрезвычайного дела сошедшее в могилу... ” asliyatdagi parchasi negadir, tarjimadan tashlab ketilgan. Uning o‘rniga qisqa qilib tarjimada “...Tabiat mufattishlari bir qancha mulohaza bilan qarab yurg‘onlari holda, bu bechorani bir chibin darajasida ham ko‘rmadilar... ” deb qo‘yilgan xolos. Asl manbadagi har bir so‘z va har bir ibora muallif uchun muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Ayniqsa, buyuk asarlar tarjimasi jarayonida bunga katta e’tibor bilan yondashish zarurdir.

Ta’kidlash joizki, buyuk ijodkor, shoir, insonparvarlikni madh etgan Siddiqiy o‘zining buyuk zamondoshlari Fitrat, Cho‘lpon, Oybek kabi shaxslar bilan bir safda turib, o‘zining o‘tkir zehni, zukkoligi, keng dunyoqarashi va matonati bilan o‘zbek adabiyotiga, ayniqsa, o‘zbek tarjimachilik maktabi rivojiga ulkan hissa qo‘shdi.

Cho‘lponning Thokur ijodi borasida olib borgan tadqiqotlari XX asr adabiyoti taraqqiyoti rivojida muhim ahamiyat ega. Cho‘lponning bu hind ijodkori adabiy merosiga hurmati nihoyatda baland bo‘lgan. Shoirning unga bag‘ishlab yozilgan “Ulug‘ hindiy” maqolasi buning dalilidir. Cho‘lpon tomonidan rus tilidan tarjima qilingan “Suba” hikoyasida ham buning guvohi bo‘lamiz.

“Suba” hikoyasida Chandipurda Bonikatnoning uch qizi bo‘lib, eng kichigi Subashini (shirinzabon) edi. Qisqa qilib uni Suba deyishardi. Go‘zal qiz edi-yu, ammo gapira olmasdi. Qizning opalarini uzatib yuborishadi. Otasi qizini yaxshi tushunar, unga mehribonlik qilar, lekin

onasi uni – o‘ziga tegadigan bir haqorat kabi ko‘rar edi. Qiz Bengala daryosi qirg‘oqlarida Tamara daraxti tagida o‘tirib, o‘ziga o‘xshagan soqov tabiat bilan suhbatlashar edi. Bu yerga Husaynning o‘gli Pratap ham baliq tutish uchun kelardi. Suba unga baliq tutishda yordam berar, olib kelgan sabzavotlaridan ovqat pishirib berar edi. Ikkisi bir-biriga o‘rganib qolishadi. Qo‘shnilarining Suba haqidagi g‘iybatlariga chiday olmasdan Bonikatno bilan xotini qizi Subani olib, Kalikuttadagi uyiga ketishadi. Oxirgi uchrashuvida Pratap: “Ota-onang senga er topishibdi. Kalikuttaga ketar ekansizlar. Meni unutib yubormassan”, - deb xafa bo‘ladi Subadan. Yig‘i-sig“isiga qaramasdan uni Kalikuttada to‘yini qilib uzatishadi. Er uyida Subaning soqovligi sabab, u bilan hech kim gapplashmaydi. Bir oz vaqt o‘tib, eri u uyga til zabonli yangi xotin olib keladi.

“Suba” (Shubha) hikoyasining 1893-yilda K. Tixomirova³⁰¹ qalamiga mansub rus tiliga qilingan tarjimasi va ushbu hikoyaning Cho‘lpon tomonidan o‘zbek tiliga tarjima qilingan variantiga diqqat qaratamiz. Ma’lumki, maktab darsligi orqali o‘quvchilar mazkur hikoya bilan To‘xtasin Jalolov tarjimasi orqali tanish.

Cho‘lpon qalamiga mansub “Suba” hikoyasi tarjimasining o‘ziga xosligi nimada, degan savol tug‘iladi. Bu – undagi hikoya uslubi. Bunga sabab tarjimaning o‘tgan asr boshlariga mansubligi va davr adabiy tilining zamonaviy o‘zbek adabiy tilidan anchagina farqlanishidir. Tarjimadagi: “*Qizg‘a, saqov, egachi, qo‘yg‘on edi, kaltarak, yurgizarlar edi..*”. Bu so‘zlar va iboralarning barchasi eski o‘zbek tiliga, o‘sha davr tiliga ishoradir. Hikoya nomiga e’tibor bersak, Cho‘lpon hikoyani “Suba” deb nomlaydi va hikoya kahramonlari ismlari talaffuzi ham ba’zi fonetik o‘zgarishlarga uchragan. Jumladan, Shubhashini – Subashini, Shukeshini – Sukashini, Shuxashini – Suxasini kabi. O‘zbek tilidagi Cho‘lpon tarjimasida qahramonlar ismlari mazmuni matn ichida emas, havola, sahifa ostida izoh shaklida berilgan.

Rus tilidagi tarjimaga nazar solsak, ravon, tushunarli, aniq tilda ekanligi kuzatiladi. Masalan, Subaning tashqi ko‘rinishi, fe’l atvorini tasvirlashda: “...у нее были большие тёмные глаза, затенённые длинными ресницами, а губы ее трепетали, как лёгкие лепестки, отражая чувства, переполняющие сердце девочки...”. Xuddi shu parcha Cho‘lpon tarjimasida quyidagicha keladi: “...Suba so‘z ne’matidan mahrum bo‘lgani bilan uzun kipriklari ostig‘a berkingan bir

³⁰¹ Михайловой И.А. Робинранат Тагор. Рассказы. - Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1957. – Б. 87-93.

just qop-qora ko 'zlaridan mahrum qiling 'on emas edi; innaykeyin uning lablari ko 'nglida qo 'zg 'alg 'on fikrlarini o 'zlarida aks ettirmakchi bo 'lib gulning yaproqchalariday qaltirar edilar... ”.

Yana bir parchaga ahamiyat qaratamiz: “...Среди существ высшего порядка у Шубхи тоже был товарищ. Трудно сказать, что связывало их, потому что мальчик умел говорить и это лишало детей общего языка. Младший сын Гоншайна, по имени Протап, был очень ленивым малым. После долгих и бесполезных попыток приучить мальчика к какому-нибудь ремеслу родители отказались от надежды добиться от него чего-нибудь путного и вывести его в люди... ”. Mazkur parchaning o‘zbek tilidagi Cho‘lpon tarjimasiga e’tibor qaratamiz: “...Yuqori qismdan bo ‘lg ‘on hayvonlar orasida ham Subaning bir do ‘sti bor edi. Lekin u bilan qizning o ‘rtasida qanday aloqa bo ‘lg ‘anlig ‘ini aytish qiyin; nimaga desangiz u do ‘stig ‘a, bera olaturg ‘on bo ‘lg ‘onlig ‘idan, shu so ‘z ne ‘mati ularni mushtarak tildan mahrum qilib qo ‘yg ‘on edi. U do ‘sti Husaynlarning Pratapning ota-onasi allaqancha kuchini bekorga sarf qilg ‘onlaridan keyin, uni tuzuk-quruq biror odam qilishdan umidlarini uzdilar... ” Yuqoridagi parchalardan ko‘rinib turibdiki, Cho‘lpon tarjima jarayonida juda jo‘n, juda sodda, oddiy xalq tilidan va iboralaridan unumli foydalangan. Yana asardagi bir parcha tarjimasiga e’tibor qaratsak:

“... Kun o ‘tgandan keyin qizning soqovligi hammaga oshkor bo ‘lib qoldi. Uning soqovligini bilmaganlar bo ‘lsa, bunda qiz aybli emas, nimaga desangiz, u o ‘zining soqovligini hech kimdan yashirg ‘oni yo ‘q. U, o ‘sha o ‘zining ko ‘zлari bilan hamma narsani ochiq aytib turar edilar, lekin uni hech kim anglamas edi. Qiz tevarak-atrovga nazar solar, lekin uning odati tili bilan gapiraturg ‘on odamni taqdir uchrata olmas edi. Bolaliqdan beri birga o ‘sishganlar va soqov qizning tilini anglayturg ‘onlar ham yo ‘q edilar. Uning jim-jit qalbida hadsiz va tovushsiz bir fig ‘on, bir “oh” bor, ya ‘ni davom etar, lekin uni «mahzuni dil» dan boshqa hech kim eshitmas edi... ”.

Ruscha tarjimada: “...Не прошло и недели, как все уже знали, что новобрачная — немая. Ну, а если кто и не догадался, в этом была не её вина: девушка не пыталась никого обмануть. Глазами она говорила всю правду, но никто не мог понять её! Шубха осматривалась, но нигде не находила с детства родных лиц тех, кто бы мог понять её. Из сердца немой девушки поднимался неудержимый, нечеловеческий крик, но и его не мог услышать никто... ”. Bu parchada keltirilgan “fig ‘on”, “oh”, “mahzuni dil”

so‘zlari faqatgina o‘zbek tili va mentalitetiga xos so‘zlardir. Bu parchada bechora qizning abgor holatini to‘laqonli ifodalab berish va bu holatni o‘zbek kitobxonasi diliga yaqin oladigan darajada tasvirlash maqsad qilingan. Bu esa asarning aniq, so‘zma-so‘z emas, balki uning mazmunini o‘zbek kitobxoniga tushunarli qilish maqsadida erkin usulda tarjima qilinganidan darak beradi.

Buyuk ma’rifatparvar Cho‘lpon qalamiga mansub ushbu tarjima asar o‘z davri adabiy hayotida benazir bir yutuq, keljak adabiyoti uchun ulkan bir qadam bo‘lgani shubhasizdir. O‘z zamondoshi, dunyoning nariga chekkasida, o‘zga bir halq, umuman notanish bo‘lgan madaniyat, mentalitet egasining dunyoqarashi va fikrlarini o‘zbek kitobxoniga shu darajada sodda va tushunarli qilib yetkazib bera olganligi Cho‘lponning katta yutug‘idir.

Ma’lumki, Cho‘lpon bundan keyingi tarjima asarlarida o‘z tili ustida yanada ko‘proq ishlagan, uning tarjimalari, ayniqsa, Pushkin, Shekspir asarlari tarjimalari nafaqat o‘zbek tarjima san’atini, balki butun o‘zbek adabiyotini boyitgan. G‘arb adabiyoti asarlarini o‘zbek kitobxonalariga yetkazish uchun Cho‘lpon arab, fors va turkiy tillar olamida yashadi, o‘zbek tilidagi eskirgan so‘z va ifodalarga yangi hayot bag‘ishladi, yangi so‘zlar va iboralar ijod etdi. Buyuk asarlarni tarjima qilishning muhim jihatni shunda ediki, bu orqali o‘z tilimizning imkoniyatlari va boyliklarini yanada kengaytirish edi.

Robindranat Thokurning “Suba” hikoyasida xotin-qizlarning fojiali qismati tasvirlangan. “Hisob-kitob”, “Moxamayya”, “Daftarcha”, “Sudya”, “Opa” kabi hikoyalari ham shu mavzuda. Bu kabi xotin-qizlar mavzusi o‘zbek adabiyotida ko‘plab ijodkorlar asarlarida ham qalamga olingan³⁰². Xususan, Cho‘lponning “Qor qo‘ynida lola” deb nomlangan hikoyasida endigina o‘n yetti yoshga to‘lgan Sharofatxonning taqdiri tasvirlanadi. Bundan tashqari, Cho‘lponning “Kecha va kunduz” romani, “Novvoy qiz” hikoyalari Zebi, novvoy qiz, Abdulla Qahhorning “Dahshat” hikoyasidagi Unsin obrazlari Thokurning Uma, Subashini, Kxiroda, Shoshikola kabi obrazlari bilan taqdirdosh, qismatdoshdir. Qizlarni erta turmushga berish, to‘y bilan bog‘liq urf-odatlar, qaynona – kelin munosabatlari, savodsizlik kabi muammolar hozirgi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotgan emas.

³⁰² Kenjayev Z.O. «Scince and aducation» Scientific journal October 2020 / Volume 1 Iccue 7.

Lermontovning 1841- yilda yozilgan “Спор”³⁰³ nomli she’ri o‘zbek tiliga Erkin tomonidan “Munozara” deb tarjima qilingan va 1925-yili “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida chop etilgan³⁰⁴.

Adabiyotshunos Oltoyning 20-yillarda qo‘llanilgan adabiy taxalluslar haqidagi tadqiqotida³⁰⁵ ko‘rsatilishicha, bu yillarda Erkin taxallusi bilan Mahbuba Rahim qizi va Mukarram Shomansurovalar ijod qilishgan. Shunga ko‘ra bu tarjimani ham ulardan birining qalamiga mansub deb aytish mumkin. Erkin tomonidan tarjima qilingan Lermontovning “Munozara” she’rida ikki tog‘ Qazbek (Kazbek) va Elbrus tog‘lari o‘rtasidagi munozara yoritiladi.

Kavkaz tog‘lari — Yevropa va Osiyoning kesishgan nuqtasida joylashgan tog‘ tizmasi. Eng mashhur cho‘qqilar - Elbrus tog‘i (5642 m) va Kazbek tog‘i (5033 m) abadiy qor va muzliklar bilan qoplangan³⁰⁶. Kavkazdagi eng baland tog‘ Elbrus. Ikki crater cho‘qqisi bo‘lgan Elbrus tog‘i million yil oldin shakllangan. Kazbek tog‘i Gruziyaning Kazbegi tumani va Rossianing Shimoliy Osetiya Respublikasi chegarasida joylashgan. Bu ikki ajralmas do‘sst - Elbrus va Kazbek haqida Kavkaz va boshqa davlatlar xalq og‘zaki ijodida hikoyalar va afsonalar juda ko‘p. Ulardan birida Elbrus va Kazbek ota-bola bo‘lib, ularning ulug‘vorligi va bohavoligiga hamma havas qilishi, ular ikkisi bitta Mashuni ismli qizga oshiq bo‘lganligi, Elbrus o‘g‘li Kazbekni urushga jo‘natib, Mashuniga majburiy uylanmoqchi bo‘lgani, qiziqqon Kazbek yoshlik qilib otasini o‘ldirgani, so‘ng vijdon azobida qolib, o‘zining ko‘ksiga xanjar urgani, Mashuni esa bu voqealardan qattiq azobda qolgani haqida³⁰⁷ hikoya qilinadi.

Albatta, bu mavzu Lermontovning ham nazaridan chetda qolmay, “(Спор) Munozara” she’ri yaratiladi. Asarda Kazbek tog‘i tilidan Sharq davlatlarining uzoq yillar mobaynida notinchligi, taraqqiyotdan orqada qolganligi, olg‘a intilish o‘rniga vaqtни sarxushlik, mastlik bilan o‘tkazayotgani, hatto ehrom toshlari qazib olingan qudratli Nil daryosi ham sukutda ekanligi, tinchlik va farovonlik, yangilik va taraqqiyot uchun hech kim kurashmayotgani, sharq keksayib qolgani, hanuzgacha urush davom etishi o‘zgacha qayg‘uli ehtiros bilan yoritiladi.

³⁰³ Лермонтов М.Ю..Поэзия. – Ленинград: Детская литература.1981,79с.

³⁰⁴ Лермонтов. Мунозара.//Маориф ва ўқитғувчи. – Тошкент, 1925. – № 11-12. – Б. 85-89.

³⁰⁵ Кориев Б. Адабий тахаллуслар.// Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 1967.№1. – Б.51-57.

³⁰⁶ Ўз.МЭ. 1-жилд. – Т.: Давлат илмий нашриёти, 2000. – Б.231.

³⁰⁷ <https://про-фишман.ru>

Mazkur asar rus she'riyatidagi romantizm oqimining eng asl namunalaridan biridir. Bu asar allegorik ballada janrida bitilgan bo'lib, undagi asosiy qahramonlar – bu tirik tabiat ob'ektlari bo'lmish Kazbek va Elbrus tog'laridir. Romantizmga xos usulda she'rda bu ob'ektlar xuddi tirik insonlar kabi aks ettirilgan. Bu asarda Lermontov ijodiga xos bo'lган falsafiy izlanishlar, ikki xil hayot tarzining, "Sharq va G'arb" mentalitetining o'zaro munosabatlari, muammosi, va albatta, klassik rus adabiyotining deyarli barcha buyuk siymolariga xos bo'lmish Rossiyaning ahamiyati va dunyodagi o'rni haqidagi qarashlar aks ettirilgan. Lermontov qariya Elbrus so'zлari orqali sivilizatsiyaning inson hayotiga ta'siri doim ham ijobiy bo'lmasligi mumkinligidan xavfsiraydi, ammo shu bilan birga bir necha asrlar davomida o'zining harakatsizligi, hech bir intilishlarsiz kalyan tutuniga chirmashib, kashtali kiyimlariga o'rmalashib, mayxo'rlikka ruju qo'ymish Kavkaz, Sharq uchun bu ularni oldinda kutayotgan yaqin kelajak ekanligini tan oladi. Lermontov bu she'rida qarama-qarshilik, ya'ni antiteza usulini keng qo'llaydi: Sharq va G'arb, tabiat va inson, harakatsizlik va oldinga intilish, tarix va kelajak.

Yana bir ma'lumot shundan iboratki, Lermontov "Спор" asarida Rossiya imperiyasi tomonidan Kavkazning zabit etilishiga ham o'z qarashlarini izhor etadi. Ikki asosiy qahramon – Kazbek va Shat (Elbrus)ning Sharq va G'arb haqidagi munozaralarini behosdan to'xtatgan hodisa – bu Shimoldan rus qo'shinlarining bostirib kelishidir.

"Спор" she'rining o'zbek tilidagi tarjimasi "Munozara" she'rida tarjimon Lermontovga xos bo'lган ikki bo'g'inlik vaznni saqlab qolish maqsadida she'r tuzilishini o'zgartirmagan. Asl variantda Shat (Elbrus) Kazbekni ehtiyyotkorlikka chaqirib, uni ogohlantiradi...

...Он настроит дымных келий
По уступам гор;
В глубине твоих ущелий
Загремит топор;
И железная лопата
В каменную грудь,
Добывая медь и злато,
Врежет страшный путь...

Lermontov bu parchada kelasi zamon fe'llarini ishlatadi: *настроит, загремит, врежет...* Ammo o'zbek tilidagi tarjimada:

*“...Ular senga mindilar,
Uy-joy yasab tindilar...”*

O‘tgan zamon fe’llarini ishlataladi.

*“...Люди хитры! Хоть и труден
Первый был скачок,
Берегися! Многолюден
И могут Восток!” –*

satlarining tarjimasiga e’tibor qaratsak, Lermontovda qofiya juda yaxshi keltirilgan va aniq (*труден – многолюден; скачок – Восток*). Endi o‘zbek tilidagi variantda xuddi shu satlar qanday keltirilganiga e’tibor beramiz:

*“...Qiyin bo‘lsa ham kuchlilar,
Bir martaba o‘tdilar.
Ko‘p hiylakordir odam,
Ayniqsa, sharq sir odam!”.*

Qofiyaning strukturasiga e’tibor qaratsak, rus tilida A-B-A-B, o‘zbek tilida esa qofiya A-A-B-B shaklida keltirilgan. Mazmundachi? “Insonlar hiylakor, birinchi hamla qiyin bo‘lgan bo‘lsa ham, sen ehtiyoj bo‘l! Sharq insonlarga boy va buyukdir!” ma’nosи keltirilgan. “...Ayniqsa, sharq sir odam!” jumlesi negadir, mujmalroq, mavhumroq eshitilmoqda. “Спор” asarida M.Yu.Lermontov Rossiya qo‘shinlari tomonidan Kavkaz o‘lkalarining zabit etilishini juda aniq tasvirlab bergen.

*“...Видит странное движенье,
Слышит звон и шум.
От Урала до Дуная,
До большой реки,
Колыхаясь и сверкая,
Движутся полки;
Веют белые султаны,
Как степной ковыль;
Мчатся быстрые уланы,
Подымая пыль;
Боевые батальоны
Тесно в ряд идут,
Впереди несут знамёна,
В барабаны бьют...”*

Asosiy faoliyati harbiy xizmat bilan bog‘liq bo‘lgan Lermontov har bir asarida, har bir she’rida o‘zining harbiylarga bo‘lgan hurmati, rus armiyasiga bo‘lgan sadoqatini doimiy ravishda ifodalab kelgan. U armiyaning har bir qo‘sish turi, ularning jang jaryonida o‘zlarini qanday tutishlarini, qay uslubda harakatlanishini juda chiroyli tasvirlab bergen (звон и шум, колыхаясь и сверкая, движутся полки, веют султаны, мчатся быстрые уланы, батальоны тесно в ряд идут, несут знамёна, барабаны бьют, скачут и гремят...). Bu so‘zlarda Rossiya armiyasi uchun g‘urur, unga nisbatan hayrat va hurmat tuyg‘ulari ifodalanadi. Ammo bu tuyg‘ular o‘zbek tilidagi tarjimada his etilmaydi. Balki bu mualliflarning ichki his tuyg‘ulari bilan bog‘likdir (qo‘sishlar yurmakda, silkinmakda, changitib chopishmoqda, urushchi pahlavonlar, sakrab qichqirishmoqda, tutamakda mash’allar).

Lermontovning “Спор” she’rida ikki tog‘ning suhbati, ular orasidagi o‘zaro bahs, Sharq, aniqroq qilib aytilsa, Kavkaz aholisining yashash tarzi, turmush madaniyati, Rossiya tomonidan Kavkazning zabit etilishi, rus armiyasining qudratlari va shavkatli hujumi va g‘alabasi, buyuk Kazbekning o‘z ellarining mag‘lubiyatidan g‘amlanishi va taslim bo‘lgandek jimib qolishi. Bularning barchasi o‘zbek tilidagi tarjimada aniqlik bilan aks ettirilgan.

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalidagi tarjima asarlar orasida M.Suboy tarjimasidagi “Istipan Razin” hikoyasi ham qiziqarli va dolzarbligi bilan kitobxonni o‘ziga jalb etadi. Tarjimon Mahmud Suboy jurnalning deyarli barcha sonlarida tarjima asarlari bilan ko‘rinish berib turgan.

Jurnalning 1927-yilgi 6-sonida tahririyat tomonidan bu ijodkor haqida bunday yozadi: “Jurnalimizning chin do‘sti” sarlavhasi ostida biografiyasi berilgan bo‘lib, tarjimondan jurnal tahririysi mamnun ekanligini qayd etadi va quyidagi so‘zlarni bitadi: “Mahmud Suboy – jurnalimizning ta’sisidan boshlab faol ravishda ishlab kelayotgan haqiqiy jonkuyari”³⁰⁸.

Rossiyaning Polsha (1654-1657) va Shvesiya (1656-1658) bilan urushlari natijasida yuzaga kelgan soliqlarning oshishi natijasida dehqonlar va shahar aholisining ahvoli ommaviy ravishda yomonlashadi. Shuning natijasi o‘laroq, “Istipan Razin” hikoyasi yoziladi. Unda 1670-1671- yillarda Rusiyada Ramonovlar hukmronligi boshlangan davrda rus dehqonlarining ayanchli ahvoli va ko‘targan qo‘zg‘aloni tasvirlanadi. Dehqonlar qo‘zg‘aloniga Istipan Razin

³⁰⁸ Тархрияят://Маориф ва ўқитғувчи, – Самарқанд, 1927. – № 6. – Б. 27.

boshchilik qiladi. Razin podshoh askarini yengib, Astarxon Saratov va Samara shaharlarini oladi. Yer-mulkka egalik qilish haqidagi hujjatlar yo‘q qilinadi. Simbirsk shahri yonida Razin qo‘smini yengilib, u Donga qochadi. Uni o‘zining do‘satlari ushlab, hukumatga topshiradi. Isyonni bostirish va ulardan o‘ch olish uchun yuz minglab dehqonlar qatl etiladi. Xalq oldida Razin avval jazolanib keyin boshi kesiladi.

Mahmud Suboy bu hikoyaning muallifini aniq ko‘rsatmaydi. U haqida shunday deydi: “Rossiya inqilob tarixida bu voqeа katta o‘rin tutadir va shu choqlardan boshlab, xalq adabiyotig‘a va musiqasig‘a kiradir. Rus xalq adabiyotida bu voqeа va Razinga bag‘ishlangan narsalar ko‘pdir. Biz ulardan birini bu yerga ko‘chirdik”³⁰⁹.

Hikoya qahramoni Razin Stipan Timofiyevich (1630-1671) Rossiyada pomeshchiklarga va krepostnoylikka qarshi dehqonlar urushi rahbari, Don kazagi. Kazak starshinasи (oqsoqoli) tomonidan chor hukumatiga xoinona tutib berilgan. Moskvada qatl etilgan³¹⁰.

“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida Ziyo Usmoniy tarjimasida berilgan Xitoy turmushidan olingan “Xun-chi-fu” hikoyasi ham tarjima asarlar ichida alohida ahamiyatga ega. Hikoyani o‘qish davomida Xun-chi-fu xitoylik qari cholning ahvoliga, murakkab hayotiga achinish, mulzam bo‘lmasdan iloj yo‘q. Shunday irodali insonlar bo‘lganiga amin bo‘lamiz. Hikoya xitoylik Xun-chi-fu ismli qari cholning azob-uqubatga to‘la hayoti haqida boradi. Xun-chi-fu bir burda non va yarim kosa sho‘rva uchun ertalabdan to kechgacha yirtqich yevropaliklar aravasini tortib, foytunchilik qiladi. Sevikli o‘g‘li “Li” Yevropa zolimlari tomonidan jazolanib, o‘ldirilganidan keyin, qari Xun-chi-fu aravakashlik qilishga majbur bo‘ladi. U vaqtida o‘ldirilgan o‘g‘liga motam belgisi qilib, telpaginiнg tepasiga yumaloq oq narsa qo‘yadi. U o‘g‘lini yoshligidan Mister Astik ismli bir inglizga malaylikka beradi. U juda qonxo‘r bo‘lib, Lini turli xil azoblarga soladi. Li boshida bu yerda ishlamayman deb rosa yig‘laydi, ammo otasi bunga e’tibor bermagach, keyinchalik Li indamas bolaga aylanadi. Bir kuni uning onasi vafot etadi. Otasi buni aytish uchun Astikning uyiga boradi. Astik mening uyimga so‘roqsiz kirding deb Xun-chi-funi yalinishlariga qaramasdan rosa kaltaklaydi. Otasining ayovsiz kaltaklanishiga chidab turolmagan Li xo‘jayini Astikni boshiga qo‘lidagi bolta bilan urib, bir qulog‘ini uzib oladi. Shundan so‘ng, Astik Lini odamxo‘r deb ayblab, chidab

³⁰⁹ Гоголь. Истипан Разин. //Маориф ва ўқитгувчи. – Самарқанд, 1926. – № 5. – Б. 29-30. Таржимон Субой.

³¹⁰ Ўз.МЭ. 10-жилд. – Т.: Давлат илмий нашриёти, 2005. – Б.431.

bo‘lmaydigan qiyonoqlar bilan qiynab, hukumatni aralashtirib, jallodlar orqali uning boshini tanasidan judo qiladi. Bir kuni Yevropaliklarning klubi yonida turganida Astik uning aravasiga o‘tiradi. Yomg‘ir yog‘ib, yurish qiyinlashadi. Xun charchab qolib, ozgina dam olmoqchi bo‘lganida, Astik uni hassasi bilan turtkilab, savalaydi. Shunda Xunning jahli chiqib, daryoning qirg‘og‘iga borib to‘xtaydigan ko‘chadan yuradi. So‘ng teparoq joyga chiqib, aravasini daryoga tomon qo‘yib yuboradi. Astik tushib qolguncha, arava tezlik bilan daryoga sho‘ng‘ib ketadi. Astik butunlay bu dunyo bilan vidolashadi.

Buyuk Britaniya, Germaniya, Avstriya Vengriya, Fransiya, Yaponiya, AQSh, Rossiya, Italiya Xitoya qarshi intervinsiya boshlab, 1900-yil avgustda Pekinni ishg‘ol qildilar. 1901-yil 7-sentyabrda chet davlatlar bilan Xitoy o‘rtasida “Yakunlovchi bayonnomma” imzolanib, Sin imperiyasi yarim mustamlakaga aylantirildi.³¹¹ 1912-yilgacha davom etgan bu davrlarda Xitoy xalqi ko‘p qiyinchiliklarni boshidan kechirdi. “Xun-chi-fu” hikoyasi buning yaqqol dalilidir.

Hikoya tarjimonni Ziyo Usmoniy 1920-1923-yillarda faoliyat yuritgan, milliy mustaqillikkha erishish, mamalakatda demokratik o‘zgarishlarni amalga oshirishni targ‘ib qilgan “Buxoro axbori” gazetasida Fitrat, Cho‘lpon, Said Ahroriy kabi ijodkorlar bilan birga muharrirlik qilgan va millatchilikda ayblanib qatag‘on qilingan³¹². O‘z davrining teran fikrli farzandi Ziyo Usmoniy tarjima asarlari bilan birgalikda “Yangi o‘zbek alifbosi qarshi olindi” (“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnali 1926-yil 6-son 39-bet) kabi yoniq maqolalari bilan matbuot sahifalarida faol ishtirot etgan. Ziyo Usmoniy o‘z davrining ziyolisi sifatida yurt taqdiriga befarq bo‘lmagan. Xun-chi-fu va Xitoy xalqining ayanchli hayoti zamirida ijodkor o‘z xalqini ko‘radi. Ushbu tarjima hikoya orqali ijodkor ruslarni yirtqich Yevropaliklarga, Turkistonni mustamlakaga aylantirilgani Xitoya, erksiz odamlarni Xun-chi-fuga mengzaydi va jamiyatdagi adolatsiz tizim haqida so‘zlagandek bo‘ladi.

Umuman olganda, XX asr 20-yillari bosqlaridagi xalq hayotida yuz bergen eng ulkan baxtsizlik – millat va davlat sifatida o‘z mustaqilligini yo‘qotishi ziyolilar ruhiyatiga katta ta’sir etgan bo‘lsa-da, biroq bu tushkunlik haqiqiy ijodkorlar ruhini sindirolmadi. Yangi-yangi, o‘lmas asarlar dunyo yuzini ko‘rdi. Shu bilan birga qardosh va xorijiy davlatlar adabiyotiga, san’atiga qiziqish ortdi. Tarjima san’ati yanada rivojlandi.

³¹¹ <https://uz.wikipedia.org/wiki/Xitoy> “Xitoy tarixi”

³¹² Нуридинова Ф.Турон жавохирлари. – Т.: Мумтоз сўз, 2019 . – Б. 219.

Tarjima – millatlararo muloqotning eng muhim ko‘rinishi ekanligi o‘z tasdig‘ini topdi.

Uchinchi bob bo‘yicha xulosalar:

1. XX asr 20-yillarining ikkinchi yarmidan adabiy tanqid ancha yuksaldi. Xususan, Cho‘lponning “Ulug‘ hindiy”, Vadud Mahmudning “Bu kungi she’rlarimiz va san’atkorlarimiz”, G‘ozi Olimning “Adabiyot to‘g‘risida xato nazariyalar” singari ko‘plab munaqqidlarning adabiy-tanqidiy maqolalari o‘zbek adabiyoti rivojiga katta hissa qo‘shti. “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnali bunday murakkab davrga qaramay mazkur maqolalarni chop etish bilan birga mazkur masalalarni hal qilish yo‘lida xizmat qildi.

2. “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalidagi adabiy-tanqidiy maqolalar adabiy tanqidni yuksak taraqqiyot cho‘qqisiga ko‘tarish, zamon ijodkorlarini jahon talablariga mos asarlar yozishga chaqirish masalalarini kun tartibiga qo‘ydi. Adabiyotning yutuq va kamchiliklarini ko‘rsatish barobarida bu sohalarda umummilliy muammolarga yechim topishga ham harakat qildi. Jurnalidagi adabiy tanqidiy maqolalar nafaqat o‘zbek adabiyotiga, balki hind, rus, tatar, tojik, turk xalqlari adabiyotiga ham bag‘ishlanganini ta’kidlash mumkin.

3. Tarjima qilingan asarlar orqali nafaqat boshqa xalqlar adabiyoti, san’ati, balki ularning yashash tarzi, tarixi, iqtisodi, maishiy hayotidan ham o‘quvchilar bahramand bo‘ldi. Millatlararo hamdo‘stlik rivojlandi. “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalining “G‘arb adabiyoti”, “Adabiyot” ruknlari ostida 20-30-yillar o‘zbek adabiyoti taraqqiyotida asosiy o‘rin tutuvchi rus, ingлиз, xitoy, turk, ozarbayjon, tatar va tojik tillaridan tarjima qilingan asarlar bilan tanishtirib borildi.

5. XX asr 20-30-yillarida rus klassik adabiyotidan qilingan tarjimalar o‘sha davr o‘zbek adabiy hayotida muhim voqeа bo‘ldi. “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida nashr etilgan tarjima asarlar o‘zbek tarjima san’atining rivojlanishi uchun katta ahamiyat kasb etdi.

XULOSA

1. “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalni milliy uyg‘onish davrining boshqa nashrlari qatori adabiyot orqali millatni asriy jaholat girdobidan olib chiqish, ma’rifatni yuksaltirish, Turkistonni mutaraqqiy davlatlar darajasiga ko‘tarish maqsadlariga xizmat qildi. 1925-1933-yillarda har oyda bir martadan jami 96 ta soni chop etildi. Ijtimoiy-siyosiy, ta’limiy-tarbiyaviy, adabiy-ilmiy nashr sifatida jurnalda adabiyot va san’at, adabiyotshunoslik va tilshunoslik muammolari keng yoritildi.

2. “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalidagi adabiyot materiallarini nazmiy va nasriy asarlar, ilmiy va adabiy-tanqidiy maqolalar, tarjima asarlar tarzida tasnif etish mumkin. Jurnalning 1925-1929-yillardagi sonlarida nashr etilgan adabiyot materiallari orasida salmoq jihatidan nazmiy asarlar yetakchilik qiladi. Shu yillari chop etilgan 307 ta asardan 189 tasi (7 tasi tarjima) she’riy, 68 tasi (22 tasi tarjima) nasriy, 11 tasi (1 tasi tarjima) adabiy-tanqidiy, 39 tasi (2 tasi tarjima) ilmiy asarlardir. Jurnalda chop etilgan she’riy asarlar badiiy jihatdan yuksak bo‘lmasa ham, o‘tgan asr 20-30-yillari adabiy muhiti, davr she’riyatidagi yutuq va kamchiliklar haqida to‘laqonli tasavvur berishi jihatidan qimmatlidir.

3. Mafkuraviy qarshiliklarga, ziddiyatlarga qaramasdan jurnalda milliy o‘zlikni asrash, yosh avlod ma’rifatini o‘stirish, milliy til va adabiyot ravnaqi masalalarini aks ettirgan turkum asarlar chop etildi. Xususan, Elbekning “Qishloqqa sayohat”, “Kuzatishda”, “Kelgusining quyoshi”, hikoyalari, Fitratning “O‘zbek shoiri Turdi”, “Ahmad Yassaviy”, “Hibat ul-haqoyiq”, “Qutadg‘u bilig” kabi ilmiy maqolalari, N.Rahimiyning haqiqiy erkni kuylovchi otashin she’rlari buning dalilidir. Jurnalda sho‘ro hukumatining “Adabiyot kuchli mafkuraviy qurol sifatida yangi tuzumni mustahkamlashga xizmat qilishi, ommani shunga da’vat etishi lozim”, - degan shiori ostida bosilgan asarlar ham bor. Jurnal sahifalarida nashr etilgan Mahmud Suboyning ayrim asarlari, Shokir Sulaymon va F.Rahmon hikoyalari buning dalilidir.

4. Jurnal sahifalarida insoniylik, milliy axloq, ilm-ma’rifat tarannum etilgan, hech qachon o‘z qimmatini yo‘qotmaydigan nasriy asarlar ham bosilgan. Jumladan, Abuvarajaning “Shifoli suv” hikoyasida ayollarning vazminligi va shirin so‘zligi oila obodligi sharti ekani obrazli ifodalansa, “Omonat” hikoyasi omonatga xiyonat qilmaslik mavzusida. “Aldangan qiz” hikoyasida soddalik va ishonuvchanlik qizlar qismatiga yomon ta’sir etishi badiiy talqin etilgan bo‘lsa, Elbek qalamiga mansub “Kelgusining quyoshi” hikoyasida tunda sham yog‘dusida kitob

o‘qiyotgan bola obrazi orqali millat istiqboli ana shunday ilmga chanqoq farzandlarga bog‘liq ekani tasvirlangan.

5. Jurnalda jami turli janrlardagi, aruz va barmoq vaznlarida bitilgan 5454 misra she‘r chop etilgan bo‘lib, shulardan 1996 misrasi shu paytga qadar ilm ahliga ma’lum bo‘lmay kelgani aniqlandi. 1925-1926-yillarda chop etilgan she‘rlarning bandlari juda tartibsiz bo‘lib, bitta she‘rning har bir bandi har xil misralardan tashkil topgan, to‘rtlik, oltilik, sakkizlik, hattoki, o‘n yettilik, yigirma birlik kabi. 1927-yildan she‘rlar bandlari tartibga solib borilgan bo‘lib, asosan to‘rtlik va oltilik shaklida.

6. “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalidagi she‘rlarning grafik shakllantirilishida muallif matniga ajralmas qism sifatida qaralib, matn daxlsizligi qoidasiga amal qilingan. Shunga ko‘ra, asos manbalardagi she‘rlarning grafik shakllantirilishiga muallif ijodiy tutumini hurmat qilish sifatida qarash va qayta nashrlarda ayni shaklni o‘zgarishsiz saqlash matnning asliyatga muvofiqligini ta’minlash nuqtai nazaridan muhimdir.

7. Jurnalda XX asrda yashab ijod etgan Bektosh, Gulbek, Botur, N.Rahimiyy, Oydin, Oltoy, Abdulla Alaviy, Shokir Sulaymon kabi ilmiy jamoatchilikka unchalik ma’lum bo‘lmagan shoirlar she‘rlari ham chop etilgan. Ushbu ijodkorlar she‘rlari ilk marta ilmiy istifodaga olib kirildi. Bu hol jurnalning adabiy manba sifatidagi qimmati yuqori ekani dalilidir.

8. “Maorif va o‘qitg‘uvchi”da bosilgan maqolalar salmog‘i ham yuqori bo‘lib, ularni adabiy, ta’limiy, iqtisodiy, ijtimoiy va maishiy mavzularga ajratish mumkin. Cho‘lpon, Fitrat, G‘ozi Olim, Miyon Buzruk, Vadud Mahmud kabi olimlarning adabiy-tanqidiy maqolalarida o‘sha davrning estetik mezonlari belgilandi, milliy adabiyotning Vatan va millat manfaatlariga xizmat qilishi zarurati asoslandi, jahon badiiy tafakkuri darajasiga yuksalishi masalasi ko‘tarildi. Ana shu jihatdan, adabiy-tanqidiy maqolalar davr adabiyoti rivojiga katta ta’sir ko‘rsatdi, millatning ma’rifatini yuksaltirdi. Ayni fazilatlariga ko‘ra, bu maqolalar adabiyotimizning bugungi rivoji uchun ham alohida ahamiyatga ega.

9. Jurnalidagi adabiyot materiallari ichida ilmiy tadqiqotlar ham salmoqli o‘rin egallaydi. Navoiy, Miriy, Turdi Farog‘iy, Ahmad Yassaviy, Shekspir, Shavqiy hayoti va ijodiga oid maqolalar buning dalilidir. Jumladan, Fitratning “Ahmad Yassaviy” maqolasida buyuk mutasavvif hikmatlari tahlil etilib, Yassaviyning dunyoqarashi, ichki olami borasidagi tahliliy qarashlar, Ashurali Zohiriyning “Navoiyning yubileyi va tarjimai holig‘a yangi bir sahifa” sarlavhali ilmiy maqolasida

Alisher Navoiy 500 yillik yubileyiga tayyorgarlik va navoiyshunoslik oldida turgan ilmiy muammolar haqidagi fikrlar ilgari surilgan.

10. “Maorif va o‘qitg“uvchi”ning “G‘arb adabiyoti”, “Adabiyot” ruknlari ostida 20-30-yillar o‘zbek adabiyoti taraqqiyotida asosiy o‘rin tutuvchi rus, ingliz, xitoy, turk, ozarbayjon, tatar va tojik tillaridan tarjima qilingan asarlar bilan tanishtirib borildi. Turli mavzulardagi 32 ta she’riy va nasriy tarjima asarlar Turkiston xalqini xorijiy xalqlar adabiyoti, san’ati bilan yaqindan tanishtirishi barobarida tarjimonlarning dunyoga mashhur shoiru adiblari ijod tajribasini o‘rganishida beqiyos ahamiyatga ega bo‘ldi. O‘zbek tarjima san’atining rivoji uchun estetik zamin vazifasini o‘tadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

I. Normativ-huquqiy hujjatlar va metodologik ahamiyatga molik nashrlar:

1. Мирзиёев Ш.М. Адабиёт ва санъат, маданиятни ривожлантириш – халқимиз маънавий оламини юксалтиришнинг мустаҳкам пойдеворидир. Президент Ш.Мирзиёевнинг Ўзбекистон ижодкор зиёлилари вакиллари билан учрашувдаги маъruzаси / Халқ сўзи. –Тошкент, 2017, 4 август.

Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. – Т.: Ўзбекистон, 2017.-Б. 592.

2. Мирзиёев Ш.М. Адабиёт ва санъат, маданиятни ривожлантириш – халқимиз маънавий оламини юксалтиришнинг мустаҳкам пойдеворидир. Президент Ш.Мирзиёевнинг Ўзбекистон ижодкор зиёлилари вакиллари билан учрашувдаги маъruzаси // Халқ сўзи. – 2017. – 4 август.

3. Мирзиёев Ш.М. “Қадимий ёзма манбаларни сақлаш, тадқики ва тарғиб қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2995-сонли қарори, 2017 йил 24 май.

4. Мирзиёев Ш.М. “Фанлар академияси фаолияти, илмий тадқиқот ишларини ташкил этиш, бошқариш ва молиялаштиришни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2789-сонли қарори, 2017 йил 17 февраль.

5. Мирзиёев Ш.М. “Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисидаги” ПФ-5850-сонли фармони, 2019 йил 21 октябрь.

II. Илмий ва назарий адабиётлар

1) Миллий нашрлар

1. Абдуазизова Н. Мустақил Ўзбекистон журналистикаси тарихи (янгиланиш ва равнақ топиш жараёнлари). – Т.: Akademiya, 2007. – Б.400

2. Абдуазизова Н. Миллий журналистика тарихи, I жилд. – Т.: Шарқ, 2008. – Б. 381.

3. Абдуазизова Н. Ўзбекистон журналистикаси тарихи. – Т.: Академия, 2002. – Б. 410.

4. Айний С. Асарлар. III жилд. (Нашрга тайёрловчи Р.Комилов). – Тошкент: Бадиий адабиёт, 1964, 1972. – Б. 472, 470.

5. Абдирашидов З. Исмаил Гаспринский и Туркестан в начале XX века: связи-отношения-влияние. – Тошкент: Akademnashr, 2011. – Б. 311.
6. Авлоний А. Шеърлар, ибратлар. Танланган асарлар. II жилдли. (Нашрга тайёрловчи Б.Қосимов). – Т.: Маънавият, 1998. I жилд. – Б. 272.
7. Авлоний А. Пандлар, ибратлар, ҳикоятлар, драмалар, мақолалар, саёҳат хотиралари. II жилд. (Нашрга тайёрловчи Б.Қосимов). – Т.: Маънавият, 1998. – Б. 304.
8. Болтабоев Ҳ. Абдурауф Фитрат. – Т.: Ёзувчи нашриёти, 1996. – Б.120.
9. Болтабоев Ҳ. Фитрат ва жадидчилик. – Т.: 2007. –Б. 286.
10. Боту. Танланган асарлар. (Нашрга тайёрловчилар Н.Каримов, Ш.Турдиев). – Тошкент: Шарқ, 2004. – Б. 192.
11. Боту. Ёз куни. (Нашрга тайёрловчилар С.Мамажонов, П.Қобулов).– Т.: Faafur Fulom, 1980. – Б. 224.
12. Боту. Танланган асарлар. (Нашрга тайёрловчилар Н.Каримов, Ш.Турдиев). – Т.: Маънавият, 2016. – Б. 248.
13. Боту. Танланган асарлар. (Нашрга тайёрловчи Н.Каримов).– Т.: Маънавият, 2020. – Б. 228.
14. Долимов У. Жабборов Н. Исҳоқхон Ибрат. – Т.: Шарқ, 1994. – Б.144.
15. Долимов У. Туркистонда жадид мактаблари. – Т.: Университет, 2006. – Б.128.
16. Дўстқораев Б. Яссавий ким эди? – Т.: Халқ мероси, 1994. – Б.78.
17. Дўстқораев Б. Ўзбекистон журналистикаси тарихи. – Т.: Faafur Fulom номидаги нашриёт матбаа ижодий уйи, 2009. – Б. 378.
18. Жўраев. Н., Каримов Ш. Ўзбекистон тарихи. – Т.: Шарқ, 2011. – Б. 325.
19. Жўрабоев О. Матнинг матности сирлари. – Т.: Tamaddun, 2017. – Б.200.
20. Зоҳидов Р. “Саботул ожизин” асари матни, шарҳлари ва илмий-танқидий матнини комплекс ўрганиш муаммолари. – Т.: Turon zamin ziyo, 2015. – Б. 256.
21. Зулфия, Олимжонов Ҳ. Қўшчашма. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2015. – Б.132.
22. Зиё Said. Танланган асарлар. (Нашрга тайёрловчи Ш.Турдиев). – Т.: Faafur Fulom, 1974. – Б.208.

23. Зиё Сайд. Ўзбек вақтли матбуоти тарихига материаллар. – Тошкент-Самарқанд: Туркистон давлат нашриёти, 1927. – Б. 116.
24. Камий К. Дилни обод айлангиз. (Нашрга тайёрловчи Олим Олтинбек). – Т.: Маънавият, 1998. – Б.158.
25. Каримов Б. XX аср ўзбек шеърияти антологияси. – Т.: Ўзбек миллий энциклопедияси, 2007. – Б.496.
26. Каримов Б. Жадид мунаққиди. Вадуд Маҳмуд монография. – Т.: Университет, 2000. – Б.104.
27. Каримов Н. Абдулҳамид Сулаймон ўғли Чўлпон. – Т.: Фан, 1991. – Б.84.
28. Каримов Н. XX аср адабиёти манзаралари. – Т.: Ўзбекистон нашриёти, 2008. – Б.536.
29. Каримов Н. Истиқлолни уйғотган шоир. – Т.: Маънавият, 2000. – Б.88.
30. Каримов Н. Миртемир маърифий-биографик роман. – Т.: MERIYUS, 2012. – Б.284.
31. Каримов Ғ. Ўзбек адабиёти тарихи. XIX аср иккинчи ярмидан XX аср бошларигача. – Т.: Ўқитувчи, 1987. – Б.319.
32. Абдулҳамид Мажидий. Кўнгил орзулари. (Нашрга тайёрловчи Ҳ.Узоқов). –Т.: Маънавият, 2000. – Б. 160.
33. Миртемир. Танланган шеърлар. – Т.: Ўздавнашр,1947. – Б 272.
34. Матмурадова М.Ойдиннинг ойдин йўли. – Т.: А.Навоий Миллий кутубхонаси, 2006. – Б 20.
35. Маҳмудов С. Халқ таълими журнали: бир мақсад, бир маслак, бир аср. – Т.:Машхур-пресс, 2018. – Б 200.
36. Маҳмудхўжа Бехбудий. Танланган асарлар. (Нашрга тайёрловчи Б.Қосимов). – Т: Маънавият, 1997. – Б.232.
37. Маҳмуд Вадуд. Танланган асарлар. (Нашрга тайёрловчи Б.Каримов). – Т.: Маънавият, 2007. – Б.160.
38. Нурмонов А. Қурунов Д. Ўзбек тилшунослиги тарихи. – Т.: Камолот, 2000. – Б. 172.
39. Нурмонов А. Қурунов Д. Танланган асарлар. Матн. З жилдлик. 2-жилд. – Т.: Академнашр, 2012. – Б 448.
40. Назаров Б., Расулов А., Қаҳрамонов Қ., Аҳмедова Ш. Ўзбек адабий танқидчилиги тарихи. – Т.: Чўлпон, 2012. – Б. 432.
41. Нуриддинова Ф. Миллий матбуот фиҳристи. – Т.: Мумтоз сўз, 2020. – Б. 842.

42. Нуридинова Ф.Турон жавоҳирлари. – Т.: Мумтоз сўз, 2019. – Б. 471.
43. Нуридинова Ф. Миллий матбуот саҳифалари. – Т.: Маънавият, 1999. – Б. 52.
44. Олтин ёруғ. 1-китоб (Сўзбоши, изоҳлар ва қадимги туркийдан ўзбекчага табдил муаллифи Н. Раҳмонов). – Т.: Фан, 2009; 2-китоб. – Т.: Мумтоз сўз, 2013. – Б. 326.
45. Ойбек. Муқаммал асарлар тўплами. I жилд. (Нашрга тайёрловчи Н.Каримов, F. Мўминов).– Т.: Фан, 1975. – Б. 475.
46. Ойбек.Созим. (Нашрга тайёрловчи Омон Матжон). – Т.: Адабиёт ва санъат,1980. – Б. 184.
47. Олимжонов X.Танланган асарлар. I жилд – Т.: Ўззадабийнашр, 1957. – Б. 320.
48. Олимжонов X. Муқаммал асарлар тўплами. I жилд – Т.: Фан, 1979. – Б. 403.
49. Олимжонов X. Танланган асарлар. (Нашрга тайёрловчи Каримов, Н., Отажанова М.). – Т.: Шарқ, 2019. – Б. 392.
50. Олтой. Армуғон. – Т.: F.Гулом,1967. – Б. 75.
51. Пардаев Қ. Муқимий шеърияти: матн тарихи, таҳрири ва талқини. –Т.: Муҳаррир, 2019. – Б. 219. – Б 80.
52. Раҳимий Н. Қизил япроқлар. – Самарқанд: ЎзДавнашр., 1927. – Б.44.
53. Раҳимий Н. Бинафшалар. – Самарқанд: ЎзДавнашр.,1929. – Б.35.
54. Саъдий А. Амалий ҳам назарий амалиёт дарслари. – Т.: Ўрта Осиё давлат нашриёти, 1924.
55. Сирожиддинов Ш. Матншунослик сабоқлари. – Т.: Навоий университети, 2019. – Б 128.
56. Сирожиддинов Ш., Умарова С., М.Саъдий. Ўзбек матншунослиги қирралари. – Т.: Akademnashr, 2015. – Б. 128.
57. Сулаймон X. «Хазойин ул-маоний» текстларини ўрганиш ва нашрга тайёрлашнинг асосий масалалари. Алишер Навоий. Хазойин ул-маоний. – Т.: Ўзбекистон ФА нашриёти, 1959, – Б.224
58. Сулаймон Ш. Ғалаба марши. Шеърлар. – Самарқанд: Ўзнашр,1930. – Б. 44.
59. Саломов F. Таржима санъати. – Т.: Faфур Гулом, 1973. – Б. 304.
60. Тҳокур. Р. Таскин топган рашқ. (Нашрга тайёрловчи Анвар Шеър). – Т.: Ўзбекистон, 2012. – Б. 352.

61. Тҳокур Р. Ҳикоялар. (Нашрга тайёрловчи Т. Жалолов). – Т.: Шарқ, 2006. – Б. 152.
62. Тҳокур Р. Ака ва ука. (Нашрга тайёрловчи Т. Жалолов, А. Файзулла). – Т.: Янги аср авлоди, 2018. – Б. 146.
63. Тҳокур Р. Бибҳа соҳили. (Нашрга тайёрловчи Т. Жалолов). – Т.: Davr press, 2012. – Б. 176.
64. Тҳокур Р. Ҳалокат. (Нашрга тайёрловчи Т. Жалолов). – Т.: Янги аср авлоди, 2016. – Б. 352.
65. Турсунов С. Мұхаббатнинг мангу эртаги. – Т.: Ғафур Ғулом, 2017. – Б. 164.
66. Тўхлиев Б. Юсуф Ҳос Ҳожиб ва туркий халқлар фольклори. – Т.: Баёз, 2014. – Б. 128.
67. Тўйчиев Б. Ўзбек тилининг тараққиёт босқичлари. – Т.: Ўқитувчи, 1996. – Б. 362.
68. Умаров А. 20-йилларда рус адабиётидан қилинган таржималарга доир. Таржима санъати. Мақолалар тўплами. – Т.: Ғафур Ғулом, 1973. – Б. 304.
69. Фитрат. Танланган асарлар. 2 жилд. (Нашрга тайёрловчи Ҳ.Болтабоев). – Т.: Маънавият, 2000. – Б. 256.
70. Фитрат. Танланган асарлар. V жилдлик. (Нашрга тайёрловчи Ҳ.Болтабоев). – Тошкент: Маънавият, 2006,2010. – Б. 336.
71. Фозилов Н. Шокир Сулаймон. – Т.: Ёш гвардия, 1964. – Б. 4. – Б.118.
72. Фитрат. Чин севиш. – Т.: Ғафур Ғулом, 1996. – Б. 252.
73. Хасанов Н. Ясавийликка доир манбалар ва “Девони ҳикмат”. – Т.: Akademnashr, 2012. – Б.304.
74. Хондайлиқий С. Танланган асарлар. (Нашрга тайёрловчи Б.Қосимов. Р.Жавҳарова). – Т.: Маънавият, 1998. – Б. 304.
75. Ҷўлпон. Кўклам руҳи. – Т.: Ёшлар нашриёт уйи, 2019. – Б 143.
76. Ҷўлпон. Асарлар. 1-жилд. (Нашрга тайёрловчи О.Шарафиддинов). – Т.: Хазина, 1994. – Б.448.
77. Ҷўлпон. “Асарлар” 4-жилд. (Нашрга тайёрловчи Д.Неъматова). – Т.: Академнашр, 2016. – Б. 376.
78. Ҷўлпон. Яна олдим созимни. (Нашрга тайёрловчи Н. Каримов, Ш.Турдиев). – Т.: Ғафур Ғулом, 1991. – Б. 576.
79. Ҷўлпон. Гўзал Туркистон. (Нашрга тайёрловчи Б.Дўстқораев). – Т.: Маънавият, 1997. – Б. 128.

80. Чўлпон. Кўклам руҳи. – Т.: Ёшлар нашриёт уйи, 2019. – Б. 176.
81. Чўлпон. Адабиёт надир. (Нашрга тайёрловчи Қуронов Д, Эшонова З, Султонов У.). – Т.: Чўлпон, 1994. – Б.240.
82. Чўлпон. Ойдан-да гўзал. (Нашрга тайёрловчи Тўлаков И.). – Андижон: Андижон нашриёти, 1997. – Б.80.
83. Шодмонов Н. “Шоҳиду-л-икбол” – адабий манба. – Т.: Muharrir, 2009. – Б. 231.
84. Шарафиддинов О.Истиқлол фидоийлари. – Т.: Шарқ 1993, – Б.144.
85. Элбек. Таңланган асарлар. (Нашрга тайёрловчи Ҳ.Узоков). – Т.: Шарқ, 1999. – Б.288.
86. Элбек. Мунгли қушим. (Нашрга тайёрловчи Абдуллаев О.). – Т.: А. Қодирий, 1999. – Б.32.
87. Элбек. Армуғон ёлқинлар. (Нашрга тайёрловчи У. Амонов).– Т.:Турон замин зиё, 2017. – Б.56.
88. Эркинов А.С. Матншуносликка кириш. – Т.: 1997. – Б. 51.
89. Эркинов А.С. Матншунослик ва манбашунослик асослари. –Т: 2019. – Б.232.
90. Эркинов А. Алишер Навоий “Хамса”си талқини (XV – XX аср боши). – Т.: Tamaddun, 2018. – Б. 282.
91. Юсупова Д. Ўзбек мумтоз ва миллий уйғониш адабиёти (Алишер Навоий даври). – Т.: Tamaddun, 2016. – Б.288.
92. Ўз.МЭ. 1-жилд. – Т.: Давлат илмий нашриёти, 2000. – Б.736.– Б.231.
93. Ўз.МЭ. 10-жилд. – Т.: Давлат илмий нашриёти, 2005. – Б.656.– Б.431.
94. Ўзбекистоннинг янги тарихи. 1-китоб: Туркистон чор Россияси мустамлакачилиги даврида. –Т.: Шарқ, 2000. – Б. 463.
95. Ўринбоев Б., Турсунов У. Ўзбек адабий тили тарихи. – Т.: 1982.– Б.174.
96. Кориниёзов Т.Н. Совет Ўзбекистони маданияти тарихидан очерклар. – Т.: Фан, 1956, – Б. 305.
97. Қўшжонов М. Садриддин Айний ва ўзбек-совет адабиётининг шаклланиши. –Т.: Ўзбекистон, 1979. – Б.16.
98. Қуронов Д. Талқин имконлари. – Т.: Турон замин зиё, 2015. – Б.88. –Б. 314.
99. Қосимов Б. Миллий уйғониш: жасорат, маърифат, фидойилик. – Т.: Маънавият, 2002.– Б.400.

100. Қосимов Б. Уйғонган миллат маърифати. – Т.: Маънавият, 2011. – Б. 320.
101. Курбонова М. Матн тилшунослиги. – Т.: Университет, 2014. – Б.324.
102. Қосимов Б.Уйғонган миллат маърифати. – Т.: Маънавият, 2011. – Б. 180.
103. Ҳожи Муин.Танланган асарлар. (Нашрга тайёрловчи Б.Дўстқораев, Н.Намозова).– Т.: Маънавият, 2010. – Б. 256.
104. Ҳожи Муин. Танланган асарлар. (Нашрга тайёрловчи Н.Намозова). – Т.: Маънавият, 2005. – Б. 175.
105. Ҳошимов. И. Робинранат Тагор. – Т.: Ўзабийнашр, 1961. – Б. 56.

2) Хорижий нашрлар

1. Гоголь. Шинель. – Петербург: Народная польза, 1902. – Б.36.
2. И.Масанов. Словарь псевдонимов русских писательб ученых и общественных деятелей Т.1 Алфавитный указатель псевдонимов. Псевдонимы русского алфавита А-И. – Москва: Изд-во Всесоюз,1956. – Б.442.
3. Лихачев Д.С. При участии А.А. Алексеева и А.Г. Боброва. Текстология на материале русской литературы X – XVII веков. – Санкт-Петербург, Изд-во «Алетейя», 2001, стр. 639.
4. Лермонтов М.Ю. Поэзия. – Ленинград: Детская литература.1981,190с.
5. Kenjayev Z.O. «Scince and aducation» Scientific journal October 2020 / Volume 1 Iccue 7.
6. Михайловой И.А. Робинранат Тагор. Рассказы. – Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1957. – Б. 166.
7. Томашевский Б.В. Писатель и книга. Очерк текстологии. Изд. 2-е, – М., 1959, 279 с.
8. Шомагдиев. Ш.Р. Очерки истории гражданской войны в Ферганской долине. – Т.: Фан, 1961. – Б. 271.

III. Қўлёзма ва тошбосма манбалар

1. Ўзбекистон Миллий қутубхонасидаги ПЯУ-88 инвентар рақамида сақланаётган “Маориф ва ўқитғувчи” журнали (1925-1929 йиллар) сонларидағи адабиёт материаллари.

IV. Архив материаллари

1. Архив. Ф№ Р-94, ОП №1, Д№ 198а, лл. 155 – 157.
2. Архив. Ф№ Р-94, ОП №1 Д№ 15 лл.88
3. Архив. Ф№ Р-94, ОП №1 Д№ 15 лл.89
4. Архив, Ф№ Р-94. ОП №1, Д№ 15, 134.

V. Диссертация ва авторефератлар

1. Амонов У. XX аср бошларида ўзбек фолклорининг ўрганилиш тарихи. Филол. фан. док...дисс. – Т., 2018. 301 б.
2. Жўрақулов У. Фитратнинг тадқиқотчилик маҳорати. Филол.фан.ном... дисс. – Т., 1998. 158 б.
3. Зоҳидов Р. “Саботул ожизин” асарининг манбалари, шарҳлари ва илмий-танқидий матнини комплекс ўрганиш муаммолари: Филол. фан. д-ри ... дисс. – Т., 2018. 278 б.
4. Исломова С. Чўлпон шеърларининг матний тадқиқи ва илмий-танқидий матнини яратиш. Фил.. фан... бўй..фалса..док.. дисс. – Андижон, 2021. 61. 159 б.
5. Йўлдошев Н. Чўлпон шеъриятида пейзаж. Филол. фан. ном. дисс. –Т., 1995. 169 б.
6. Жабборов Н. Фурқатнинг хориждаги ҳаёти ва ижодий мероси: манбалари, матний тадқиқи, поэтикаси: Филол. фан. д-ри ... дисс. – Т., 2004. -Б. 298.
7. Пардаев Қ. “Ал-Ислоҳ” журналида адабиёт материаллари. Филол. фан. номз...дисс. – Т, 2010. 134 б.
8. Пардаев Қ. Муқимий шеъриягининг матн тарихи, таҳрири ва талқини. Филол. фан. док...дисс. – Т., 2020. – Б.310.
9. Тоғаев Т. А.Зоҳирийнинг тилшунослик мероси. Филол. фан. номз... дисс. – Т., 2004.154 б.
10. Шамсиев П. Алишер Навоийнинг “Сабъаи сайёр” достони илмий-танқидий матни ва уни тузиш принциплари: Филол. фан. номз. ... дисс. автореф. – Т., 1952. 236.
11. Шамсиев П. Навоий асарлари матнларини ўрганишнинг баъзи масалалари: Филол. фан. д-ри ... дисс. автореф. – Т., 1969. 35 б.
12. Қодиров Қ.А.Ўзбек тили морфологик қурилишининг ўрганилиш тарихидан (20-йиллар ўзбек тилшунослиги материаллари асосида). Филол. фан. номз... дисс. – Т., 2006. 138 б.

13. Ҳалимова С. “Садойи Туркистон” газетаси: йўналиши, тил, услуг ва жанр хусусиятлари (1914-1915). Филол. фан. номз. дисс. автореферат. – Тошкент, 2001.

VI. Илмий тўплам, журнал ва газеталардаги мақолалар

1. Болтабоев Ҳ. Матн ва унинг филологик фанлар тизимидағи ўрни /Ўзбек мумтоз адабиётини ўрганишнинг назарий ва манбавий асослари. – Т.: Мумтоз сўз, 2019.

2. Жабборов Н. Ўзбек маншунослиги ва унда матн танқиди, илмий-танқидий матн истилоҳларининг ўрни. / Ўзбек мумтоз адабиётини ўрганишнинг назарий ва манбавий асослари. Республика илмий-амалий конференсияси материаллари. – Тошкент: Мумтоз сўз, 2019. – Б.12

3. Жабборов Н. Бадиий матн таҳрирининг хос хусусиятлари /”Ўзбек адабиётшунослигига талқин ва таҳлил муаммолари” мавзуидаги илмий-назарий анжуман материаллари. – Тошкент, Мумтоз сўз, 2014.- Б. 28-32.

4. Жабборов Н. Ўзбек матншунослигининг долзарб муаммолари /«Замонавий ўзбек адабиётшунослигининг янгиланиш тамойиллари» мавзуидаги Республика илмий-назарий анжумани материаллари. – Тошкент, Adabiyot uchqunlari, 2016.- Б. 99-105.

5. Жумахўжа Н. То тузди Навои ояти ишқ // Ўзбекистон адабиёти ва санъати газетаси. – Тошкент, 1990. 9 ноябрь.

6. Жумахўжа Н. Дебоча матни мукаммалми? // Ўзбекистон адабиёти ва санъати газетаси. – Тошкент, 2011. 18 март.

7. Жумахўжа Н. Янги илмий-танқидий матн // Ўзбекистон адабиёти ва санъати газетаси. – Тошкент, 2011. 28 октябрь.

8. Иззат С. Аср сабоқлари / Ўзбек адабиёти ва санъати. – Тошкент, 2001. –№1,январ.

9. Каримов Н. 41 йилнинг совуқ шамоли. // Ўзбек адабиёти ва санъати. – Тошкент, 2004. – № 33, 26.

10. Матншуносликнинг айrim назарий масалалари / “Ўзбек матншунослигининг назарий ва амалий муаммолари” мавзудаги Республика илмий анжумани материаллари. – Қарши, Насаф, 2019. – Б. 3.7

11. Нуриддинова Ф .Билим мезони ҳақида сўз // Ўзбекистон матбуоти. 2010. №4. – Б 75-77.

12. Отабоева М.Таржимада муаллиф услубини сақлаш муаммолари.// Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 2022. – № 1. – Б. 96.
13. Рожий. Норозилиқ баён қиласиз. //Қизил Ўзбекистон. – Самарқанд, 1927. № 14-август. – Б.4.
14. Тахририят. Илмий марказда лотин ҳарфи масаласи. //Қизил Ўзбекистон. – Самарқанд, 1925. № 1сентябр. – Б.2.
15. Тахририят. //Маориф ва ўқитғувчи, – Самарқанд, 1927. – № 6. – Б. 27.
16. Фитрат А. Жоҳилона мутаасибга мисол. /Халқ сўзи, - Тошкент, 1991. – № 13 декабрь.
17. Қосим. Қизил Ўзбекистон ишчиларининг шатранч мусобақаси. // Қизил Ўзбекистан. – Самарқанд, 1927. – № 17 ноябрь. – Б.4.
18. Қориев Б. Адабий тахаллуслар. // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 1967. №1. – Б.51-57.
19. Қодиров Н. Октябрь ва инқилоб. //Маориф ва ўқитғувчи. – Самарқанд, 1927. – № 11. – Б.37-42.
20. Ҳусайн С. Ўзбек адабиётининг ҳозирги муҳим масалалари. //Қизил Ўзбекистон. – Самарқанд, 1929. – № 28-январь. – Б.2.
21. Ҳасанов Н. Яссавий ва Фитрат. // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 2008. №3. – Б.3-11.

VII. Интернет сайtlари

1. Гоголь.Н.В. “Шинель”: сюжет и краткое содержание по частям повести. //Сезоны года .журнал – Петербург: История создания, <https://sezony-goda.ru>.
2. Ирзаев Б.Коммунистларга қарши чиққан коммунист. – Oyina<https://oyina.uz> › article
3. <https://uz.drunkentengu.com>
4. <https://pro-fishman.ru>
5. <https://arboblar.uz>
6. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Xitoy> “Хитой тарихи”

**“MAORIF VA O‘QITG‘UVCHI” JURNALIDAGI ADABIYOT
MATERIALLARNING BIBLIOGRAFIYASI
(1925-1929-YILLARDAGI SONLARI)**

1925-yil 1-mart, № 1

1. Elbek. Qishloqqa sayohat. Hikoya. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 1. – B.136-143.
2. Yulduz. Men va rassom. Sochma. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 1. – B.144-145.

1925-yil mart, № 2

1. Cho‘lpon. Paranji. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 2. – B.50.
2. Botu. Paranji. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 2. – B.52-54.
3. Elbek. Ko‘klam chog‘i yaproqlar. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 2. – B.55.
4. M.Suboy. Omonat. Hikoya. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 2. – B.56-59.
5. Elbek. Kuzatishda. Hikoya. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 2. – B.60-62.
6. Abuvaraja. Shifoli suv. Hikoya. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 2. – B.63-64. 13.
7. Rajabzoda. Sanoyi nafisamiz. Tanbur. Maqola. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 2. – B.65.
8. Fitrat. Qutadg‘u bilig. Maqola. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 2. – B.68.

1925-yil avgust, № 3

1. Botu. Yaralangan qush. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. 1925. – № 3. – B.41.
2. Elbek. Sirdaryo. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 3. – B.42-43.
3. Oybek. Erkin qush. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 3. – B.44.
4. Vadud Mahmud. Alisher Navoiy. Maqola. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 3. – B.56-62.

1925-yil sentyabr, № 4

1. Cho'lpion. Qil qiz maftunlari. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Toshkent, 1925. – № 4. – B.51.
2. Elbek. Bibixonim madrasasi. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Toshkent, 1925. – № 4. – B.52-53.
3. Bektosh. Yana. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Toshkent, 1925. – № 4. – B.54.
4. Rahimiyy N. Suv. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Toshkent, 1925. – № 4. – B.54.
5. Vadud Mahmud. Bugungi she'rlarimiz va san'atkorlarimiz. Maqola. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Toshkent, 1925. – № 4. – B.54.
6. M.Suboy. Chin va yolg'on. Hikoya. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Toshkent, 1925. – № 4. – B.59-64.
7. G'ozi Olim. Adabiyot to'g'risida xato nazariyalar. Maqola. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Toshkent, 1925. – № 4. – B.64-69.
8. A.Niyoziy. Fuzuliy va Navoiyning asarlarida shakl va ma'nocha mushohabat ham ayriliq jihatlari. Ozarbayjonchadan tarjima. Maqola. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Toshkent, 1925. – № 4. – B.70-75.

1925-yil oktyabr, № 5-6

1. Cho'lpion. Dala yo'llaridan. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Toshkent, 1925. – № 5-6. – B.93-94.
2. Mahmud Suboy. Turmush va o'lim. Hikoya. //Maorif va o'qitg'uvchi. Toshkent, 1925. – № 5-6. – B.95.
3. Bektosh. Tingla kel. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Toshkent, 1925. – № 5-6. – B.101.
4. Vadud Mahmud. Bugungi she'rlarimiz va san'atkorlarimiz. Maqola. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Toshkent, 1925. – № 5-6. – B.102-105.
5. Yoqub Qadriy. Turk adabiyoti namunalar. Maqola. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Toshkent, 1925. – № 5-6. – B. 106-108.
6. Fotih Bakir. Singlim uyg'ondi. Hikoya. //Maorif va o'qitg'uvchi. Toshkent, 1925. – № 5-6. – B.109-111.

1925-yil oktyabr, № 7-8

1. Cho'lpion. Ulug' hindiy. Maqola. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Toshkent, 1925. – № 7-8. – B.74-78.
2. Elbek. Ey xotun. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Toshkent, 1925. – № 7-8. – B.79-80.

3. Cho‘lpon. Suhbat. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 7-8. – B.81.
4. Bektosh. Ko‘rsam. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 7-8. – B.82.
5. Olttoy. Telefon. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 7-8. – B.83-86.
6. Vadud Mahmud. Talpinish. Hikoya. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 7-8. – B.102-105.
7. Mirqodirov. Odat nimadir. Hikoya. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 7-8. – B.89.
8. Vadud Mahmud. Bugungi she’rlarimiz va san’atkorlarimiz. Maqola. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 7-8. – B.115-117.

1925-yil noyabr, № 9-10

1. A.Majidiy. O‘zbek shoiri Turdi. Maqola. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 9-10. – B.52-63.
2. Hoji Muin. Vasliy. Maqola. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 9-10. – B.64-67.
3. Cho‘lpon. Birinchi xat. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 9-10. – B.68-69.
4. Botu. Adabiyot. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 9-10. – B.70.
5. Bektosh. Bag‘ishlang go‘zalim. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 9-10. – B.72.
6. Lermontov. Lermontovdan. Ruschadan tarjima. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 9-10. – B. 72.
7. Rahimi N. Ish. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 9-10. – B.73.
8. Elbek. Kelgusining quyoshi. Hikoya. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 9-10. – B.74-76.
9. O‘rxon Sayfiy. Soz shoiri. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 9-10. – B.72-73.
10. Thokur. Suba. Cho‘lpon tarjimasi. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 9-10. – B.79-87.
11. Vadud Mahmud. Turk adabiyoti tarixi. Maqola. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 9-10. – B.109-116.

1925-yil (1926 yil yanvar), № 11-12

1. Hoji Muin. Qozi kalon shal. Maqola. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925-1926. – № 11-12. – B.61-68.
2. Cho‘lpon. Tagur va Tagurshunosliq. Maqola. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925-1926. – № 11-12. – B.69-73.
3. Cho‘lpon. Hoy yo‘lovchi qiz. Tarjima she’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925-1926. – № 11-12. – B.74.
4. Elbek. Sham. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 11-12. – B.75.
5. Vadud Mahmud. Qish sezgilari. Nasr. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 11-12. – B.76.
6. Bektosh. Kimdan o‘rganding dedingiz. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 11-12. – B.77-78.
7. Rahimi N. Kelingiz. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 11-12. – B.79.
8. Turgenev. Bo‘sag‘a. Tarjima hikoya. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 11-12. – B.80.
9. Mahmud Suboy. Tilanchi. Hikoya. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 11-12. – B.81.
10. Oybek. Ko‘nglim istar. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 11-12. – B.82.
11. Gogol. Ukrain kechasi. O‘lmas tarjimasidagi hikoya. // Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925. – № 11-12. – B.83.
12. Lermantov. Munozara. She’r. Erkin tarjimasi. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925-1926. – № 11-12. – B.85-86.
13. Erkin. Kechaning musiqasi. Nasriy parcha. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925-1926. – № 11-12. – B.90.
14. Tayfun. Taassurotim. Nasriy parcha. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925-1926. – № 11-12. – B.84.
15. Tayfun. Shoir. Nasriy parcha. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1925-1926. – № 11-12. – B.84.

1926-yil mart, № 1

1. Cho‘lpon. Vahm. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 1. – B.35.
2. Rahim Ali. Men. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 1. – B.35.
3. Rahimi N. Kel beri. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 1. – B.36.

4. Bektosh. Ayriliqda. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 1. – B.36.

5. Gogol. Shinel. Ajziy tarjimasi. Qissa. //Maorif va o'qitg'uvchi. Samarqand, 1926. – № 1. – B.37-41.

6. Vadud Mahmud. Navoiygacha turk adabiyoti. Maqola. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 1. – B.48-50.

7. Hoji Muin. Qozi kalon shal. Maqola. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 1. – B.51-54.

1926-yil mart, № 2

1. Botu. Haqiqat. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 2. – B.48.

2. Bektosh. Sayrasin. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 2. – B.48

3. Bektosh. Istamas. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 2. – B.48.

4. Imzosiz.Tabiat quchog'ida. She'r.// Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 2. – B.49

5. Gogol. Shinel. Ajziy tarjimasi. Qissa. // Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 2. – B.50-53.

6. Ahmadiy Sh. Birinchi o'rnak darsligi. Maqola. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 2. – B.66-71

7. Hikmat. Turk qomuschisi. Maqola. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 2. – B.78-81.

1926-yil may, № 3

1. Cho'lpon. Quchoq-tuproq. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 3. – B.19.

2. Uyg'un. Shodlig'im. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 3. – B.19.

3. Elbek. Erk nima? She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 3. – B.19.

4. Cho'lpon. Tabiatning javobi. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 3. – B.20-21.

5. Rahimi N. Tong. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 3. – B.21-22.

6. Gogol. Shinel. Ajziy tarjimasi. Qissa. //Maorif va o'qitg'uvchi. Samarqand, 1926. – № 3. – B.22-23.

7. Qubikuf. Rusiyaning buyuk adiblari. H.Nuri tarjimasi. Maqola. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 3. – B.32-34.

1926-yil iyun, № 4

1. Cho‘lpon. Istash. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 4. – B.18.
2. Elbek. Turmushmi bu? She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 4. – B.18.
3. Rahimiy N. Yosh ishchilarga. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 4. – B.18.
4. Rahimiy N. Bir bahor tongi. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 4. – B.18.
5. Mahmud Suboy. G‘olila. Tarjima hikoya. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 4. – B.19-21.
6. Tursunqul. 25 yillik pedagok. Maqola. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 4. – B.28-32.
7. Qubikuf. Rusiyaning buyuk adiblari. H.Nuri tarjimasi. Maqola. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 4. – B.33-35.

1926-yil iyul, № 5

- 1.G‘ulom Zafariy. Yoshlar endi berilmas. She’riy doston. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 5. – B.25-27.
2. Rahimiy. Ilhom manbai. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 5. – B.28.
3. Sherbek. Qolg‘on sir. Hikoya. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 4. – B.28.
4. Gogol. Istipan Razin. Suboy tarjimasi. Hikoya. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 5. – B. 29-30.
5. Qubikuf. Rusiyaning buyuk adiblari. H.Nuri tarjimasi. Maqola. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 5. – B.43-45.
6. Ahmadiy Sh. Ikkinchı o‘rnak darsligi. Maqola. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 5. – B.45-49.

1926-yil avgust, № 6

1. Rahim Ali. Tag‘in bir motam. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 6. – B.18.
2. Rahimiy N. Yog‘ochlar, ko‘katlar. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 6. – B.18.

3. G‘ulom Zafariy. Yoshlar endi berilmas. She’riy doston. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 6. – B.19.
4. Alaviy A. Angladim. She’r.//Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 6. – B.21.
5. Abuvaraja. Asosli asos. Hajviy hikoya. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 6. – B.23-24.
6. Ahmadiy Sh. Uchinchi o‘rnak darsligi. Maqola. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 6. – B.30-32.

1926-yil sentyabr-oktyabr, № 7-8

1. Botur. Dehqon o‘g‘li. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 7-8. – B.23.
2. Cho‘lpon. Bahorni sog‘indim. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 7-8. – B.23.
3. Uyg‘un. Bahorg‘i yel. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 7. – B.23.
4. Elbek. Kuyganlar yoki turmush muammosi. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 7-8 – B.24.
5. Bektosh. Oqshom. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 7-8. – B.24.
6. Elbek. Yangi turmush izlovchi. Hikoya. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 7-8. – B.25-27.
7. Fitrat. Muqaddimatul-adab. Maqola. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 7-8. – B.38-40.
8. Ahmadiy Sh. Uchinchi o‘rnak darsligi. Maqola. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 7-8. – B. 49-51.
9. Qubikuf. Rusiyaning buyuk adiblari. H.Nuri tarjimasi. Maqola. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 7-8. – B.52-54.

1926-yil 7-noyabr, № 9

1. Mahmud Suboy . Inqilob manzaralari. Hikoya. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 9. – B.30-32.
2. Mahmud Suboy M. O‘zgarish vaqtida. Hikoya. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 9. – B.33-35.
3. Sulaymon Sh. Qizil chechaklar. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. Samarqand, 1926. – № 9. – B.36-37.
4. Rahim Ali. O‘t parchasi. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1926. – № 9. – B.38.

5. Botur. Qizil oktabr. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 9. – B.39.

6. Elbek. Mashshoqchi Erbo'ta. Hikoya. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 9. – B. 40-41.

7. Sir. Inqilob xotiralari. Hikoya. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 9. – B.44-47.

1926-yil dekabr, № 10-11

1. Oydin. Qizlar o'yini. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 10-11. – B.34.

2. Bektosh. U qarash. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 10-11. – B.34.

3. G'ayratiy. Dengiz quchog'ida. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 10-11. – B.34.

4. Ulug'bek. Buloqlar. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 11-12. – B.34.

5. Elbek. Cho'pon. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 10-11. – B.34.

6. Sulaymon Sh. Qizlar baxti. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 10-11. – B.35.

7. Said Ahroriy. Tong otqonda. Hikoya. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 10-11. – B.36.

8. Zart Ye. Mirob. Boyish tarjimasida. Hikoya. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 10-11. – B.37-40.

9. Mahmud Suboy. 25-oktyabr . Hikoya. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 10-11. – B.41.

10. Sulaymon Sh. Xalq shoirlari So'fizoda, Hamza Hakimzoda. Maqola. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 10-11. – B.61-63.

11. Said G'ani. Turmush urinishlari. Maqola. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 10-11. – B. 64-65.

1926- yil (1927-yil yanvar), № 12

1. Cho'pon. Kuz yomg'iri. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 12. – B.24.

2. Sulaymon Sh. So'nggi muhabbat. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 12. – B.24.

3. Olimjonov H. Qishloq qizi. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 12. – B.24.

4. Elbek. Kapalak. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 12. – B.25.
5. Sulaymon Sh. Qul. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 12. – B.26.
6. Sulaymon Sh. Yukchilar. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 12. – B.26.
7. Sulaymon Sh. Qulliqda. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 12. – B.27-28.
8. G'.Yunus . Sayidzodalar. Hikoya. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 12. – B.29-32.
9. Fitrat. Navoiyning forsiy shoirlig'i ham uning forsiy devoni to'g'risida. Maqola. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1926. – № 12. – B.38-41.

1927-yil fevral, № 1-2

1. Cho'lpon. Uzang'on qo'l. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1927. – № 1-2. – B.21.
2. Oydin. Opamg'a. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1927. – № 1-2. – B.21.
3. Rahimi N. Kuz taronalari. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1927. – № 1-2. – B.22.
4. F.Rahmon. Chin turmushga endi chiqdim. Hikoya. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1927. – № 1-2. – B.22.
5. Nazm A.Turk adabiyoti tarixi tadqiqlarida yangi bir soha. Maqola. // Maorif va o'qitg'uvchi. - Samarqand 1927. – № 1-2, – B. 23-26
6. Ashurali Zohiriy. Navoiyning yubileyi va tarjimai holig'a yangi bir sahifa. Maqola. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1927. – № 1-2. – B.27-29.
7. Inoyat Said. O'qish kitoblarida fanniy xatolar. Maqola. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand 1927. – № 1-2, – B. 43-44

1927-yil mart-aprel, № 3-4

1. G'ayratiy. Tuzilgan o'lkaga. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1927. – № 3-4. – B.23.
2. Mirtemir. O'zbek qizi Mastonoy. Hikoya. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1927. – № 3-4. – B.24.
3. Samoylovich. Muhabbat va taashshuqnomasi. Tarjima asar. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1927. – № 3-4. – B. 25-28.

4. Imzosiz. Xun-chi-fu. Z.Usmoniy tarjimasi. Hikoya. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 3-4. – B.25-28.

1927-yil may, № 5

1. Botu. Kurash. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 5. – B.31.
2. Oltoy. Qutlash. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 5. – B.31.
3. Alaviy A. Karvon. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 5. – B.32.
4. Rahimiyy N. Amudaryo. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 5. – B.33.
5. Tangriberdi. She’riy parcha. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 5. – B.33.

1927-yil iyun, № 6

1. Cho‘lpon. Zangbuning qizi. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 6. – B.19.
2. Rahimiyy N. Sabo. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 6. – B.19.
3. Gulbek. Yigirmanchi asr. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 6. – B.20.
4. Mirtemir. Yozgi tong. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 6. – B.20.
5. O‘ktoy. Dehqon qo‘shig‘i. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 3-4. – B.20.
6. Kavkab. Tong uyqusida. Sochma. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 6. – B.20.
7. Somoniy. O‘zgarish. Hikoya. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 6. – B.21-26.
8. Rahmon F. Qutulish. Hikoya. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 6. – B.27-28.
9. Fitrat. Ahmad Yassaviy. Maqola. // Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 6. – B. 29-33.
10. Majidiy A. Shoir Miriy. Maqola. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. Samarqand, 1927. – № 6. – B.34-38.

1927-yil iyul-avgust, № 7-8

1. Cho'lpon. Tabiat kitobidan. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1927. – № 7-8. – B.32.
2. Sulaymon Sh. Qaynar buloq. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1927. – № 7-8. – B.32.
3. Oltoy. O'zimga o'zim. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1927. – № 7-8. – B.33.
4. Mirtemir. Dengiz. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1927. – № 7-8. – B.33.
5. Uyg'un. Bahor. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1927. – № 7-8. – B.34.
6. Imzosiz. Duoxon. Suboy tarjimasi. Sharq ertagi. // Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1927. – № 7-8. – B.34-36.
7. Maksim Gorkiy. Qiziqliklar. Y.Omon tarjimasi. Hajviy parchalar. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1927. – № 7-8. – B.37-38.
8. Fitrat. Ahmad Yassaviy. Maqola. // Maorif va o'qitg'uvchi . – Samarqand, 1927. – № 7-8. – B. 39-43.
9. Majidiy A. Miriyning boshqa asarlari to'g'risida. Maqola. //Maorif va o'qitg'uvchi. Samarqand, 1927. – № 7-8. – B.44-48.
10. Imzosiz.Cunyatsinning bolaliq davri. Ruschadan tarjima. // Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1927. – № 7-8. – B.61-63.
11. Hodi Zarif. Xalq shoiri Muhammad Quljon Murod o'g'li Po'lkan. Maqola. // Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1927. – № 7-8. – B.63-65.
12. Mutolaachi. Yosh shoirlar yarmankasida. Maqola. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1927. – № 7-8. – B.76-78.

1927-yil sentyabr-oktyabr, № 9-10

1. Cho'lpon. Tabiat kitobidan 2-bet. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1927. – № 9-10. – B.35.
2. O'lmas. Ernazar. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1927. – № 9-10. – B.35.
3. Alaviy A. Arslonbobg'a. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1927. – № 9-10. – B.36.
4. Gulbek. Tutqun qizg'a. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1927. – № 9-10. – B.36.
5. Rahimiyy N. Dala oqshomi. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1927. – № 9-10. – B.36.

6. Sitin. Uzun qulqoq. Boyish tarjimasida. Hikoya. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 9-10. – B.37-39.

7. Miyon Buzruk. O‘zbek tarixiga oid to‘rt muhim kitob. Maqola. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 9-10. – B.40.

8. Ashurali Zohiriy. Kelurnoma. Maqola. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 9-10. – B.40-47.

1927-yil 7-noyabr, № 11

1. Sulaymon Sh. Yashasin dunyo oktyabri. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 11. – B.20-21.

2. G‘ozzi Olim. Buyuk yong‘in. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 11. – B.22.

3. Said Ahroriy. Olqish. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 11. – B.22.

4. Majidiy A. Tarixdan chopar. She’riy parcha. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 11. – B.23.

5. Gulbek. Oktyabr. She’riy parcha. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 11. – B.23.

6. Botur. 10 yil. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 11. – B.24.

7. Mahmud Suboy. Inqilob manzaralari. Hikoya. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 11. – B.25-27.

8. Rahmon F. Do‘qtir Said. Hikoya. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 911. – B.36.

1927-yil dekabr, № 12

1. Botu. Ozod qizg‘a. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 12. – B.43.

2. Rahimiyy N. Tuyg‘ular. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 12. – B.43.

3. Muzayyana Alaviya. Bugungi man. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 12. – B.43.

4. Oydin. Yig‘lama. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 12. – B.43.

5. Botu. Erklig‘a. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1927. – № 12. – B.43

6. Majidiy A. Shavqiy. Maqola. // Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand 1927. – № 12. – B. 44-48.

7. Imzosiz.Fitratning ikki muhim kitobi. Maqola. // Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand 1927. – № 12. – B. 70-71.

1928-yil yanvar, № 1

1. Rahimiy N. Qish manzaralari. She'r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 1. – B.39.
2. Gulbek. Kunduz hayoti. She'r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 1. – B.39.
3. Muzayyana Alaviya. Istash. She'r.//Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 1. – B.39.
4. Mirhodiy. Mashina. She'r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 1. – B.39.
5. Sulaymon Sh. Lenin. Hikoya. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 1. – B.40.
6. Suboy M. Tarixiy kunlar. Hikoya. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 1. – B.41-42.
7. Miyon Buzruk. Bedil. Maqola. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 1. – B.47-51.

1928-yil fevral, № 2

1. Oybek. Ko‘chada ketarkan. She'r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 2. – B.31.
2. Yog‘du. Tong. She'r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 2. – B.31.
3. Boyishev A. Ergashning o‘limi. Hikoya. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. Samarqand, 1928. – № 2. – B.32-34.
4. Miyon Buzruk. Bedil. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 2. – B.38-42.
5. Sayid I. O‘qish kitoblarida fanniy xatolar. Maqola. //Maorif va o‘qitg‘uvchi . – Samarqand, 1928. – № 2. – B. 53-55.

1928-yil mart, № 3

1. Muhammad o‘g‘li. O‘tganni sog‘inib. She'r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi . – Samarqand, 1928. – № 3. – B. 32.
2. Rukniddin. Bahor. She'r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi . – Samarqand, 1928. – № 3. – B. 32.
3. Botur. Qo‘shchi. She'r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 3. – B.33.

4. Imzosiz. Chulniqon. Rahim Ali tarjimasi. Hikoya. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 3. – B. 33-35.

5. Raf’ili M. Shekspir. Maqola. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 3. – B.36-38.

6. Tursunqul. Siddiqiy to‘g‘risida mulohazalar. Maqola. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 3. – B.39-42.

7. Ramul. Sovg‘a to‘g‘risida fikrlar. Maqola. //Maorif va o‘qitg‘uvchi . – Samarqand, 1928. – № 3. – B. 55-57.

1928-yil aprel, № 4

1. Rahimi N. Rashk. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 4. – B.28.

2. Yashin. Dardli chechak. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 4. – B.29.

3. Oltoy. Bu dam. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 4. – B.29.

4. Siddiq Salim. Dala qizi. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 4. – B.29.

5. Ayniy S. Qulbobo yoki ikki ozod. Roman. //Maorif va o‘qitg‘uvchi.– Samarqand, 1928. – № 4. – B.30-32.

6. Maksim Gorkiy. Maksim Gorkiydan. Qaysar Hikmat tarjimasi. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 4. – B.33-36.

7. Otajon. Proletar va chig‘atoy adabiyoti to‘g‘risida. Maqola. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 4. – B.37-41.

8. Raf’ili M. Shekspir. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 4. – B.42-45.

9.Mutolaachi. Maksim Gorkiy. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 4. – B.46-49.

1928-yil may-iyun, № 5-6

1. Botur. Oy parchasi. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 5-6. – B.33.

2. Oydin. Bahor kechalari. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 5-6. – B.34.

3. Rahmon F. Nash’ali damlar. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 5-6. – B.34.

4. Olimjonov H. Qir quchog‘ida. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 5-6. – B.34.

5. Gulbek. Bahordan darak. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 5. – B.34.
6. Sir. Dog'li yo'qotish. Nasr. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 5. – B.35.
7. Yashin. Lolaxon. Hikoya. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 5-6. – B.36.
8. Maksim Gorkiy. Tunel. Oston tarjimasi. Hikoya. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 5-6. – B.37-38.
9. Ayniy S. Qulbobo yoki ikki ozod. Roman. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 5-6. – B.38-42.
10. Rahimi N. Ko'klam kuylari. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 5-6. – B.43.
11. Sabohatoy. Istagim. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 4. – B.43.
12. Fitrat. Yassaviy maktabi shoirlari to'g'risida tekshirishlar. Maqola. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 5-6. – B.49-52.
13. Rahmon F. Navoiy. Chig'atoy adabiyoti. Maqola. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 5-6. – B.52-56.

1928-yil iyul, № 7

1. G'afur G'ulom. Eski turmush. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 7. – B.24.
2. Olimjonov H. Zarafshon qo'ynida. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 7. – B.24.
3. Uyg'un. She'rim. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 7. – B.25.
4. Qosimjon Hoshim. Bahor oqshomi. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 7. – B.25.
5. Botur. Oydin kecha. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 7. – B.25.
6. Rahimi N. Nomus qurban. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 7. – B.25.
7. Ayniy S. Qulbobo yoki ikki ozod. Roman. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 7. – B.26-30.
8. Mahbuba Rahim qizi. Aldangan qiz. Hikoya. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 7. – B.31-34.
9. Ismoil Hikmat. Navoiyda lirizm. Maqola. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 7. – B.35-37.

1928-yil avgust-sentyabr, № 8-9

1. Farichi. Tolstoy to‘g‘risida. Maqola. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 8-9. – B.53-58
2. Alaviy A. Tiflis. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 8-9. – B.59.
3. Alaviy A. Neva xotiralari. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 8-9. – B.60.
4. Alaviy A. Dengizga. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 8-9. – B.60.
5. Mahmud O. Ozod xotin so‘zi. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand ,1928. № 8-9. – B. 61.
6. Botur. Go‘dak. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 8-9. – B.61
7. Ayniy S. Qulbobo yoki ikki ozod. Roman. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 8-9. – B.61-66.

1928-yil oktyabr, № 10

1. Fitrat. Hibat ul-haqoyiq. Maqola. // Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 10. – B. 41-46.
2. Olimjonov H. Proletar. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 10. – B.30.
3. Gulbek. San’at g‘unchasi. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 10. – B.30.
4. Muzayyana Alaviya. Erk yo‘lida. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 10. – B.30.
5. Gulbek. Chirchiq. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 10. – B.31.
6. Olimjonov H. Qizil Moskov. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 10. – B.31.
7. Uyg‘un. Bir tovush. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 10. – B.31.
8. Ayniy S. Qulbobo yoki ikki ozod. Roman. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 10. – B.32-37.

1928-yil noyabr, № 11

1. Uchqun. Inqilob alangalari. Sochma she’r.//Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 11. – B.25.
2. Olimjonov H. SSSR. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1928. – № 11. – B.26.

3. Oydin. Mangu mayoq. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 11. – B.26.
4. Rahimiyy N. O'n bir yil. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 11. – B.26.
5. Botur. O'tmish va hozir. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 11. – B.27.
6. Yo'qsul. Tansiq kun. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 11. – B.27.
7. Rahimiyy N. Bosqinchilar. Hikoya. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 11. – B.27.
8. Rahim Hoshim. Inqilobiy tojik adabiyoti. Maqola. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 11. – B.44-49.

1928-yil dekabr, № 12

1. Alaviy A. Oktyabr arafasida. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 12. – B.85.
2. Oybek. Afrosiyob yo'lida. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 12. – B.36.
3. Olimjonov H. Sharq ilhomlari. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 12. – B.36-38.
4. Oydin. Erk qizi. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 12. – B.38.
5. Uyg'un. Oltin soz. Sochma she'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 12. – B.38.
6. Gaydovskiy. Intiqom. Amalaxonim tarjimasi. Hikoya. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 12. – B.40-44.
7. Fitrat. O'zbek shoiri Turdi. Maqola. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1928. – № 12. – B.44-48.

1929-yil yanvar, № 1

1. Olimjonov H. Yoshliqni eslab. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. Samarqand, 1929. – № 1. – B.36.
2. Roiq Ilhom olaman. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1929. – № 1. – B.37.
3. Uyg'un. Qiz. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1929. – № 1. – B.37.
4. Mirtemir. Tong'i tovushlar. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1929. – № 1. – B.37.

5. Mirtemir. Edilda. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1929. – № 1. – B. 38.

6. Hayosiy. Inqilob. Tarjima hikoya. //Maorif va o'qitg'uvchi. Samarqand, 1929. – № 1. – B.38.

7. Hayosiy. Hind qizi. Tarjima hikoya. //Maorif va o'qitg'uvchi. Samarqand, 1929. – № 1. – B.39.

8. Fathi Burnosh. Inqilob ham tatar go'zal adabiyoti. Maqola. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1929. – № 1. – B.47-52.

1929-yil fevral – mart, № 2-3

1. Fathi Burnosh. Inqilob ham tatar go'zal adabiyoti. Maqola. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1929. – № 2-3. – B.32.

2. Barbiyus A. Baxtsiz bir ko'rinish. Uchqun tarjimasi. Hikoya. //Maorif va o'qitg'uvchi. Samarqand, 1929. – № 2-3. – B.33-35.

3. Hofiz A. Tog' qizi . Hikoya. //Maorif va o'qitg'uvchi. Samarqand, 1929. – № 2-3. – B.35-37.

4. Elbek. O'tmishim. She'riy doston. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1929. – № 2-3. – B.40.

5. Oydin. Eslash. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. Samarqand, 1929. – № 2-3. – B.41.

6. Muhammadamin. 8-mart qahramonlari. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. Samarqand, 1929. – № 2-3. – B.41.

7. Alaviy A. Yo'lovchi. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1929. – № 2-3. – B.42.

8. Mirtemir. Biz temirday o'samiz. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1929. – № 2-3. – B.42.

9. Olimjonov H. So'nggi kunlar. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1929. – № 2-3. – B.42.

10. Alaviy A. Yo'lovchi. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1929. – № 2-3. – B.42.

11. Uyg'un. Oq qirlar. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. Samarqand, 1929. – № 2-3. – B.43.

12. Botur. O'tmish va bugun. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. Samarqand, 1929. – № 2-3. – B.43.

13. Rahimi N. Qirg'oqlarda. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1929. – № 2-3. – B.44.

14. Rahimi N. Kecha sahifalaridan. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. Samarqand, 1929. – № 2-3. – B.44.

15. Rahimiyy N. Chilvon. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. Samarqand, 1929. – № 2-3. – B.44.

16. Botur. Tong. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. Samarqand, 1929. – № 2-3. – B.44.

1929-yil aprel, № 4

1. Oybek. Fabrika. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1929. – № 4. – B.17.

2. Ziyo. Ko'mak et. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1929. – № 4. – B.17.

3. Ergash. Barglar. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1929. – № 4. – B.17.

4. Amalaxonim. Odat. Hikoya. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1929. – № 4. – B.18.

1929-yil may, № 5

1. S.Rajab. To'lqun. Sochma. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1929. – № 5. – B.2.

2. Mirtemir. 10 yilni qutlab. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1929. – № 5. – B.3.

3. Ibrohim Usmoniy. Yorug' yulduz. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. Samarqand, 1929. – № 5. – B.3.

4. Nodi Mirza. Irfon kuchlariga. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. Samarqand, 1929. – № 5. – B.3.

5. Beltenev. Qo'rqinch dalasi. Jo'raboyev tarjimasi. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1929. – № 5. – B.5-10.

6. Hasan Sodiq. Suyun endi sen. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1929. – № 5. – B.10.

7. Sayidxonov M. Xotamjon. Hikoya. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1929. – № 5. – B.11.

1929-yil iyun, № 6

1. Oltoy. Zindon. She'r. // Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1929. – № 6. – B.19.

2. Rahimiyy N. Qirg'oqlarda. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1929. – № 6. – B.19.

3. Rashid Abdulla. Oy. She'r. //Maorif va o'qitg'uvchi. – Samarqand, 1929. – № 6. – B.19.

4. Amalaxonim. Tashlab ketdi. Hikoya. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1929. – № 6. – B.20.

1929-yil iyul-avgust, № 7-8

1. Pushkin. Bekat nazoratchisi. Oston tarjimasi. Qissa. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1929. – № 6. – B. 3.
2. Habibulla Sulaymon. Tinglangiz. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. Toshkent, 1929. – № 7-8. – B. 8.
3. Oltoy. Ey, tog‘ botiri. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1929. – № 7-8. – B.9.
4. Chura S. Yangi davr yigitlari. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Toshkent, 1929. – № 6. – B. 9.

1929-yil sentyabr-oktyabr, № 9-10

1. Imzosiz. Bog‘olon sirlari. Hikoya. //Maorif va o‘qitg‘uvi. – Samarqand, 1929. – № 9-10. – B.6-7.
2. Oltoy. Yalta kunduzi. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1929. – № 9-10. – B.7.
3. Rahimi N. Nor. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1929. – № 9-10. – B.7.
4. Rahimi N. Buloqlar. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. – Samarqand, 1929. – № 9-10. – B.8.
5. Rashid Abdulla. Lager yo‘lida. She’r. //Maorif va o‘qitg‘uvchi. Samarqand, 1929. – № 9-10. – B.8.

MUNDARIJA

Kirish	3
Jurnalning davr ijtimoiy-adabiy hayotida tutgan o‘rni va undagi adabiyot materiallari tasnifi	6
“Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalidagi adabiyot materiallarining annotatsiyali bibliografiyasi.....	18
Nasriy asarlar va ularda davr voqeligining ifodalanishi	40
She’riy asarlar matnining grafik shakllantirilishi	49
Adabiy tanqidga oid maqolalarda badiiy matn talqini masalasining yoritilishi	78
Tarjima asarlar va asliyat matnining qiyosiy tahlili	91
Xulosa	110
Foydalanilgan adabiyotlar	113
Ilova	123

Gulzoda Soatova

**“MAORIF VA O‘QITG‘UVCHI” JURNALIDA
ADABIYOT MATERIALLARI**

MONOGRAFIYA

“Bookmany print” nashriyoti

Nashriyot tasdiqnomasi raqami № 022246. 28.02.2022-y.

Bosishga ruxsat etildi: 05.06.2023.

“Times New Roman” garniturasi. Qog‘oz bichimi: 60x84 ^{1/16}

Nashriyot bosma tabog‘i 8,2. Shartli bosma taboq 8,4.

Adadi 100 nusxa. ofset bosma usulida bosildi.

Toshkent shahri, Uchtepa tumani, 22-mavze, 17-b uy.

“BOOKMANY PRINT” MCHJ bosmaxonasida chop etildi.

Toshkent shahri, Uchtepa tumani, 22-mavze, 17-b uy.

E-mail: bookmany_print@mail.ru
t.me/ Bookmanyprint +998 99 180 97 10